

АГРОСВІТ

№17-18 вересень 2022

Науково-практичний журнал

ISSN 2306-6792

9 772306 679204

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Васильєва Наталя Костянтинівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри інформаційних систем і технологій, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Вініченко Ігор Іванович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР: Кучеренко Г. Б.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Андрющенко Катерина Анатоліївна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки та підприємництва, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Безус Роман Миколайович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Гончаренко Оксана Володимирівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Добровальська Олена Володимирівна, доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Козловський Сергій Володимирович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри підприємництва, корпоративної та просторової економіки, Донецький національний університет імені Василя Стуса (м. Вінниця)

Каткова Наталя Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри обліку і економічного аналізу, Національний університет кораблебудування ім. адмірала Макарова

Качула Світлана Валентинівна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Козловський Сергій Володимирович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри підприємництва, корпоративної та просторової економіки, Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця

Крючко Леся Станіславівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Кураташвілі Альфред Анзоревич (Тбілісі, Грузія), доктор економічних, філософських і юридичних наук, професор в галузі суспільних наук, професор Грузинського технічного університету в області Публічного права (Факультет Права і Міжнародних відносин), науковий керівник Інституту Бізнесу і Права факультетів Права і Міжнародних відносин і Бізнестехнологій ГТУ, завідувач відділом економічної теорії Інституту економіки імені П.Гугушвілі Тбіліського державного університету імені Іване Джавахішвілі

Лозинський Дмитро Леонідович, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту, Державний університет «Житомирська політехніка»

Павлова Галина Євгенівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку, оподаткування та управління фінансово-економічною безпекою, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Пантелєєва Наталя Миколаївна, доктор економічних наук, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та банківської справи, Черкаський навчально-науковий інститут Державного вищого навчального закладу «Університет банківської справи»

Самойленко Алла Олександрівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та туристичного бізнесу, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Сегеда Сергій Андрійович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри маркетингу та бізнес-аналітики, Донецький національний університет імені Василя Стуса

Трусова Наталя Вікторівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Таврійського державного агротехнологічного університету, Таврійський державний агротехнологічний університет

Федоренко Станіслав Валентинович, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри технологій захисту навколишнього середовища та охорона праці, Київський національний університет будівництва і архітектури, академік академії будівництва України

Фролова Тетяна Олександрівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних фінансів, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Халатур Світлана Миколаївна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Череп Олександр Григорович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки, Запорізький національний університет

Чирва Ольга Григорівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, менеджменту та управління бізнесом, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Шабатура Тетяна Сергіївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії і економіки підприємства, Одеський державний аграрний університет

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 17—18 вересень 2022 р.

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»).

Наказ Міністерства освіти і науки України

№ 975 від 11.07.2019 р.

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво KB № 23728-13568PP від 27.12.2018 року
ISSN 2306-6792

Передплатний індекс: 21847

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 458-10-73
(050) 382-06-63

E-mail: economy_2008@ukr.net
www.nayka.com.ua
www.agrosvit.info

Засновники:
Дніпровський державний аграрно-економічний університет,
ТОВ "ДКС Центр"
Видавець:
ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою 15.09.22 р.
Підписано до друку 15.09.22 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 9,1.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення №1509/2.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

© АгроСвіт, 2022

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 17—18 вересень 2022 р.

УНОМЕРІ:

<u>Третяк А. М., Третяк В. М., Гунько Л. А.</u>	
Концептуальні засади розвитку економіки землевпорядкування в Україні	3
<u>Нестеренко С. С.</u>	
Управління лісовим господарством: макро- та мікроекономічний рівень	15
<u>Маслиган О. О., Терещук О. С., Кізіун А. Г., Гуцол А. В.</u>	
Менеджмент якості виробництва послуг в кластерах туризму і готельно-ресторанної справи	20
<u>Вавдійчик І. М.</u>	
Екологічна безпека — важливий євроінтеграційний вектор України	26
<u>Прядка Т. М.</u>	
Землевпорядні проблеми розвитку земельного устрою територіальних громад: планування та комплексна оцінка	33
<u>Комарова Н. В., Скрипник Л. Р., Комаров Д. Ю., Тарнавський В. А.</u>	
Актуальні проблеми збалансованого використання та охорони земель природно-заповідного фонду	44
<u>Довжик О. О., Подгорський В. П.</u>	
Звіт про фінансові результати: підходи та особливості складання відповідно до міжнародного досвіду	54
<u>Олещук В. Т.</u>	
Функції управління інформаційними потоками у туристичному бізнесі	61
<u>Мартиненко О. В.</u>	
Оцінювання впливу організаційно-економічних факторів на реалізацію експортного потенціалу деревообробних підприємств	68

№ 17—18 / 2022

CONTENTS:

<u>Tretiak A., Tretiak V., Hunko L.</u>	
CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF THE LAND PLANNING ECONOMY DEVELOPMENT IN UKRAINE	3
<u>Nesterenko S.</u>	
FORESTRY MANAGEMENT: MACRO AND MICROECONOMIC LEVEL	15
<u>Maslihan O., Tereshchuk O., Kiziun A., Hutsol A.</u>	
MANAGEMENT OF QUALITY-OF-SERVICE PRODUCTION IN THE CLUSTERS OF TOURISM AND HOTEL-RESTAURANT BUSINESS	20
<u>Vavdiichyk I.</u>	
ENVIRONMENTAL SECURITY — AN IMPORTANT EUROPEAN INTEGRATION VECTOR OF UKRAINE	26
<u>Priadka T.</u>	
LAND PROBLEMS OF THE DEVELOPMENT OF THE LAND SYSTEM OF TERRITORIAL COMMUNITIES: PLANNING AND COMPREHENSIVE ASSESSMENT	33
<u>Komarova N., Skrypnyk L., Komarov D., Tarnavskyi V.</u>	
ACTUAL PROBLEMS OF BALANCED USE AND PROTECTION OF LANDS OF THE NATURE RESERVE FUND	44
<u>Dovzhik O., Podhorskyi V.</u>	
REPORT ON THE FINANCIAL RESULTS: APPROACHES AND FEATURES OF THE PREPARATION ACCORDING TO THE INTERNATIONAL EXPERIENCE	54
<u>Oleschuk V.</u>	
INFORMATION FLOW MANAGEMENT FUNCTIONS IN THE TOURISM BUSINESS	61
<u>Martynenko O.</u>	
ASSESSMENT OF THE INFLUENCE OF ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC FACTORS ON THE REALIZATION OF THE EXPORT POTENTIAL OF WOOD PROCESSING ENTERPRISES	68

УДК 332.2.01:332.36

А. М. Третяк,

д. е. н., професор, член-коресподент НААН України,
Білоцерківський національний аграрний університет,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1154-4797>

В. М. Третяк,

д. е. н., професор, Сумський національний аграрний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6779-1941>

Л. А. Гунько,

к. е. н., Національний університет біоресурсів і природокористування України
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9454-744X>

DOI: 10.32702/2306-6792.2022.17-18.3

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ ЗЕМЛЕВПОРЯДКУВАННЯ В УКРАЇНІ

A. Tretiak,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Chief Researcher, Bila Tserkva National Agrarian University

V. Tretiak,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Geodesy and Land Management, Sumy National Agrarian University

L. Hunko,

PhD in Economics, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF THE LAND PLANNING ECONOMY DEVELOPMENT IN UKRAINE

Дослідження частини тезаурусного каркасу теорії землеустрою показали, що абсолютним чемпіоном за згадуваннями у Всесвітній мережі Інтернет Google є поняття "Землеустрій" ("Land organization") — 8,4 млрд. згадувань, на другому місці — "Правовий землеустрій" ("Legal Land organization") та "Економіка землеустрою" ("Economics of land organization") — відповідно 5,7 та 5,5 млрд. згадувань. Обґрунтовано, що економіка землевпорядкування — це наука, яка спирається на нормативну економічну теорію. Між двома напрямками економічної теорії — "нормативною та позитивною" — існує діалектичний взаємозв'язок. Основні положення нормативної економіки, що визначають і виражають цілепокладання соціально-економічного та екологічного розвитку, впливають на структуру і зміст економічних земельних відносин (інтересів) і в підсумку на стале (збалансоване) землекористування. Обґрунтовано, що економіка землевпорядкування — це наука, яка спирається на нормативну економічну теорію. Основні положення нормативної економіки, що визначають і виражають цілепокладання соціально-економічного та екологічного розвитку, впливають на структуру і зміст економічних земельних відносин (інтересів) і в підсумку на стале (збалансоване) землекористування. В цьому зв'язку, економіку землевпорядкування можна назвати "збалансованою" економікою, роблячи цим акцент на економічні інтереси відтворення екосистем сталого землекористування в умовах антропогенного впливу на якість земельних та інших природних ресурсів. Розроблено логічно-змістовну схему анатомії сталого (збалансованого) землекористування в якій відображено місце екологічної та економіки землевпорядкування щодо розвитку збалансованого землекористування при відповідному рівні матеріального достатку щодо організації розумного землекористування яка повинна виходити з економіки рівноважної взаємодії суспільства та природи. Обґрунтовано, що концептуальні засади розвитку економіки землевпорядкування базуються на теорії нормативної економіки та ідеології сталого (збалансованого) розвитку землекористування в основі якої лежить утвердження екологічних та моральних цінностей. Індикаторами розвитку економіки землевпорядкування є екологізація та капіталізація землекористування на засадах запропонованих моделей систем відтворення та зростання вартості земельного і екологічного капіталів.

Studies of the thesaurus frame of the theory of land organization showed that the absolute champion in terms of mentions in the World Wide Web using Google search engine is the term "Land organization" — 8.4 billion mentions, second place by mentions is "Legal Land organization" and "Economics of land organization" — 5.7 and 5.5 billion, respectively. It is substantiated that the economics of land planning is a science based on normative economic theory. There is a dialectical relationship between the two directions of economic theory — "normative and positive". The main provisions of normative economics, which determine and express the goals of socio-economic and ecological development, affect the structure and content of economic land relations (interests) and ultimately sustainable (balanced) land use. In turn, real economic interests and interrelationships, which are studied by positive economic theory, determine the ways to achieve the goal and, if necessary, adjust the goal itself. In this construction, the goal is a defining subsystem, forming the content and direction of the development of ecological and economic land relations. Land planning economics explores what should be the economics of land use and the system of value relations that express the goals of sustainable development of land use. Accordingly, it is substantiated that the difference between the economics of land planning and the economics of land use is not in the very structuring of the research object (this is in the second place), but in their belonging to different directions of economic theory: normative or positive. A normative economic theory expresses a system of evaluative judgments about what the economy should be: its goal, ideals, policy. A positive economic theory explores the true dependencies in the system of economic behavior of a person and society. Accordingly, the land planning economics is a science based on normative economic theory. The main provisions of normative economics, which determine and express the goals of socio-economic and ecological developments, affect the structure and content of economic land relations (interests) and ultimately sustainable (balanced) land use. The subjects of research in the economics of land planning and the economics of land use development are largely intertwined, but the ecological imperative and normative economic theory play a decisive role in the economics of land planning. The main purpose of the ecological imperative is to change a person's value orientations, his idea of wealth and duty to nature. In this context, the economics of land planning is a social ideal of ecological and economic land relations, based on ecological values and expressing a reasonable attitude to land, nature and other resources. A logical and meaningful structural diagram of the formation of the land planning economics as a science is proposed, it characterizes the scale of relations and their subordination between traditional land use and sustainable (balanced) land use and the place in this process of economic and ecological ethics of normative economic theory. In this regard, the land planning economics can be called a "balanced" economy, thereby emphasizing the economic interests of the reproduction of sustainable land use ecosystems in conditions of anthropogenic influence on the quality of land and other natural resources. The implementation of the concept of sustainable land use development is based on the "economy-ecology-land planning" system, which expresses the determining role of the ecological connection in the interaction of these three subsystems, which is constantly under the "bifurcation" influence of the economic factor. It is substantiated that the rationing system acts as a factor in the economic institutionalization of land and ecological demand, which is the reason for the increase in the price of demand and the main factor in maintaining supply (an incentive for the development of land use or its environmentalization and capitalization). The functioning of the system of reproduction and growth of the value of land and ecological capital requires the formation of the demand price for land and ecological goods from the side of society (at the macro level) with the help of specific economic and land planning & legal instruments. A logical and meaningful diagram of the anatomy of sustainable (balanced) land use has been developed, it reflects the place of ecological and economic land planning in relation to the development of balanced land use at the appropriate level of material prosperity in relation to the organization of reasonable land use, which should be based on the economy of the balanced interaction of society and nature. Thus, the conceptual foundations of the development of the economy of land planning are based on the theory of normative economics and the ideology of sustainable (balanced) development of land use, which is based on the affirmation of ecological and moral values. Indicators of the development of the economy of land planning are greening and capitalization of land use based on the proposed models of reproduction systems and growth in the cost of land and environmental capital.

*Ключові слова: землеустрій, економіка землевпорядкування, нормативна економіка, ста-
ле (збалансоване) землекористування, земельний капітал, екологічний капітал.*

*Key words: land organization, economics of land planning, normative economy, sustainable
(balanced) land use, land capital, ecological capital.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Враховуючи, що згідно статті 1 закону України "Про землеустрій" [1] землеустрій — це "сукупність соціально-економічних та екологічних заходів, спрямованих на регулювання земельних відносин та раціональну організацію території адміністративно-територіальних

одиниць, суб'єктів господарювання, що здійснюються під впливом суспільно-виробничих відносин і розвитку продуктивних сил", то економіку землевпорядкування необхідно розглядати як взаємозв'язок і синтез екології та економіки і їх визначальну роль у формуванні економіки землекористування в процесі територі-

Таблиця 1. Тезаурусний каркас теорії землеустрою станом на 11.02.2022 р.

Терміни	Google.com
Землеустрій (<i>Land organization</i>)	448 тис. 8,4 млрд.
Іновації в землеустрої (<i>Innovations in land organization</i>)	41,6 тис. 687 млн
Економіка землеустрою (<i>Economics of land organization</i>)	747 тис. 5530 млн
Правовий землеустрій (<i>Legal Land organization</i>)	755 тис. 5750 млн
Технічний землеустрій (<i>Technical Land organization</i>)	1020 тис. 5610 млн
Кадастровий землеустрій (<i>Cadastral survey</i>)	828 тис. 21700 тис.
Екологічний землеустрій (<i>Ecological Land organization</i>)	658 тис. 255 млн
Соціальний землеустрій (<i>Social Land organization</i>)	857 тис. 6130 млн
Еколого-економічний землеустрій (<i>Ecological and economic land organization</i>)	439 тис. 122 млн
Землепорядне проектування (<i>Land planning design</i>)	65,5 тис. 4500 млн

Примітка: Google — назва однієї з найпотужніших пошукових систем у Всесвітній мережі Інтернет.

ально-просторового планування розвитку землекористування, землеустрою та землепорядкування територій землеволодінь і земле. Дослідивши певну частину тезаурусного каркасу теорії землеустрою, (табл. 1) можна зробити висновок, що абсолютним чемпіоном за згадуваннями у Всесвітній мережі Інтернет Google є поняття "Land organization" — 8,4 млрд. згадувань, на другому місці — "Legal Land organization" та "Economics of land organization" (відповідно 5,7 та 5,5 млрд. згадувань).

Враховуючи, що поняття землеустрою в законі України "Про землеустрій" [1] визначено в межах українського правового поля з врахуванням національних традицій та особливостей, то і визначення терміну "економіка землеустрою та землепорядкування" потребує відповідного наукового обґрунтування. Також, застосування інституціональної теорії в розвитку землеустрою та землепорядкування щодо вирішенні земельних проблем, як показано А.М. Третьяком та іншими дослідниками у працях "Наукова гіпотеза трактування землепорядкування як соціально-економічної інституції" та "Розвиток системи землепорядкування на засадах новітньої інституціонально-поведінкової теорії" [2; 3], обумовлює дослідження концептуальних засад розвитку економіки землепорядкування.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою статті є дослідження концептуальних засад розвитку економіки землепорядкування в Україні та її відмінностей від економіки землекористування.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Звернемо увагу на близькість визначень двох наук — екології та економіки. Екологія — (від грецького *oikos* — будинок, житло, місце перебування) — наука про відносини живих організмів між собою і навколишнім середовищем [4, с. 147] у процесі їх життєдіяльності та використання обмежених ресурсів місця перебування. Обмеженість ресурсів місця проживання (розглядається як екологічна ніша, тобто як сукупність умов життя виду або його популяції) призводить (за Е.Геккелем) до системи замкнутих взаємовідносин, які Ч.Дарвін назвав боротьбою за існування. Обмеженість ресурсів місцеперебування та замкнутість взаємовідносин є головною причиною їх ціннісного змісту, обумовленою інтересами (потребами) самого життя та його джерела енергії. У цьому контексті життя — це перетворення енергії біологічним шляхом і безперервне відтворення інформації для її передачі в майбутнє в умовах конкурентної боротьби за ресурси існування.

Економіка — наука про відносини, що виникають між людьми щодо відтворення (використання, присвоєння) обмежених матеріальних і нематеріальних благ. Вона "вивчає, як суспільство використовує обмежені ресурси, щоб виробляти різні товари, і розподіляє їх серед людей" [5, с. 32].. Концепція побудови економіки землекористування базується на синтезі екології та економіки, інтеграції "різномірних" відносин природи та суспільства, взаємозв'язку екологічних та економічних законів.

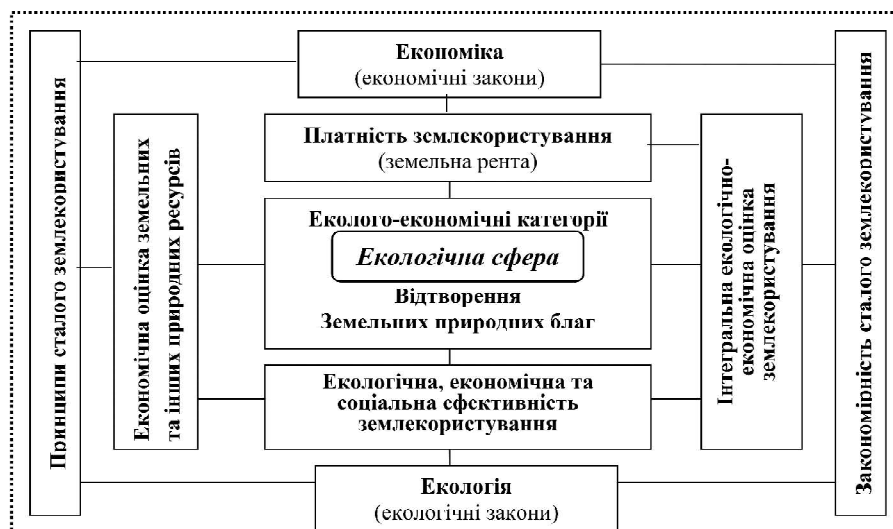

Рис. 1. Логічно-змістовна модель концептуальних основ формування економіки землекористування

Схематично концептуальні основи побудови економіки землекористування як науки нами приведено в логічно-змістовній моделі на рис. 1.

Конструктивну роль у формуванні економіки землекористування відіграє екологічна сфера як сфера екологоорієнтованого (ресурсозаощаджуючого) землекористування, система платності і нормативності (регламентації), заснована на рентних відносинах та його екологізації у часі. Як основні опори даної "конструкції" виступають закономірності та принципи сталого землекористування, що визначають головний шлях розвитку економічних відносин землекористування та їх трансформацію в еколого-економічні земельні відносини.

В цьому зв'язку розглянемо науковий зміст та відмінності "економіки землевпорядкування", "екологічної економіки" та "економіки землекористування". "Екологічна економіка — це формування нових напрямів економічної діяльності, пов'язаних зі збереженням довкілля, раціональним використанням природних, енергетичних ресурсів, зниженням викидів парникових газів, впровадженням екотехнологій, переробкою та утилізацією відходів, виробництвом екологічно сприятливої продукції, ..." [6]. Виділення таких "специфічних" категорій екологічної економіки, як "земельний капітал" та "екосистемні послуги", а також використання в екологічній економіці знань біології та екології є не менш актуальним не тільки для економіки землекористування а і для економіки землевпорядкування. Певну ясність на відміну трьох наук вносить підхід, заснований на структуризації об'єкта дослідження еконо-

мічних та еколого-економічних проблем землекористування, їх вирішення шляхом землевпорядкування та посилення (або ослаблення) у ньому представництва еколого-економічного синтезу та екологічних категорій. Проте важлива відмінність економіки землевпорядкування від економіки землекористування полягає не в самій структуризації об'єкта дослідження (це по-друге), а їх приналежності до різних напрямів економічної теорії: нормативної чи позитивної. Нормативна економічна теорія висловлює систему оціночних суджень стосовно того, якою має бути економіка: її ціль, ідеал, політика. Позитивна економічна теорія досліджує реальні залежності у системі економічної поведінки людини та суспільства. У концентрованому вигляді про подібність або відмінність економіки землекористування та економіки землевпорядкування, як і екологічної економіки, говорить предмет дослідження цих двох напрямів економічних наук.

Економіка землекористування — це наука про економічні, економіко-екологічні та еколого-економічні земельні відносини (інтереси), що виникають між людьми в процесі використання (або ширше — відтворення) обмежених земельних та інших природних ресурсів і пов'язаних з вибором альтернатив задоволення ресурсно-сировинних та ресурсно-екологічних потреб людини (суспільства). Дане визначення, засноване на позитивній економічній теорії, "поглинає" і "розчиняє" предмет дослідження екологічної економіки. Зміст екологічної економіки виражають не будь-які, а тільки еколого-економічні земельні відносини, тобто відно-

сини, в яких економічні інтереси викликаються і реалізуються екологічним цілепокладанням (імперативом) людського розвитку.

Економіка землевпорядкування — це наука про соціально-економічні та екологічні відносини, що виникають у процесі "землевпорядної діяльності (проектування та реалізації документації із землеустрою) щодо пошуку, узгодження інтересів і прийняття ефективних рішень із планування використання і охорони земель та інших природних ресурсів (землекористування) та організації території землеволодіння і землекористування, відносин власності на землю для виробництва матеріальних благ і послуг в умовах рідкості і обмеженості земельних ресурсів з метою максимального задоволення постійно зростаючих і необмежених потреб людини" [4] та вибору альтернатив сталого (збалансованого) землекористування. Таким чином, економіка землевпорядкування, будучи опосередковано складовою економіки землекористування, має в той же час своє самостійне економічне поле дослідження, що виходить за межі власне економіки землекористування, вторгаючись в сферу соціально-економічних відносин відтворення життя і в систему її (життя людини) мотиваційних відносин, пов'язаних з нормою поведінки людини. Реальна реальність відображає як позитивні так і нормативні процеси землекористування. Чим більшою мірою в системі землекористування присутній нормативний початок (включаючи соціально-економічну та екологічну норму поведінки людини), тим ефективніше вона (система) буде просуватися шляхом екологізації та капіталізації своєї економіки та досягнення цілей сталого розвитку.

Отже, економіка землевпорядкування — це наука, яка спирається на нормативну економічну теорію. Між двома напрямками економічної теорії — "нормативною та позитивною" — існує діалектичний взаємозв'язок. Основні положення нормативної економіки, що визначають і виражають цілепокладання соціально-економічного та екологічного розвитку, впливають на структуру і зміст економічних земельних відносин (інтересів) і в підсумку на стале (збалансоване) землекористування. У свою чергу, реальні економічні інтереси та взаємозв'язки, які досліджує позитивна економічна теорія, визначають шляхи до досягнення мети і при необхідності коригують саму мету. У цій конструкції мета є визначальною підсистемою,

формує зміст та напрямок розвитку еколого-економічних земельних відносин. Економіка землевпорядкування досліджує, якою має бути економіка землекористування та система ціннісних відносин, що виражають цілі сталого розвитку землекористування. Основою предмета дослідження економіки землевпорядкування є мотиваційні відносини економіки сталого розвитку землекористування та еколого-економічний механізм відтворення земельних і інших природних ресурсів й біорізноманіття.

Предмети дослідження економіки землевпорядкування та економіки розвитку землекористування багато в чому переплітаються, але у економіці землевпорядкування визначальну роль відіграють екологічний імператив та нормативна економічна теорія. Головне призначення екологічного імперативу — змінити ціннісні орієнтири людини, її уявлення про багатство і обов'язок перед природою.

У контексті сказаного, економіка землевпорядкування — це соціальний ідеал еколого-економічних земельних відносин, заснованих на екологічних цінностях і виражають розумне ставлення до землі, природи та інших її ресурсів. Духовний розум як найвищий прояв гуманізму, що стверджує вільну і всебічно розвинену особистість, не може бути у відриві від екології — системи відносин, що виражають єство людини та її сутнісні взаємозв'язки з навколишнім світом, земельними ресурсами і природою. Цінність, висловлюючи високий рівень духовної культури, тобто той рівень, на який орієнтується належне, включає не тільки норми або звичаї, але й інтерес і потребу, обов'язок і ідеал, спонукання і мотивацію. Цінність передбачає вибір.

Ієрархія цінностей, будучи результатом досвіду культурної діяльності людства, виглядає таким чином:

- сфера життєвих цінностей і земельних благ;
- окремі духовні цінності (соціальні, політичні, релігійні та ідеологічні, естетичні, сімейні та трудові);
- моральні цінності і насамперед визнання цінності власності та особистості.

У своїй теоретичній побудові економіка землевпорядкування виходить за рамки власне економіки землекористування в тому плані, що досліджує проблеми нормативного відтворення земельного капіталу (включно з нормами етичного порядку) як головних структурних

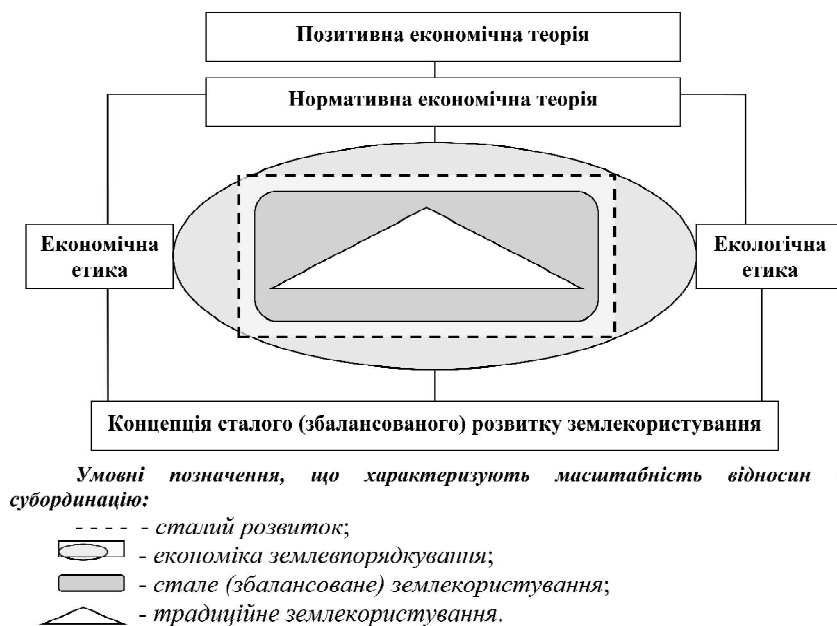

Рис. 2. Логічно-змістовна структурна схема формування засад розвитку економіки землевпорядкування як науки

елементів сталого розвитку землекористування (рис. 2).

Ідея про задоволення людських потреб та зміну цих потреб (їх норми тощо) під впливом інституційного розвитку нових якостей людини, її знань, виховання, ціннісних орієнтацій та устремлінь є основою для розробки концептуальних основ формування економіки землевпорядкування. Економіка землевпорядкування як належне народжується в сутнісному — в реальній системі економічних земельних відносин і системи землекористування та соціально-екологічних процесах відтворення земельних та інших природних ресурсів. "Повинне" не можна досліджувати без сутнісного, як і те, що не можна пізнати без належного. Цілком очевидно: належне домінує над сутнісним, визначаючи напрям його розвитку та трансформацію в нову якість.

Як впливає з рис. 2, економіка землевпорядкування як належне визначає процес формування нової (еколого-економічної) системи землекористування, виражаючи цілепокладання останньої. Економіку землевпорядкування можна назвати "збалансованою" економікою, роблячи цим акцент на економічні інтереси відтворення екосистем сталого землекористування в умовах антропогенного впливу на якість земельних та інших природних ресурсів. Економіка землевпорядкування як ідеал на основі розвитку загальної, екологічної та професійної культури не фрагментно, а системно трансформується в майбутнє. Економіку землевпорядкування визначає та розвиває еколо-

гоорієнтована система матеріальних та духовних потреб, повністю пов'язана з нормами економічної та екологічної етики. Найскладніша норма етичного порядку — екологічно обмежені матеріальні потреби.

Зростаюча у часі проблема збереження якості земельних та інших природних ресурсів [5] та визначальна роль у цьому процесі екологічних зв'язків (конструкцій) природних комплексів переміщує традиційні матеріальні цінності землекористування в екологічний бік. У даному аспекті повинен здійснюватися перехід від екологічних обмежень матеріального виробництва до матеріальних

відносин суспільного відтворення та його структуризації для задоволення екологічних потреб. Отже, процес формування економіки землевпорядкування, яка включає економіку територіально-просторового планування розвитку землекористування, економіку землеустрою та внутрішньогосподарського землевпорядкування (впорядкування територій землеволодінь і землекористувань), лежить на шляху до сталого землекористування. Сутність сталого (збалансованого) землекористування виражається через категорію "відтворення земельно-природних благ", що розуміється в широкому сенсі як триєдиний процес, який включає відновлення (охорону) екологічних систем землекористування, експлуатацію земельних та інших природних ресурсів, "зелену" капіталізацію землекористування. У принциповому сенсі слова витокі екологізації землекористування [6] лежать у площині духовно-моральних засад розвитку нації (народу).

У свою чергу духовно-моральні основи безпосередньо пов'язані з рівнем матеріального достатку (розумних матеріальних потреб). Історія розвитку суспільства свідчить про те, що під владою закону збагачення людський інтелект із сили духу перетворюється на зброю самознищення. Духовність людини вже давно підірвана її безмірним домаганням до "прибуткової" природи. Жадібність наживи віддаляє людину від природи, розриваючи природний ланцюг природа — духовність — виробництво — природа. Відсутність ланки "духовність" рано чи пізно веде до саморуйнівної економіки.

Якщо матеріальна забезпеченість (достатність) зберігає суспільство, то духовна бідність його руйнує. Нагромадження духовного багатства суспільства — це і є творення сталого (збалансованого) землекористування. Саме духовність спрямовує виробництво матеріальних благ (економіку) у необхідне для природи і людини русло, забезпечує збереження самого життя. Духовність суспільства — це його соціальний капітал, спадщина попередніх ступенів культури. Перехід у нову (екологічну) сутність економічних відносин визначається не соціальними формами організації суспільства — планом або ринком, а внутрішнім змістом цих відносин, їх цілепокладанням. Витоки цього процесу лежать у інституційних засадах людини. Сутність людського суспільства визначає не так виробництво матеріальних благ і пов'язану з ним матеріальну культуру, як його духовне життя.

Землекористування як духовно-матеріальний процес виражає всю складність взаємодії суспільства і природи, набуваючи на поверхні соціального життя конкретних економічних форм [7]. Сучасні економічні форми у вигляді ринкових відносин не до кінця відображають духовно-культурну сторону взаємодії суспільства. Єдність духовно-матеріального процесу землекористування відображає його екологічну спрямованість. Виходячи з вищевикладеного, матеріальна діяльність людей (виробництво) не може мати іншої форми свого існування, як екологічна економіка. Екологічна економіка — це економіка відтворення життя, а не тільки земельних та інших природних ресурсів і матеріальних благ. Відтворення останніх є основним предметом ринкової економіки. Анатомію сталого землекористування та місце в ній екологічної і економіки землевпорядкування можна відобразити в логічно-змістовній схемі (рис. 3).

З наведеної схеми випливає, що при певному рівні матеріального достатку організація розумного землекористування повинна виходити з економіки рівноважної взаємодії суспільства та природи. Земельний та екологічний капітали (продукування потенціалу земельних та інших природних ресурсів і природи в цілому у вартісному вимірі) може збільшитися лише у тому випадку, якщо зростають вкладення у духовний розвиток суспільства (включаючи сферу послуг), причому більш прискореними темпами, ніж у матеріальне виробництво. Екологічна еко-

Перша природа	Друга природа
Природне середовище	
Природні умови	Земельні та інші природні ресурси
Земельний та екологічний капітали	
Стале (збалансоване) землекористування	
Екологічна економіка	Економіка землевпорядкування
Суспільство	
Інституційна (духовна) діяльність	Матеріальна (в т.ч. землевпорядна) діяльність
Формування інституційного середовища, в т.ч. ріст духовності	Матеріальна достатність
Третя природа (техносфера)	

Рис. 3. Логічно-змістовна схема анатомії сталого (збалансованого) землекористування

номіка — наука політична. Будучи носієм належного, екологічна економіка формує ідеологію сталого розвитку на основі утвердження екологічних та моральних цінностей, виразом яких є не чисте повітря та вода (це утилітарний погляд на неминучі цінності), а краса природи, її святість та велич. Економіка землевпорядкування, будучи опосередкованою складовою економіки землекористування формує ідеологію сталого розвитку землекористування на основі утвердження екологічних та моральних цінностей.

Перехід до екологічної та економіки землевпорядкування лежить у сфері культури. Формування та розвиток екологічної та економіки землевпорядкування визначає інтелектуально-духовний фактор. Структурними рівноцінними елементами даного чинника виступають освіта та виховання. Конструктивною основою вирішення екологічних проблем може стати нова етика раціонального землекористування, яка стверджує через правові норми та економічні стимули (механізми) силу духовних цінностей людської природи та їх визначальну роль у формуванні національного багатства — землі. Панівна етична норма поведінки людини, обумовлена еколого-економічними цінностями, здатна визначати не тільки темпи, а й напрями економічного розвитку, що відповідають гуманному світові людини. Етична екологічна та економічна норми поведінки людини виражають сутнісний бік економіки землевпорядкування та одночасно визначають основи формування еколого-економічної політики сталого розвитку землекористування.

Резюмуючи головні характеристики економіки землекористування, екологічної та економіки землевпорядкування, їх діалектичний взаємозв'язок, слід підкреслити, що теоретичний зміст сучасного етапу розвитку еколого-економічної теорії виражають такі акценти:

— вибір людей у умовах зростаючої ролі обмеженості земельних та інших природних (екологічних) ресурсів;

- еколого-економічні протиріччя;
- фактори та механізми сталого розвитку землекористування;
- економічні інтереси екологічного імперативу та відтворення земельного і екологічного капіталів.

Економічний вибір людей завжди пов'язаний із задоволенням потреб, поліпшенням їхнього добробуту, збільшенням національного багатства.

Процес трансформації економічного вибору на еколого-економічний виражає альтернативна вартість (альтернативні витрати) як найкраща з можливостей, втрачених у результаті зробленого вибору. Невипадково у матеріалах Конференції ООН зі сталого розвитку (Ріо де-Жанейро, 1992) категорію "альтернативна вартість" визнано в еколого-економічних дослідженнях провідною. Обмеженість земельних та інших природних ресурсів, особливо екологічних, зумовлює вибір черговості задоволення потреб. Задоволення матеріальних потреб пов'язане погіршенням якості земельних та інших природних ресурсів [8]. Поряд із традиційною потребою в земельних ділянках, сировині та енергії виникає потреба в чистому повітрі, воді, "здоровому" і "красивому" ландшафті для відпочинку, тобто потреба в екологічному ресурсі. Починають набувати реальної економічної цінності не тільки ресурси, витягнуті з "природної комори", але й природні комплекси, що продукують екосистемні та інші послуги. Якщо на цей процес дивитися історично, то економічну цінність нових (екологічних) ресурсів виражає альтернативна вартість їх збереження (відтворення), зумовлена адекватним (екологоорієнтованим) напрямом економічного зростання.

У загальному вигляді сталий розвиток — це рух суспільства в майбутнє на основі розумних компромісів у взаємовідносинах суспільства і природи, а також цілеспрямованої взаємодії основних факторів (капіталів) виробництва (зростання) між собою:

- людського капіталу (запаси знань та навичок) (Λ);
- фізичного капіталу (капітал, створений людиною (техногенний), що включає будівлі, споруди, обладнання, інфраструктуру тощо) (Φ);
- природного капіталу (запаси енергії, мінеральні запаси та всі відновлювані та невідновлювані природні ресурси) (Π);
- земельного капіталу (сукупність благ (земельних), якими розпоряджається людина на відповідних правах і які являють собою синтез

природної енергії в різних формах та людських здібностей, а також земельні поліпшення та інше предметне багатство, що нерозривно пов'язане із землекористуванням чи ділянкою землі (3) [9].

Для сталого розвитку важливу роль також відіграє інституціональний чинник як базова структура ефективного використання всіх видів капіталу. Умови сильної сталості землекористування визначають необхідність збільшення (збереження) всіх видів капіталу. Систему сталого розвитку визначають динаміка та структурна характеристика національного капіталу. Враховуючи всю складність даного процесу, виділяють рівні слабкої та сильної сталості розвитку. Разом з тим, доцільним є коригування формули слабкої сталості ($\Phi + \Lambda + \Pi \geq 0$), виділивши зі складу природного капіталу, капітал земельний (3) та екологічний (E), рівень яких не повинен знижуватися:

$$3 + E \geq 0 \quad (1).$$

Під екологічним капіталом, розуміється вартість запасу ресурсів екосистем, здатних відтворювати (зберігати) екологічну рівновагу та пов'язані з ним екологічні блага.

В основі реалізації концепції сталого розвитку землекористування лежить система "економіка-екологія-землепорядкування", яка виражає визначальну роль екологічного зв'язку у взаємодії цих трьох підсистем, що постійно перебуває під "біфуркаційним" впливом економічного фактора. Система "економіка — екологія — землепорядкування" — це відкрита система, що самоорганізується, має синергетичний (кооперативний) ефект — результат спільних дій підсистемних елементів. Відповідно до теоретичних положень синергетики визначальну роль механіці розвитку самоорганізуючих систем відіграють нестійкі не рівноважні стани її різних умов. Кожен із цих станів визначає різні потенційні можливості для подальшого розвитку. Самоорганізація в інтегральній системі "економіка-екологія-землепорядкування" відбувається під сильним впливом зростаючих матеріальних потреб людини, кількісне вираження яких з позиції біфуркації (якісних змін, різких відхилень) представлено в структурі та динаміці економічного зростання, його тиску на земельні ресурси і навколишнє природне середовище. Регульоване економічне зростання, його екологізація та капіталізація, "вростання" економіки у стійкі екологічні процеси — обов'язковий компонент інтегральної системи "економіка — екологія — землепорядкування", що сама організується. "Вростання" економіки в екологію має не-

лінійний характер. Критеріальною характеристикою їх взаємопов'язаного розвитку виступає "нелінійний екологічний продукт" — екологічна система, відтворення якої знаходиться під визначальним зовнішнім впливом економічної системи та землепорядкування і їх головної сили розвитку людських потреб.

Як екологічний продукт виступає регіональна або територіальна екологічна рівновага, стає продукування екосистем (природних комплексів). З усієї безлічі компонентів відтворення екологічного продукту визначальну роль відіграє інтелектуальний фактор — нова (інноваційна) економіка, здатна підтримувати з природою сталу рівновагу. Формування їх сталого зв'язку ("нова економіка-екологія-землепорядкування") виходить із наступних синергетичних принципів. Принцип нелінійності — виражається у структурній зміні людського капіталу та його визначальному впливі на зміст потреб в земельних та інших природних ресурсів. Принцип рівноваги — стан системи "економіка — екологія — землепорядкування" рухомий і змінюється під впливом економічного фактору. Високі технології та суспільство знань відіграють роль біфуркації, виводячи економіку на якісно новий рівень розвитку та впливу на земельні і інші природні ресурси та навколишнє середовище. Принцип цілісності — економічна система не може розвиватися поза системою землекористування. В процесі землепорядкування здійснюється структуризація та узгодження стратегічних цілей економічного і екологічно всіх рівнях взаємодії, розробка адекватного інструментарію — основи збереження цілісності системи "економіка — землекористування — природа". Принцип самоорганізації — реалізується за системою зворотного зв'язку, реакції економіки на стан земельних та інших природних ресурсів і природного навколишнього середовища.

Сьогодні на перший план у системі відтворювальних відносин землекористування виходить завдання гарантованого задоволення земельних та екологічних потреб. Сталість відтворювальних процесів землекористування визначає природний, в тому числі земельний, капітал. При-

Рис. 4. Логічно-змістовна модель системи відтворення та зростання вартості земельного капіталу

родний капітал — це така величина запасу обмежених природних ресурсів (енергії, речовини), яка здатна забезпечувати своє економічне відтворення і здійснювати внесок у прирощення національного багатства. У рамках природного капіталу структурно виділяються земельний та екологічний капітали. Принципово важливо усвідомлювати, що земельний та екологічний капітали стають незамінними факторами життєдіяльності суспільства та носієм економічної цінності. Залучення земельного та екологічного капіталів у вартісні відносини обумовлено тим, що блага, необхідні для задоволення земельних і екологічних потреб, стають обмеженими і вимагають певних витрат, у тому числі альтернативного характеру, для свого відтворення. Вартісні відносини формуються як результат взаємодії земельно-екологічного попиту та земельно-екологічної пропозиції. І якщо земельно-екологічний попит є функцією земельних та екологічних потреб і готовністю платити за їх задоволення, то земельна пропозиція забезпечується функціонуванням землекористування і пов'язана з кількістю та якістю фізичних земельних ресурсів.

Іншими словами система нормування виступає фактором економічної інституціоналізації земельного та екологічного попиту, що стає причиною зростання ціни попиту та головним фактором збереження пропозиції (стимулом розвитку землекористування). Одночасно землеохоронні витрати суспільства визначають

Рис. 5. Логічно-змістовна модель система відтворення та зростання вартості екологічного капіталу

основу формування ціни пропозиції. Беручи до уваги закони ринкової економіки, можна сформулювати основне правило ціноутворення у сфері відтворення земельного та екологічного капіталів — ціна попиту на стале землекористування, встановлена суспільством, повинна бути не нижче ціни пропозиції на традиційне землекористування. Останнє в екологічній сфері перебуває під впливом не визначеності щодо збереження природної рівноваги (взяти хоча б кліматичні зміни). Вирішення зазначеної суперечності в системі відтворення земельного та екологічного капіталів можливе за допомогою концепції прийнятного ризику з акцентом на постійне підвищення рівня екологічної безпеки та постійне посилення норм, у тому числі на основі формування систем землепорядкування і управління землекористуванням відповідно до стандартів серії ISO 14000. Узагальнення, формування заходів щодо відтворення земельного та екологічного капіталів можна визначити як економічну систему збереження екологічної рівноваги, засновану на нормативно-ціннісному регулюванні землекористування та екологізації його економіки при забезпеченні прийнятного рівня екологічного ризику. Схематично моделі систем відтворення та зростання вартості земельного та екологічного капіталів приведена на рис. 4 і 5.

Ефективність їх практичної реалізації насамперед залежить від того, наскільки адекватно попит і пропозиція земельних та екологічних благ будуть представлені в системі ціноут-

ворення. Враховуючи, що в Україні земельний ринок є малорозвиненим та більшість середовище формуючих і земельних благ не охоплені ринковими відносинами, їхня вартість слабо представлена в сучасній системі цін. Тому функціонування системи відтворення та зростання вартості земельного і екологічного капіталів вимагає формування ціни попиту земельних і екологічних благ з боку суспільства (на макрорівні) за допомогою конкретних економічних та землепорядно-правових інструментів.

Разом з тим, необхідно констатувати, що від А. Сміта до наших днів поняття "капітал" суттєво не перетерпіло істотних змін і містить у собі

"блага" (ресурси, товари), що безпосередньо не задовольняють потреби людини, а слугують для створення нових благ, які задовольняють ці потреби. Отже, благо — це субстанція матеріального і нематеріального характеру, яка здатна задовольнити матеріальні і духовні потреби людини [9]. Саме життєві та трудові блага і представляють собою капітал. Деякі блага можуть використовуватися за трьома напрямками. До них відноситься земля, яку можна назвати як "універсальне благо". Оскільки багато із благ є взаємозамінними, то виникає необхідність класифікувати їх за ступенем потреби, зокрема: блага, які необхідні для життєдіяльності людини; блага, які бажані, а саме такі, до одержання яких людина буде тягнутися, але без яких вона, певною мірою, обійтися може (наприклад, автомобіль, дачна ділянка і т.п.). Оскільки блага існують "матеріальні" і "нематеріальні", то постає необхідність їх класифікації за фізичною природою. До матеріальних благ відносяться: дари природи (земля, вода, рослини, тваринний світ, корисні копалини і інші), продукти виробництва (продукти харчування, речі, споруди, машини і інші), картини і т.п. До нематеріальних благ відносяться: інтелект (здібності) людини, здоров'я, життя, зовнішні якості людини, інформація, авторство, право користування землею і т.п. Зважаючи на те, що потреба і корисність земельних благ очевидна, то вони можуть бути суспільні, колективні та індивідуальні і виступати як об'єкти власності.

З виникненням власності на землю виникає

й відповідна форма доходу — земельна рента, яка за своєю природою — це не що інше, як надлишкова частина чистого прибутку [10]. Незалежно від форм власності на землю утворюється диференційна рента. Земельна рента за своєю суттю, як це було з'ясовано вище, є надлишковою частиною прибутку. У ринкових умовах функціонує абсолютна та монопольна ренти, диференціальна рента I та II роду. Диференціальна рента I — це виділення земель за їх якістю (розподіляється на ренту за місцем розташування та за родючістю земельної ділянки). Причиною виникнення диференціальної ренти II є послідовні вкладення праці і капіталу в одну й ту ж саму ділянку землі (передбачає інтенсифікацію способів землекористування і додаткове вкладення капіталу, направлених на зростання родючості ґрунтів).

Враховуючи, що природна родючість землі та місце розташування земельної ділянки не створені руками людини, диференціальна рента I повинна бути надбанням кожної людини. Оскільки диференціальна рента II є похідною від земельних поліпшень, створюваних конкретними людьми, вона повинна належати тим, хто її створив як підприємницький дохід. Капіталізація землекористування це процес поступового нарощування вартості земельного капіталу як у результаті дії об'єктивних закономірностей, як територіального розвитку землекористування, так і цілеспрямованого впливу системи заходів економічного, планувального та адміністративно-організаційного змісту щодо зростання вартості конкретних земельних ділянок. Нарощування вартості землекористування як суспільного активу, національного багатства потребує належного організаційно-правового відображення в бухгалтерському та земельному обліку. На думку А.М. Третьяка, "поява людини, яка почала використовувати свій інтелект, привела до істотного збільшення ефективності тих природних процесів, котрі відбувалися і без неї" [9, с. 38]. Ним запропонована модель структури методології формування земельного капіталу [9, с. 39], де інтелект людини, трансформований у землепорядні й інші заходи в процесі формування земельного капіталу також є одним із основних чинників [9, с. 40].

Перетворення земельних ділянок і землекористування як сукупності земельних ділянок у земельний капітал пов'язано з динамічними процесами, які у результаті здійснення земельних поліпшень, що формуються у процесі землепорядкування та набувають ознак — земель-

ного блага, яке забезпечує дохід. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває проблема формування та управління функціонуванням земельного капіталу або капіталізацією землекористування, яка залишається недостатньо вивченою. Відповідно для здійснення капіталізації землекористування повинен бути створений ефективний механізм ринкової капіталізації землекористування, до якого нами віднесено економічні і землепорядно-правові інструменти відтворення та збільшення вартості земельного капіталу. Саме до землепорядно-правових інструментів і відносяться різноманітні види землепорядної документації, яка розробляється в процесі територіально-просторового планування розвитку землекористування, землеустрою та землепорядкування території землеволодінь і землекористування.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Обґрунтовано, що відмінність економіки землепорядкування від економіки землекористування полягає не в самій структуризації об'єкта дослідження (це по-друге), а їх належності до різних напрямів економічної теорії: нормативної чи позитивної. Нормативна економічна теорія висловлює систему оціночних суджень стосовно того, якою має бути економіка: її ціль, ідеал, політика. Позитивна економічна теорія досліджує реальні залежності у системі економічної поведінки людини та суспільства. Відповідно, економіка землепорядкування — це наука, яка спирається на нормативну економічну теорію. Між двома напрямками економічної теорії — "нормативної та позитивної" — існує діалектичний взаємозв'язок. Запропоновано логічно-змістовну структурну схему формування економіки землепорядкування як науки, яка характеризує масштабність відносин і їх субординацію між традиційним землекористуванням і сталим (збалансованим) землекористуванням та місце в цьому процесі економічної і екологічної етики нормативної економічної теорії. Визнано, що економіку землепорядкування можна назвати "збалансованою" економікою, роблячи цим акцент на економічні інтереси відтворення екосистем сталого землекористування в умовах антропогенного впливу на якість земельних та інших природних ресурсів. Обґрунтовано, що концептуальні засади розвитку економіки землепорядкування базуються на теорії нормативної економіки та ідеології сталого (збалансованого) розвитку землекористування в основі якої лежить утвердження еколо-

гічних та моральних цінностей. Індикаторами розвитку економіки землевпорядкування є екологізація та капіталізація землекористування на засадах запропонованих моделей систем відтворення та зростання вартості земельного і екологічного капіталів.

Перспективи подальших розвідок заключаються в дослідженні теоретико-методологічних засад розвитку системи землевпорядкування в Україні у цілому, та її складової підсистеми — економіки землевпорядкування, в умовах ринкової економіки.

Література:

1. Про землеустрій: Закон України від 22 травня 2003 року № 858-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/858-15#Text>
2. Третяк А.М., Третяк В.М., Прядка Т.М., Капінос Н.О. Наукова гіпотеза трактування землевпорядкування як соціально-економічної інституції. Економіка та держава. 2021. № 5. С. 8—14.
3. Третяк А. М., Третяк В. М., Прядка Т. М., Капінос Н. О. Розвиток системи землевпорядкування на засадах новітньої інституціонально-поведінкової теорії. Економіка та держава. 2021. № 6. С. 27—33.
4. Третяк А. М., Третяк В. М., Гетманьчик І. П., Гунько Л. А. Поняття та сутність економіки землеустрою та землевпорядкування в Україні. Агросвіт № 11, 2021. С. 3—10
5. Третяк А.М. Управління земельними ресурсами та землекористуванням: базові засади теорії, інституцій лізації, практики: монографія / А.М. Третяк, В.М. Третяк, Р.М. Курильців, Т.М. Прядка, Н.А. Третяк; [за заг. ред. А.М. Третяка]. — Біла Церква: "ТОВ "Білоцерків друк", 2021. — 227 с.
6. Третяк, А.М. Екологія землекористування: теоретико-методологічні основи формування та адміністрування: Монографія / А.М. Третяк. — Херсон: Грінь Д.С., 2012. — 440 с. — Бібліогр.: С. 380—394.
7. Третяк А.М. Земельна політика та земельні відносини: соціально-економічні і духовні аспекти розвитку / Третяк А.М. Другак В.М. — К.: ННЦ ІАЕ, 2007. — 178 с.
8. Третяк А.М. Земельні ресурси та їх використання: навч. пос./ Третяк А.М., Третяк В.М., Прядка Т.М., Трофименко П.І., Трофименко Н.В. [за заг. ред. А.М. Третяка]. — Біла Церква: "ТОВ "Білоцерків друк", 2022. 304 с.
9. Третяк А.М. Земельний капітал: теоретико-методологічні основи формування та функціонування: Монографія. — Львів. СПОЛОМ, 2011. — 520 с.

10. Ковалишин О.Ф. Економічні та екологічні відносини власності на землю: теорія, методологія і практика. Дис. на здоб. наук ст. докт. наук. К.: 2020. 478 с.

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), Law of Ukraine "On Land Management", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/858-15#Text> (Accessed 05 May 2022).
 2. Tretyak, A. Tretyak, V. Pryadka, T. and Kapinos, N. (2021), "Scientific hypothesis of interpretation of land planning as a socio economic institution", Economy and state, vol. 5, pp. 8—14.
 3. Tretyak, A., Tretyak, V., Pryadka, T. and Kapinos, N., (2021), "Development of land management system on the basis of the latest institutional and behavioral theory", Economy and state, vol. 6, pp. 27—33.
 4. Tretyak, A. M., Tretyak, V. M., Hetmanchyk, I. P. and Gunko, L. A. (2021), "The concept and essence of land management economics and land management in Ukraine", Agrosvit, vol. 11, pp. 3—10.
 5. Tretyak, A.M., Tretyak, V.M., Kuriltsiv, R.M., Pryadka, T.M. and Tretyak, N.A. (2021), Upravlinnia zemel'nykh resursamy ta zemlekorystvuvanniam: bazovi zasady teorii, instytutsiolizatsii, praktyky [Management of land resources and land use: basic principles of theory, institutionalization, practice], Belotserkivdruk LLC, Bila Tserkva, Ukraine.
 6. Tretyak, A. (2012), Ekolohiia zemlekorystvuvannia: teoretyko-metodolohichni osnovy formuvannia ta administruvannia [Ecology of land use: theoretical and methodological foundations of formation and administration], Green D.S., Kherson, Ukraine.
 7. Tretyak, A. Druhak, V. (2007), Zemel'na polityka ta zemel'ni vidnosyny: sotsial'no-ekonomichni i dukhovni aspekty rozvytku [Land policy and land relations: socio-economic and spiritual aspects of development], NNC IAE, Kyiv, Ukraine.
 8. Tretyak, A. Tretyak, V. Pryadka, T. Trofimenko, P. and Trofimenko, N. (2022), Zemel'ni resursy ta ikh vykorystannia [Land resources and their use], Belotserkivdruk LLC, Bila Tserkva, Ukraine.
 9. Tretyak, A. (2011), Zemel'nyj kapital: teoretyko-metodolohichni osnovy formuvannia ta funktsionuvannia [Land capital: theoretical and methodological foundations of formation and operation], Spolom, Lviv, Ukraine
 10. Kovalyshyn O.F. (2020), "Economic and ecological relations of land ownership: theory, methodology and practice", Ph.D. Thesis, Kyiv, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 12.09.2022 р.

УДК 338.4

С. С. Нестеренко,

д. е. н., доцент, директор, Інститут економіки та менеджменту, Університет "Україна", м. Київ
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9090-3470>

DOI: 10.32702/2306-6792.2022.17-18.15

УПРАВЛІННЯ ЛІСОВИМ ГОСПОДАРСТВОМ: МАКРО- ТА МІКРОЕКОНОМІЧНИЙ РІВЕНЬ

S. Nesterenko,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,

Director, Institute of Economics and Management, University "Ukraine", Kyiv

FORESTRY MANAGEMENT: MACRO AND MICROECONOMIC LEVEL

Представлений матеріал містить результати дослідження існуючої системи управління лісовим господарством, яка характеризується негативними тенденціями зменшення розмірів та якості деревини, наявності значної площі земель лісогосподарського призначення з великою кількістю дров'яних стовбурів, послабленням стійкості середньовікових деревостанів, наявності передумов для самовільних рубань тощо.

Узагальнено недоліки вітчизняного нормативно-законодавчого забезпечення ведення лісового господарства, зокрема: наявність великої кількості регулятивних документів; існуючі в Україні нормативні показники повноти лісових деревостанів набагато вищі європейських; недобросовісна практика значної кількості суцільних санітарних рубок; відсутність правової можливості створення низькоповнотних лісових насаджень на окремих землях лісогосподарського призначення тощо.

Обґрунтовано основні пріоритети національної лісової політики: завершення реформи органів державної влади щодо управління лісовими ресурсами; підвищення рівня фінансового забезпечення в галузі; вдосконалення методів збору, обліку, обробки й надання інформації про стан лісового фонду; інтенсивний розвиток лісового господарства (збільшення обсягів і підвищення якості рубок та лісовідновлювальних робіт); пришвидшення темпів розробки національної системи сертифікації лісів та утворення стимулів щодо використання відповідних міжнародних систем сертифікації; перехід від фіскального регулювання лісокористування до рентного підходу; створення комплексів, які забезпечують інтенсивне раціональне лісорозведення, метою якого є стабільне постачання лісової сировини целюлозно-паперовим комбінатам і лісопереробним фірмам.

Систематизовано заходи щодо підвищення ефективності використання лісових ресурсів на мікрорівні: збільшення обсягів зимових заготівель лісів з метою захисту рослинності та ґрунтового покриву; підтримка зв'язків з галузевими науково-дослідними інститутами та впровадження виробничих технологій, запропонованих ними; догляд за мережею існуючих та створення нових лісогосподарських доріг; запобігання лісовим пожежам та удосконалення методів боротьби з ними; поширення серед населення екологічних та економічних імперативів діяльності лісової галузі.

The presented material contains the results of research into the existing forestry management system, which is characterized by negative trends in reducing the size and quality of wood, the presence of a significant area of forestry land with a large number of wood trunks, the weakening of the stability of medieval stands, the presence of prerequisites for arbitrary felling, etc.

Shortcomings of domestic regulatory and legislative provision of forestry management are summarized, in particular: presence of a large number of regulatory documents; the indicators of the completeness of forest stands in Ukraine are much higher than those of the European ones; unscrupulous practice of a significant number of continuous sanitary fellings; lack of legal opportunity to create low-density forest plantations on certain lands of forestry purpose for the purpose of obtaining large-sized wood, etc.

The main priorities of the national forest policy are substantiated: the completion of the reform of state authorities regarding the management of forest resources; increasing the level of financial support in the industry; improvement of methods of collection, accounting, processing and provision of information on the state of the forest fund; intensive development of forestry (increasing the volume and quality of felling and reforestation works); speeding up the pace of development of the national forest certification system and creation of incentives for the use of relevant international certification systems; transition from fiscal regulation of forest use to a rent approach; creation of complexes that ensure intensive rational forestry, the goal of which is the stable supply of forest raw materials to pulp and paper mills and forestry corporations.

Measures to improve the efficiency of the use of forest resources at the micro level have been systematized: increasing the volume of winter harvesting of forests in order to protect vegetation and soil cover; maintaining relations with industry research institutes and implementing production technologies proposed by them; maintenance of the network of existing and creation of new forestry roads; preventing forest fires and improving methods of combating them; dissemination among the population of ecological and economic imperatives of forest industry activity.

Ключові слова: національна лісова політика, система управління, лісове господарство, лісопромисловий комплекс, пріоритети.

Key words: national forest policy, management system, forestry, forestry complex, priorities.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Розробка та реалізація національної лісової політики сприятиме забезпеченню ефективності системи управління лісовим господарством, збільшенню площі лісів держави, збереженню біорізноманіття та невиснажливого лісокористування, задоволенню потреб суспільства в лісових ресурсах, створенню більш сприятливих умов для розвитку підприємництва, збільшенню робочих місць, зменшенню загрози деградації земель, зростанню частки продукції лісового господарства у ВВП, забезпеченню зайнятості та соціальної захищеності працівників лісового сектора; зростанню інвестицій в лісову галузь, а також гармонізації норм ведення лісового господарства України до відповідних критеріїв Європейського Союзу. Така комплексність проблем вимагає окремого наукового дослідження, результати якого можуть слугувати базою для розробки національної лісової політики, в тому числі і відповідних заходів на мікроекономічному рівні.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження теоретичних основ та обґрунтування рекомендацій щодо вирішення проблеми підвищення ефективності системи управління лісовою галузю, в тому числі, через розробку національної лісової політики, проводили такі вітчизняні науковці як І. Антоненко, О. Дзюбенко, Р. Дубас, О. Дребот, Н. Зіновчук, Я. Коваль, І. Лицур, Є. Мішенін, І. Синякевич, М. Шершун, О. Шубалого, О. Фурдичко та інші.

Не зважаючи на низку існуючих наукових доробок, зазначена проблематика вивчена недостатньо, а проблема розробки головних напрямів національної лісової політики на макро- та мікроекономічному рівнях не досліджена.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Виокремлення основних проблем в системі управління лісами та обґрунтування головних

пріоритетів національної лісової політики на макро- та мікроекономічному рівнях.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Головною метою ефективного управління лісовим господарством є здійснення державою, яка є безпосереднім власником лісових ресурсів, заходів щодо поступового збільшення обсягів чистого лісового доходу. Для цього органам державної влади необхідно удосконалити макроекономічне регулювання та впровадити механізм підтримки стратегічних шляхів розвитку лісової галузі задля формування такої структури виробництва, яка буде ефективною та конкурентоспроможною щодо споживання та торгівлі продукцією лісового господарства [1, с. 188].

Збільшення показників ефективності діяльності господарюючих суб'єктів лісової галузі залежить від збільшення обсягів виробництва готової продукції, що характеризується високим рівнем доданої вартості. До такої продукції лісового господарства відноситься готова продукція кінцевого споживання, тобто, меблі, дошки та інші матеріали з деревини, дерев'яні будинки, картонна тара та різноманітні види упаковок. Держава повинна забезпечити повноцінний та прозорий контроль за охороною, ефективним використанням та оптимальним відновленням ресурсів лісового господарства, використовуючи для цього конкурентні економічні ринкові механізми.

Національна лісова політика повинна впроваджуватись на основі вже існуючих нормативно-законодавчих розробок в країнах зі значно ефективнішим лісовим господарством. Особливо в тих країнах, де розробкою та реалізацією лісової політики займаються центральні органи влади. На сьогоднішній день переважна більшість лісопромислових країн світу впроваджує, і досить успішно, національні лісові політики (США, Канада, Швеція, Німеччина, Фінляндія, Австрія й ін.). Головним завданням таких лісових політик є поступове підвищення показників ефективності функціонування як

всього лісового комплексу, так і окремих його структурних одиниць, підвищення рівня зайнятості, збереження навколишнього природного середовища та біорізноманіття [2, с. 247].

В результаті формування та впровадження заходів національної лісової політики передбачається створення таких умов щодо забезпечення стійкого й невиснажливого лісокористування, при яких будуть повністю задовольнятися потреби країни та суспільства, матимуть місце процеси збереження біорізноманіття, спостерігатиметься значне підвищення показників ефективності лісопереробної галузі завдяки розвитку ресурсного потенціалу. Тобто, основною ціллю національної лісової політики є формування таких умов, які б давали ефективний, сталий та динамічний розвиток лісової галузі. Дефініція сталості розвитку лісового господарства має три основні елементи, які тісно взаємодіють між собою: економічний, соціальний і екологічний [3, с. 70].

Економічна складова характеризує баланс економічних інтересів між головними сторонами відносин з питань користування лісовими ресурсами: державою — як головного власника цих ресурсів, лісокористувачами та управлінськими структурами усіх ланок, а також формування економічної безпеки, технічної, технологічної й ресурсної автономності держави.

Соціальний аспект включає в себе значний рівень життєзабезпечення громадян країни, збільшення зайнятості працівників лісгосподарського комплексу та забезпечення їх соціальних гарантій.

Екологічний аспект являє собою мету збереження та покращення екологічного стану навколишнього природного середовища, створення таких умов для життя, при яких відбувалося б збереження біологічного різноманіття лісових і суміжних екосистем, використання безвідходних технологій та екологічних виробництв.

Слід зазначити, що для збільшення ефективності впровадження лісової політики необхідна активна участь громадськості. Це зумовлюється низкою чинників, які формують кращі можливості для відвідування лісів громадянами, поступової зміни соціальних цінностей та спрощення механізмів взаємодії органів державної влади та громадськості. Розвиток таких взаємовідносин неодмінно призведе до посилення контролю за діяльністю лісового господарства зі сторони громадськості та формуванню більш високих вимог до розробки національної політики розвитку лісової галузі.

До комплексу механізмів впровадження

національної лісової політики мають входити наступні елементи: ефективна взаємодія відповідних структур виконавчої влади щодо визначення та впровадження пріоритетних напрямів розвитку; формування правового забезпечення у вигляді законодавчих актів, рішень парламенту та уряду, інших державних органів управління; постійний контроль за впровадженням національної лісової політики.

Національну лісову політику необхідно переорієнтовувати на впровадження п'ятого й поступове освоєння майбутнього шостого технологічних укладів, які зможуть реалізувати високий рівень конкурентоздатності продукції лісового господарства на світовому ринку. Разом з цим необхідне часткове використання технологій четвертого укладу для збільшення рівня ефективності лісового господарства. В разі відсутності технологічного розвитку готова продукція вітчизняного лісового господарства неодмінно буде втрачати позиції не лише на зовнішньому, але й на внутрішньому ринку, особливо враховуючи членство України в Світовій організації торгівлі.

Не менш важливим завданням розвитку лісового господарства є покращення системи лісопромислового виробництва, розвиток поглибленої хімічної та хіміко-механічної переробки всієї заготовленої біомаси, які дадуть можливість суттєво покращити ситуацію з лісовими ресурсами та імпортозаміщенням. Зважаючи на суттєве падіння об'ємів виробництва лісопаперової продукції у випадку високого споживчого попиту на товари з деревини, найбільш вагомою проблемою є стимулювання виробництва соціально значущих товарів.

Загальновідомо, що наслідком діяльності лісового господарства є виготовлення та реалізація лісопромислової продукції кінцевого призначення, які застосовуються майже в усіх сферах виробництва й народного споживання на території України та за її межами. Саме тому ефективність лісового господарства, в першу чергу, залежить від конкурентоспроможності вітчизняної лісопромислової продукції на заключному етапі переробки. Збільшення рівня конкурентоспроможності товарів лісової галузі більш ймовірне за допомогою тих лісопереробних виробництв, модернізація або технічна оснащеність яких може надати найбільший мультиплікативний ефект вітчизняній економіці.

Співставлення вітчизняної нормативно-правової бази, що регулює вирубки в лісовому господарстві, з аналогічною базою держав Європи свідчить про таке [4, с. 243—245]:

— показники повноти, які є в Україні, по відповідності до яких призначається вирубка, набагато вищі, у порівнянні з країнами Європи;

— не є показником зменшення стійкості деревостанів низька повнота. При показнику 0,3—0,5 в країнах Європи утворюють насадження на приміських лісових територіях, посушливих та вживаних лісах з ціллю отримання крупномірної деревини;

— мати велику кількість сухостою (до 20 м³) у сучасній науці трактується як необхідна складова для збереження стійкості та біологічного різноманіття лісових ресурсів, через що окремі санітарні вирубки в державах ЄС не набули широкого вжитку;

— здійснення суцільних вирубок, які не мають зв'язку з природними катаклізмами і не входять до плану, згідно з європейськими нормами є незаконним;

— в розвинутих державах, у порівнянні з Україною, фундаментальні норми та регулювання вирубки зазначені у відповідному Лісовому законі та 1—2 підзаконних до нього актах.

Враховуючи зазначене, вважаємо, що існуюча в Україні система управління лісами характеризується негативними тенденціями, зокрема:

— тенденції, що пов'язані зі зменшенням розмірів та якості деревини, яка є головною складовою основної вирубки;

— багато лісових площ перенасичені і тому містять велику кількість дров'яних стовбурів;

— стійкість середньовікових деревостанів постійно погіршується, наслідком чого можуть стати буреломи, сніголами, а також збільшення популяції шкідників та хвороб;

— наявність безперешкодних умов для зміни основ лісівництва та призначення дерев і деревостанів для вирубки економічними та псевдоекономічними способами.

Зменшення площ лісового покриття на території України є наслідками незаконної заготівлі, ліквідації старої моделі управління лісогосподарською сферою та слабого контролю з боку держави. Всесвітній фонд дикої природи акцентує увагу на головних видах негативного впливу, обумовлених тіньовою вирубкою деревини: регрес цінних лісових фондів та несприятливі наслідки для національної економіки, оскільки незаконна вирубка не передбачає сплату податків та інших виплат [5, с. 130]. Як наслідок — низька ефективність управління лісами та неможливість для місцевих бюджетів отримати додаткові фінансові ресурси.

Впровадження перспективних шляхів розвитку конкурентоздатних підприємств має забезпечити ефективне, багатоцільове викорис-

тання лісових ресурсів України через удосконалення системи управління лісами й підвищення ефективності заходів у лісовому господарстві.

Зважаючи на вищезазначене, основними пріоритетами майбутньої національної лісової політики є такі заходи:

1. Завершення реформи органів державної влади в галузі управління лісовими ресурсами та контролю в сфері охорони й відтворення цих ресурсів, підвищення рівня фінансового забезпечення, зокрема функцій контролю та нагляду за порушеннями та незаконною вирубкою.

2. Вдосконалення методів збору, обліку, обробки й надання інформації про стан лісового фонду.

3. Інтенсивний розвиток лісового господарства (збільшення обсягів і підвищення якості рубок та лісовідновлювальних робіт).

4. Пришвидження темпів розробки національної системи сертифікації лісів та утворення стимулів щодо використання відповідних міжнародних систем сертифікації.

5. Перехід від фіскального регулювання лісокористування до рентного підходу.

6. Утворення комплексів, які забезпечують інтенсивне раціональне лісорозведення, метою якого є постачання лісової сировини целюлозно-паперовим комбінатам і лісопереробним фірмам.

Вивчення питання реформування лісової галузі України засвідчило, що при умові, якщо органи влади сприяють її ефективному регулюванню, покращенню якості і збільшенню цінності лісових ресурсів, вбачають в них суттєву частину національного багатства всіх громадян, то вони мають дотримуватися послідовності у лісовій політиці. Така державна політика ґрунтується на тому, що в державі, яка має значні запаси деревини, лісогосподарська галузь є важливим елементом збалансованого економічного розвитку. Для цього необхідно розуміння наступної умови: різниця між вуглеводнями та лісовими ресурсами в тому, що останні — відновлюються, а витрати на їх захист, захист та управління ними мінімальні.

Найбільш ефективним методом впровадження державного регулювання в лісовій галузі є відновлення автономного державного органу виконавчої влади з питань розвитку лісового господарства України, а разом з ним і централізованої державної системи управління доходами від галузі. Цей виконавчий орган має ввести в дію національну лісову політику. Тільки тоді держава матиме можливість отримання об'єктивної ціни національного багатства — лісових ресурсів та продукції з них [6, с. 67].

Наведемо систему заходів щодо управління лісовим господарством на мікроекономічному рівні, що обумовить підвищення ефективності діяльності суб'єктів господарювання галузі: збільшення обсягів зимових заготівель лісів з метою захисту рослинності та ґрунтового покриву; збільшення кількості окремої вирубки і рубок догляду від загального обсягу рубок; підтримка ділових зв'язків з галузевими науково-дослідними інститутами та впровадження виробничих технологій, запропонованих ними, залучення науковців до обліку процесів, пов'язаних з відновленням лісів; відповідність вимогам органів управління лісового господарства в контексті впровадження конкретних заходів щодо відновлення лісових ресурсів, а також охорона і контроль за менш стійкими екосистемами; догляд за мережею існуючих та створення нових лісогосподарських доріг; запобігання лісовим пожежам та удосконалення методів боротьби з ними; поширення серед населення екологічних, соціальних та економічних імперативів діяльності лісової галузі.

ВИСНОВКИ

Результати проведених наукових досліджень свідчать про необхідність розробки та прийняття національної лісової політики як чинника підвищення показників ефективності функціонування як всього лісового господарства, так і окремих його структурних одиниць, підвищення рівня зайнятості, збереження навколишнього природного середовища та біорізноманіття. Наведено заходи щодо управління лісовим господарством на мікроекономічному рівні, що обумовить підвищення ефективності діяльності суб'єктів господарювання галузі.

Література:

1. Мішенін Є.В. Концептуально-методологічні основи розвитку підприємництва у лісовому господарстві на еколого-економічних засадах / Є.В. Мішенін, Г.А. Мішеніна, І.Є. Ярова // Науковий вісник НАТУ України: Україна: Схід-Захід — проблеми сталого розвитку. — Львів: РВВ НАТУ України. — 2011. — Вип. 21.19. — С. 182—196.
2. Соловій І.П. Політика сталого розвитку лісового сектора на засадах екологічної трансформації економіки / І.П. Соловій // Лісове господарство, лісова, паперова і деревообробна промисловість: Міжвідомчий науково-технічний збірник. — Львів: РВВ НАТУ України. — 2012. — Вип. 37-1. — С. 245—250.
3. Дубас Р.Г., Дядченко І.І. Теоретичні засади антикризового управління лісочислени-

ванням півдня України. Науково-практичний журнал "Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку", Київ. 2018. — № 15. — С. 66—73.

4. Дребот О.І. Збалансований розвиток лісового сектору економіки в контексті європейської інтеграції України: [монографія] / О.І. Дребот, М.Х. Шершун, О.І. Шкуратов. — К.: Аграрна наука, 2014. — 317 с.

5. Лавров В.В. Проблеми та напрями розвитку лісового господарства України у міжнародному та національному контекстах / В.В. Лавров // Науковий вісник нац. аграр. ун-ту. — К., 2007. — Вип. 113. — С. 125—134.

6. Дубас Р.Г. Удосконалення фінансово-економічного механізму у лісоресурсній сфері України. Економіка АПК. — Київ. — 2012. — № 2. — С. 66—69.

References:

1. Mishenin, Ye.V. Mishenina, H.A. and Yarova, I.Ye. (2011), "Conceptual and methodological foundations of entrepreneurship development in forestry based on ecological and economic principles", *Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny: Ukrayina: Skhid-Zakhid — problemy staloho rozvytku*, vol. 21.19, pp. 182—196.

2. Soloviy, I.P. (2012), "The policy of sustainable development of the forest sector based on the principles of ecological transformation of the economy", *Lisove hospodarstvo, lisova, paperoval i derevoobrobna promyslovist': Mizhvidomchyy naukovy-tekhnichnyy zbirnyk*, vol. 37-1, pp. 245—250.

3. Dubas, R.H. and Diadchenko, I.I. (2018), "Theoretical foundations of anti-crisis management of forest use in southern Ukraine", *Naukovo-praktychny zhurnal "Problemy innovatsijno-investytsijnoho rozvytku"*, vol. 15, pp. 66—73.

4. Drebot, Shershun, O.I. and Shkuratov, O.I. (2014), *Zbalansovanyj rozvytok lisovoho sektoru ekonomiky v konteksti ievropejs'koi intehtatsii Ukrainy* [Balanced development of the forest sector of the economy in the context of the European integration of Ukraine], *Ahrarna nauka*, Kyiv, Ukraine.

5. Lavrov, V.V. (2007), "Problems and directions of development of the forestry industry of Ukraine in international and national contexts", *Naukovyy visnyk Nats. ahrariyi un-tu*, vol. 113, pp. 125—134.

6. Dubas, R.H. (2012), "Improvement of the financial and economic mechanism in the forest resource sector of Ukraine", *Ekonomika APK*, vol. 2, pp. 66—69.

Стаття надійшла до редакції 12.09.2022 р.

УДК 658.56

О. Maslihan,

Doctor of Economic Sciences, Professor of the Department of Management,
Management of Economic Processes and Tourism, Mukachev State University

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8465-548X>

О. Tereshchuk,

PhD in Geography, ass. Professor of Department of tourism and hotel services,
Lesya Ukrainka Volyn National University

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8131-1270>

А. Kiziun,

PhD in Geography, Associate Professor of the Department of Tourism and Hotel Sphere,
Vinnitsia Trade and Economic Institute of Kyiv State Trade and Economic University

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2838-9428>

А. Hutsol,

PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Tourism,
Hotel and Restaurant Business, State institute Luhans Taras Shevchenko National University

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6409-5991>

DOI: 10.32702/2306-6792.2022.17-18.20

MANAGEMENT OF QUALITY-OF-SERVICE PRODUCTION IN THE CLUSTERS OF TOURISM AND HOTEL-RESTAURANT BUSINESS

О. О. Маслиган,

д. е. н., професор кафедри менеджменту, управління економічними процесами та туризму,
Мукачівський державний університет

О. С. Терещук,

к. геогр. н., доцент кафедри туризму та готельного господарства,
Волинський національний університет ім. Лесі Українки

А. Г. Кізиун,

к. геогр. н., доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної сфери,
Вінницький торговельно-економічний інститут Київського державного торговельно-економічного університету

А. В. Гуцол,

к. пед. н., доцент кафедри туризму, готельної і ресторанної справи,
ДЗ "Луганський національний університет імені Тараса Шевченка"

МЕНЕДЖМЕНТ ЯКОСТІ ВИРОБНИЦТВА ПОСЛУГ В КЛАСТЕРАХ ТУРИЗМУ І ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОЇ СПРАВИ

Within the scope of the article, it is proved that the modern system of views on quality management is oriented on its understanding as an independent, complex function of regulation of business processes of tourist and hotel-restaurant business cluster and its participants. As to the content of the function described, it is pointed out that it is directed on the general process of quality management, which is based not only on planning and implementation of improvements of key characteristics of services quality (outlined in the diagram of Isakov) but also on control of changes in such characteristics. The basis of the general management process should be the etalon key quality categories, defined based on the method "House of quality". The study focuses on providing a targeted and systemic impact on quality parameters, which are interpreted as the most important technical characteristics of the production of services in the tourist and hotel-restaurant business cluster. The definition of the most important technical characteristics of services is proposed by multiplying the average rating by the rank of importance for the consumer. The authors pay attention to the specific increase of competitiveness and profitability of the activity of clusters and its participants which should be carried out constant control of the quality of services and parameters of all main, auxiliary, and management processes in comparison with the competitors, which are produced. It is proved that such control will allow understanding of how best to bring the activity on the production of services to the standard. The prospects of further developments in this direction lie in the study of the peculiarities of transformation of quality management in the conditions of military conditions.

У рамках менеджменту якості виробництва послуг в кластерах туристичного та готельно-ресторанного бізнесу має забезпечуватися ефективне планування та підвищення якості всіх послуг, що надаються, а також контроль досягнення їх цільового рівня (що визначається за орієнтацією діяльності учасників кластера на кінцевих користувачів й міжнародні стандарти якості). Відтак дослідження спрямоване на системний опис концепції менеджменту якості виробництва послуг таких утворень, враховуючи, що виробничі процеси його учасників взаємопов'язані. У межах статті доведено, що сучасна система поглядів на менеджмент якості орієнтована на його розуміння як самостійної, складної функції регулювання бізнес-процесів кластера туристичного та готельно-ресторанного бізнесу та його учасників. Щодо змісту окресленої функції, зазначено, що вона спрямована на загальний процес, що базується не тільки на плануванні та впровадженні удосконалень кожної з ключових характеристик якості послуг, але й на контролі змін у таких характеристиках. У межах такої функції реалізується підтримка високого рівня стійкості кожного учасника кластера на основі методологічних алгоритмів оптимізації технологічної якості послуг, що ним надаються. Основою загального процесу менеджменту якості має бути еталон ключових категорій якості, визначений виходячи з методу "Будинку якості". У дослідженні звернено увагу на забезпечення цілеспрямованого та системного впливу на параметри якості, які інтерпретовані як найважливіші технологічні характеристики виробництва послуг кластера туристичного та готельно-ресторанного бізнесу. Авторами звернена увага на специфіку підвищення конкурентоспроможності та прибутковості діяльності кластерів та підприємств, які є його учасниками, у межах якої має здійснюватися постійний контроль якості послуг, що надаються у порівнянні з конкурентами. Доведено, що такий контроль дозволить зрозуміти як довести діяльність з виробництва послуг до еталона. Перспективи подальших розвідок у даному напрямі полягають у дослідженні особливостей трансформації менеджменту якості в умовах воєнного стану.

Key words: quality of service production, cluster, tourism, hotel and restaurant business, management concept.

Ключові слова: якість виробництва послуг, кластер, туризм, готельно-ресторанна справа, концепція менеджменту.

PROBLEM-SOLVING IN GENERAL FORM AND ITS CONNECTION WITH IMPORTANT SCIENTIFIC OR PRACTICAL TASKS

In previous research, authors have proved and precisely illustrated the specifics of the cluster production activity, which has the features of the community, in connection with the interrelation and coordination of all production processes of its participants.

Thus, there is no doubt that within the clusters of tourism and hotel-restaurant business the process of methodological algorithmizing of such activity is obligatory, performed in the area of its technological stability. Within the framework of the outlined process, it is necessary to ensure effective planning, a realization of quality improvement, and control of the processes of achievement of its target level, which is determined by the orientation of activity of the cluster participants on the end-user and international quality partners. This is due to the fact that quality management is the ultimate goal of increasing the technological level of a member of the cluster and achieving strategic competitive advantages.

ANALYSIS OF THE LATEST STUDIES AND PUBLICATIONS, WHICH HAVE BEGUN THE SOLUTION OF THE PROBLEM AND THE ALLOCATION OF PREVIOUSLY UNSOLVED PARTS OF THE GENERAL PROBLEM

The importance of quality management systems of products works and services in their

research is confirmed by many scientists, among them Bagautdinova N. [1], Beznoschenko N. [2], Danchenko A., Belova A., Safar H. [3], and others. Their work has had a significant impact on the modern understanding of quality management, components of quality management, etc. However, despite the large number of scientific researches devoted to quality management, the problems of conception formation of quality management in clusters of tourist and hotel-restaurant businesses are not enough attention. This concept is crucial to the competitiveness and profitability of such clusters.

FORMULATION OF THE AIMS OF THE ARTICLE (SETTING THE TASK)

The purpose of the article is a systematic description of the concept of quality management in clusters of tourist and hotel-restaurant businesses.

THE BASIC MATERIAL OF THE RESEARCH

Components of management of quality of production of services of tourist clusters and hotel-restaurant business should be:

- 1) improvement planning process (aimed at analyzing consumer needs, basic characteristics of service quality; analysis of the internal production capabilities of the cluster to improve service quality by improving the basic characteristics of service quality);
- 2) improvements realization process (aimed at bringing the basic characteristics of the quality of

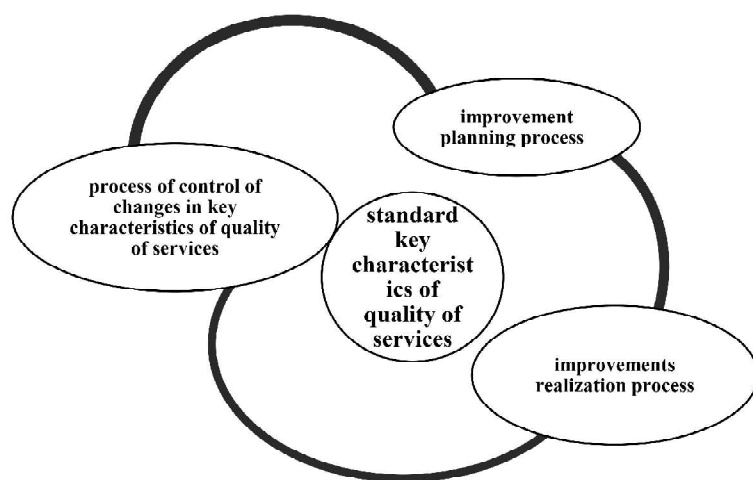

Fig. 1. The components of the quality management of tourism and hotel-restaurant services

Source: developed on the basis of [1].

services to the level at which they meet the international standard and the needs of consumers);

3) process of control of changes in key characteristics of quality of services.

At the same time, these processes should be built around the standard of key characteristics of quality services, illustrated according to the data in Fig. 1.

One of the following methods can be used to improve:

- Ishikawa's diagrams (focused on defining a baseline set of service quality characteristics and graphical highlighting the relationship between service quality issues and the reasons that influence them);

- Pareto diagrams (oriented on the illustration of types of non-conformity of the actual quality of services to their target level, frequency of problems arising within the framework of the basic set of characteristics of quality of services, etc.);

- dispersion diagrams (identification of the basic set of quality-of-service characteristics, dependence between two types of data, about the such set — errors, and factors, which cause them);

- Failure modes and effects analysis (identification of the causes and consequences of service quality problems in the basic set of quality characteristics).

The following methods of improving the basic characteristics of service quality are described in Table 1.

We believe that it is expedient to use the Ishikawa diagram to plan improvements of key quality characteristics of tourism and hotel-restaurant clusters. It should be considered as a basic method of identifying the causes of quality

problems, with their subsequent distribution by key categories that influence the characteristics of services (their ideal condition forms real points of the actor).

The specific thing is that the Ishikawa diagram reveals a number of reasons that cause problems with key characteristics of quality of services in the areas of personnel support, business processes, marketing, quality control and external conditions. Therefore, the content of the diagram allows to move from planning to implementation of improvements (in particular, to search for an ideal solution of the problem in terms of ensuring compliance of the services of the member of the cluster on which depends the level of satisfaction of the client with the

international standard ISO series 9000 version 2000 and the established requirements of consumers).

The actual process of quality management should be based not only on planning/implementation of improvements on key characteristics of quality of services outlined in the Ishikawa diagram, but also on the control of changes on such characteristics. For this purpose, important to define the standard state of key quality categories based on the method adapted to the defined needs "house of quality". For this purpose, it is expedient to use "House of quality" as a possible element of deployment (based on a system approach to their design, at all life cycle stages) of component technological quality. This element is based on the understanding of the needs of the consumer of tourist services, which are produced by the cluster member or services within the range of their quality categories, provided that they can be measured qualitatively.

The general process of quality management in the clusters of tourism and hotel-restaurant business should be based on the processes of allocation/planning and control of the key quality categories outlined in the Ishikawa diagram. The basis of the general management process should be a standard state of key quality categories, determined based on the adapted to the defined needs method "House of quality" as a possible element of deployment (uses a systematic approach to their design, at all stages of life cycle) of the component technological quality, based on the understanding needs of the service consumer. Within the framework of the outlined process, it should be ensured that the subjective perceptions of consumers regarding the quality of the services, produced by each member of the cluster, are

Table 1. Methods of planning of improvements of basic characteristics of quality of services of tourist clusters and hotel-restaurant business

Methods	Specifics of application and construction	Advantages	disadvantages
Diagram of Isakova or "fish bone"	Used in combination with brainstorming method allows to quickly separate causes of problems by key quality categories. To build a diagram of causes and problems are divided by key categories that influence the characteristics of services (their ideal state forms real-estate points of the actor). Such places include: Employees (human factor), methods of work, mechanisms, materials and raw materials, control and environment. However, the list is approximate and can be expanded or narrowed depending on the specific work of the cluster member.	densifies key parameters of the process service characteristics affected, and determines the cause of process problems or the factors that cause inconsistencies. If a team of specialists in the diagram works to solve the problem, it is possible to reach it. Simple understanding and use of staff. Its application does not require high qualifications or additional training important for small and medium-sized businesses.	The difficulty of determining the relationship between the problem and the cause if the problem is investigated qualitative (that is, simultaneously influences the deviation from several fixed points of the attractor). The problem is solved when it is applied in a complex with a dispersion diagram. Limited space for building and illustrated the whole range of reasons for deviation of the actual quality characteristics of service from real points.
Pareto Diagram	A thick chart where the intervals are sorted by the falling line. Intervals can be illustrated by the types of discrepancies, their localization and errors, and their height – the defects frequency and their percentage ratio.	The diagram is used to identify the most significant and significant factors that caused inconsistencies. This sets the priority for action to resolve the problem	Forms the possibility of misleading, relative to the importance of a problem, especially in connection with the fact that the cost of the consequences of inconsistencies is not taken into account
Dispersion diagram	The tool is designed to identify dependencies between two types of data. This tool allows you to determine the correlation between certain key quality categories and the factor that influences them	Can be used for limited data (paired)	Convenient tools for identification of the pair data dependencies
FMEA (Failure modes and effects analysis)	Tool for analysis of reasons and consequences of failures. Used to identify potential discrepancies and their causes when providing the service	Does not identify key quality categories	Identifies problems before they affect the level of customer satisfaction

Source: developed on the basis of [3; 7].

translated according to the condition that their basic parameters can be measured and outlined [3]. A defined advisable to implement in the following order [7; 3; 4]):

1. determination of consumer requirements (based on questionnaire) and importance of such requirements in cutting key categories of technological quality of Ishikawa diagram;

2. determination of the actual competitive rating of an autonomous member of the cluster among other members of the cluster environment (among enterprises producing identical services). At the same time, the low rating identifies the underlying problems around the center lines of the Ishikawa diagram;

3. determination of the standard, by each key category of technological quality, based on the characteristics of similar services, produced in the cluster or outside it (for which there is considerable demand);

4. construction of a matrix "house of quality", which provides identification of the relationship between the consumer's requirements (according to the quality categories) and the standard condition of the service (?), produced by cluster

members. For this purpose, communication markers (M) can be introduced, in the course of strong — S; medium — N; weak — W;

5. subject to a significant deviation from the standard and low competitive rating, the key categories of service quality are the determination of the overall difficulty of increasing the technological stability of the cluster member. For example, the relevant participant may not possess the necessary specialists, equipment, and technologies of rendering services to meet the consumer's requirements and standard quality level approach. That is why it is expedient to add the matrix "House of quality" to the additional column "difficulty of reaching the standard and satisfaction of the requirements of consumers". Such assessment can be carried out based on the estimation scale, with markers: Easy to reach — S; average weight of achievement — N; impossible to reach — W.

To maintain a high level of technological stability of a cluster necessary to allocate algorithms for optimization of the services quality of each cluster member. It is advisable, based on constant control of the quality of services, as well

as the basic, auxiliary, and management processes available in this sphere, in comparison with those produced by competitors (identified in the actual competitive rating of the quality house), on the structural form offered by us on fig. 2.

Such control will help to understand how best to approach the standard to achieve the competitiveness and profitability of the cluster and the entrepreneurs who are its participants.

Quality control of the quality of services should be aimed at determining:

1) technological characteristics of the own production process of the cluster participants;

2) technological characteristics of the competitive production process (in terms of their influence on key quality categories);

3) highlight areas of improvement of technical characteristics of the production process of cluster participants (optimal values, which along with the standard will also determine the real points of the actor).

At the same time the general technological characteristics of the production process of the participant of the tourism and hotel-restaurant business cluster are as follows [1; 3; 4; 7]:

1. description of processes, forms, and methods of customer service. For example, forms of preparation of advertising, information and cartographic materials, description of the trip; preparation of information materials describing the route of the event and drawing of safety measures; the normative number of tourist equipment, equipment, and vehicles, etc.;

2. customer service process settings. These are travel routes, leisure complexes, and catering services;

3. composition of excursions and attractions, a list of dishes and drinks served in cafes, restaurants, or bars;

4. list of tourist trips and walks, gastronomic tours, and events;

5. list of companies-suppliers described services;

6. typology and capacity or strength of used equipment. For example, types of transport for tourist transport, the trade zone capacity;

7. staff number. For example, trainer's methodologist on tourism, excursion tours, hydro interpreters, and other service personnel;

Key quality categories	Actual competitive rating of cluster member (influence of technological characteristics)	mutual influence on the actual competitive rating ($\uparrow\downarrow$)*			
		$\uparrow\downarrow$ mutual influence		$\uparrow\downarrow$ mutual influence	
			$\uparrow$ individual influence on characteristics	identification of the most important technological characteristics and identification of their impact	$\uparrow$ individual impact on rating
		Technological characteristics of the own (or competitive) production process, will determine the real-estate points of the tractor			
		Name	measurement indicators	absolute importance of technological characteristic (AV)	rating (ϵ) Scale (from 1 to 3 points) **

Fig. 2. Form for monitoring of quality of tourist service in of a cluster of tourism and hotel-restaurant business

* Mutual influence on the actual competitive rating: ($\uparrow$) is positive, characterized by the fact that when one technological characteristic improves another and the competitive rating improves; ($\downarrow$) is negative, characterized by the fact that at the deterioration of one technological characteristic there is the deterioration of another and the competitive rating worsens.

** 1 point — the lowest rating; 3 point — the highest rating.

Source: Developed by the author based on [7; 4; 1].

8. level of professional training and personal characteristics of personnel;

9. contractual provision of delivery of related services, materials, and raw materials necessary for their production.;

10. insurance or privacy policy;

11. necessary coordination (with owners of recreational resources, bodies of sanitary-epidemiologic and fire supervision, etc.).

Each technological characteristic of the production process corresponds to quality measurement individual indicators (quantitative or qualitative). Therefore, the planning and control of the described characteristics should be carried out on the condition of their bringing comparable appearance. It is possible, based on the rating scale (taking into account the mutual influence on the actual competitive rating). To determine the mutual influence of technological characteristics one on one and the actual competitive rating, as settings to the "House of Quality" additional columns of the type "roof" are formed.

CONCLUSIONS ON THIS RESEARCH AND PROSPECTS OF FURTHER EXAMINATION IN THIS DIRECTION

According to the above provisions, it is possible to conclude that quality management is a modern system of views oriented on its understanding as an independent, complex function of regulation of

business processes of the tourist and hotel-restaurant business cluster and its participants. The following provisions can be separated from the contents of the function described:

1. The overall process of quality management should be based not only on the planning and implementation of improvements on key characteristics of quality of services (outlined in the Isakova Diagram) but also on the control of changes in such characteristics. The basis of the overall management process should be a standard condition of key quality categories, defined based on the needs of the "House of Quality" method adopted.

2. Providing targeted and systemic impact on quality parameters is among the most important technical characteristics of service production. The definition of the most important technical characteristics of services is offered by multiplying the average rating assessment by the characteristic by the rank level of importance for the consumer.

3. Increase of competitiveness and profitable activity of cluster and entrepreneurs who are its participants. It is expedient due to constant quality control of services and all main, auxiliary, and management processes in comparison with competitors produced (the buildings of quality identified in the actual competitive rating). Such control will allow understanding of how best to bring the activity on the production of services to the standard.

The prospects of further developments in this direction lie in the study of the peculiarities of transformation of quality management in the conditions of military condition.

References:

1. Bagautdinova, N.K. (2015), "Formation of a quality management system", *Problemy teorii i praktiki upravleniya*, Vol. 1, pp. 17—21.
2. Beznoshchenko, N.O. (2013), "Product quality improvement as a factor in increasing the competitiveness of the machine-building enterprise", *Visnyk sotsial'no-ekonomichnykh doslidzhen'*, Vol. 4, pp. 15—22.
3. Danchenko, O.B. Belova, O.I. and Safar, H.M. (2019), "Main aspects of quality management of trade enterprise", *Vcheni zapysky universytetu "KROK"*. Seriya: Ekonomika, Vol. 2, pp. 169—175.
4. Ivanilov, O.S. and Grishko, O.A. (2015), "Actual problems of the development of the quality management system of the railway transport industrial enterprise", *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, Vol. 50, available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/aktualni-problemi-rozvitku-sistemi-menedzhmentu-yakosti-promislovogo-pidpriemstva-zaliznichnogo-transportu> (дата звернення: 24.10.2021).

yakosti-promislovogo-pidpriemstva-zaliznichnogo-transportu (Accessed: 24.10.2021).

5. Oldergogge, N. (2017), "Management of the fourth generation: the modern concept of management", *Menedzhment*, Vol. 11—12, pp. 62—65.

6. Paustovsky, Y. S. and Kobchenko, A. A. (2013), "Quality management as a means of increasing the competitiveness of the enterprise", *Stratehiya ekonomichnoho rozvytku krayin v umovakh hlobalizatsiyi*, Vol 3, pp. 93—95.

7. Rybalko-Rak, L.A. and Panchenko, V.A. (2013), "A cause-and-effect model of the formation of a quality management system based on K. Ishikawa's diagram", *Naukovi pratsi Kirovohrads'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu. Seriya Ekonomichni nauky*, Vol. 23, pp. 110—115.

Література:

1. Багаутдинова Н.К. Формирование системы менеджмента качества. Проблемы теории и практики управления. 2015. № 1. С. 17—21.
 2. Безнощенко Н.О. Підвищення якості продукції як чинник зростання конкурентоспроможності машинобудівного підприємства. Вісник соціально-економічних досліджень, 2013, Вип. 4, С. 15—22.
 3. Данченко О.Б. Белова О.І., Сафар Х.М. Основні аспекти управління якістю діяльності підприємства торгівлі. Вчені записки університету "КРОК". Серія: Економіка, 2019. Вип. 2, С. 169—175.
 4. Іванілов О.С., Гришко О.А. Актуальні проблеми розвитку системи менеджменту якості промислового підприємства залізничного транспорту. Вісник економіки транспорту і промисловості, 2015, № 50. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/aktualni-problemi-rozvitku-sistemi-menedzhmentu-yakosti-promislovogo-pidpriemstva-zaliznichnogo-transportu> (дата звернення: 24.10.2021).
 5. Ольдерогге Н. Менеджмент четвертого поколения: современная концепция менеджмента. Менеджмент 2017, № 11—12, С. 62—65.
 6. Паустовський Є. С., Кобченко А. А. Менеджмент якості як засіб підвищення конкурентоспроможності підприємства. Стратегія економічного розвитку країн в умовах глобалізації, 2013, Вип. 3, С. 93—95.
 7. Рибалко-Рак Л.А., Панченко В.А. Причинно-наслідкова модель формування системи управління якістю на основі діаграми К. Ісікави. Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Серія Економічні науки, 2013, Вип. 23, С. 110—115.
- Стаття надійшла до редакції 06.09.2022 р.

УДК 502.1:351(477)

I. Vavdiichyk,

PhD in Economics, Associate Professor, State University of Trade and Economics, Kyiv, Ukraine

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2787-0327>

DOI: 10.32702/2306-6792.2022.17-18.26

ENVIRONMENTAL SECURITY — AN IMPORTANT EUROPEAN INTEGRATION VECTOR OF UKRAINE

І. М. Вавдійчик,

к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки та фінансів підприємства,

Державний торговельно-економічний університет

ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА — ВАЖЛИВИЙ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ ВЕКТОР УКРАЇНИ

The article examines the essence and main factors of influence on the environmental safety of Ukraine, defines the main directions of its provision. The position of Ukraine in important international ratings regarding environmental safety has been studied. The main transformational vectors of the state mechanism of environmental safety management in Ukraine are singled out. The following are identified as the main environmental threats to national security: negative environmental consequences of the Chernobyl disaster; inefficient use of natural resources, large-scale use of environmentally harmful and imperfect technologies; uncontrolled import into Ukraine of environmentally hazardous technologies, substances and materials; negative environmental consequences of military actions on the territory of Ukraine. The main challenges in the field of environmental security in the pre-war period in Ukraine are defined as follows. Ecological and climatic components were not taken into account when developing strategies, there was an ineffective management system of the forest sector, the structure of the country's lands is ecologically unbalanced, there is irrational water use, a high level of toxic, microbiological and biogenic pollution. At the moment, there is an inconsistency of industry strategies, policies and plans with climate planning documents, significant amounts of accumulated waste, and a low percentage of waste recycling. In Ukraine, there are currently no tax incentives and state support for business entities in the direction of increasing investments in environmental protection measures. A significant proportion of the population of Ukraine lacks access to safe drinking water and proper sanitation. The main directions regarding environmental security are rational nature management, state management, monitoring and control, implementation of the principles of sustainable development and gradual transition to a "green economy". Within the framework of these directions, it is necessary to make the activities of environmental protection funds transparent and effective, to ensure that Ukraine fulfills its obligations in accordance with international conventions, to improve the structure of the country's land, to ensure sustainable use and protection of land, balanced use of water resources. It is mandatory to integrate the ecological and climatic component into the policies and programs of national and local development, to create a tax, credit and investment climate for involvement in environmental protection activities.

У статті досліджено сутність та основні фактори впливу на екологічну безпеку України, визначено основні напрями її забезпечення. Досліджено позицію України у важливих міжнародних рейтингах щодо екологічної безпеки. Виокремлено основні трансформаційні вектори державного механізму управління екологічною безпекою в Україні. В якості основних екологічних загроз національній безпеці виокремлено наступні: негативні екологічні наслідки Чорнобильської катастрофи; неефективне використання природних ресурсів, широкомасштабне застосування екологічно шкідливих та недосконалих технологій; неконтрольоване ввезення в Україну екологічно небезпечних технологій, речовин і матеріалів; негативні екологічні наслідки військових дій на території України. Основними викликами у сфері екологічної безпеки в довоєнний період в Україні визначено наступні. Екологічна та кліматична компо-

ненти не враховувались при розробці стратегій, існувала неефективна система управління лісовою галуззю, структура земель країни є екологічно незбалансованою, присутнє нераціональне водокористування, високий рівень токсичного, мікробіологічного та біогенного забруднення. На даний момент присутня неузгодженість галузевих стратегій, політик та планів з документами з кліматичного планування, значні обсяги накопичених відходів, низький відсоток перероблення відходів. В Україні наразі відсутні податкові стимули та державна підтримка суб'єктів господарювання у напрямі збільшення інвестицій у природоохоронні заходи. Для значної частки населення України відсутній доступ до безпечної питної води та належної санітарії. Основними напрямками щодо екологічної безпеки є раціональне природокористування, державне управління, моніторинг та контроль, реалізація принципів сталого розвитку та поступовий перехід до "зеленої економіки". В рамках цих напрямів необхідно зробити прозорою і ефективною діяльність природоохоронних фондів, забезпечити виконання Україною своїх зобов'язань у відповідності до міжнародних конвенцій, вдосконалити структуру земельних угідь країни, забезпечити стаке використання та охорону земель, збалансоване використання водних ресурсів. Обов'язковою є інтеграція екологічної та кліматичної складової до політик та програм загальнодержавного та місцевого розвитку, створення податкового, кредитного та інвестиційного клімату для залучення до природоохоронної діяльності.

Key words: environmental safety, green economy, rational nature management, environmental protection measures, energy policy.

Ключові слова: екологічна безпека, зелена економіка, раціональне природокористування, природоохоронні заходи, енергетична політика.

FORMULATION OF THE PROBLEM

Achieving high environmental standards in Ukraine, which are the norm for the countries of the European Union, was a difficult task even in the pre-war period. Compliance of the ecological situation of Ukraine with the level of European countries can be achieved only by observing the conditions of ecological safety. Building an environmental safety system involves reforming the management policy of the environmental protection system, implementing the principles of sustainable development and a gradual transition to a "green economy", changing approaches to environmental safety in the field of state management and control, and in the field of regulatory and legal regulation. The formation of an adequate system of motivation and stimulation of business entities to comply with environmental requirements, modernization of enterprises in accordance with EU standards is of great importance for progressive movement in this direction.

ANALYSIS OF RECENT RESEARCH AND PUBLICATIONS

Many modern scientists direct their research in the direction of prerequisites for the development of environmental security. Many modern foreign researchers direct their research in the direction of the influence of human activity on ecology both in general and in the section of individual regions.

Thus, V. Dobruskin in his work [1] examines the impact of energy produced by civilization on global warming. The author gives a quantitative assessment of the impact of energy produced by civilization on the atmosphere.

The work of J. Jabbour and C. Hunsberger [2] is devoted to the study of relationships between environmental change factors and pressure on terrestrial ecosystems.

The work [3] considers the existence of general early warning signals that can indicate the approach of a critical threshold for a wide class of systems. We are talking about complex dynamical systems, ranging from ecosystems to financial markets and the climate, can have tipping points at which a sudden shift to a contrasting dynamical regime may occur.

The majority of modern domestic studies of this problem are aimed at revealing the essence and legal provision of environmental safety, tools for assessing its level, means and criteria for diagnosing the condition.

Research by Khilko M.I. devoted to the problem of environmental security as a state of protection of every individual, society, and state from excessive threatening environmental hazards. The work analyzes the methodological principles of environmental safety, its origins, essence, evolution, tools; systematic assessments of the state of natural systems of Ukraine in general and regions in particular (atmosphere,

hydrosphere, lithosphere and biosphere), their impact on human health; the priority areas of state policy regarding the neutralization of threats to Ukraine's ecological security are analyzed [4].

In the work of Stalinska I.V. [5] the basic concepts and definitions of ecological safety are revealed, the main components of the ecological safety system of Ukraine are considered, and the threats to ecological safety of Ukraine are identified.

V.S. In his article, Dudyuk examines the main theoretical approaches to defining the concept of "environmental security" and the main legal aspects of regulating economic security in Ukraine [6].

In the study of Varlamova V.S. [6] considered the concept of "environmental safety" from the point of view of its identity with the concept of "environmental protection". The approaches to the definition of the concept of "environmental safety" are singled out. It is substantiated that the concept of "ecological safety" is defined as a state of protection of the system "man — society — nature" as a result of the action of natural and anthropogenic factors.

FORMULATION OF THE GOALS OF THE ARTICLE

The purpose of the article is to determine the prerequisites for improving the ecological security of Ukraine in the conditions of martial law, the means of ensuring it based on the involvement of the international community.

MATERIALS AND METHODS

To achieve the goal, general scientific methods were used, including methods of logical generalization, abstraction and formalization, synthesis and analysis, induction, analogies, etc.

PRESENTATION OF THE MAIN MATERIAL OF THE STUDY

According to Article 50 of the Law of Ukraine "On Environmental Protection", ecological safety is the state of the environment, which prevents the deterioration of the ecological situation and the occurrence of danger to human health. Environmental safety is guaranteed to the citizens of Ukraine by the implementation of a wide range of interrelated political, economic, technical, organizational, state-legal and other measures, and the activities of individuals and legal entities that cause damage to the surrounding natural environment can be stopped by a court decision [8].

According to the statement [9], environmental safety creates mechanisms to prevent degradation and improvement of the environment, care for the health of the people, formation of social, legal and economic conditions that would exclude damage to the environment by other countries of the world, their state structures, entrepreneurs and individual citizens, maintenance of such a state of the natural environment that provides normal conditions for the life of the population and social reproduction; prevention of environmental threats; prevention of deterioration of the ecological balance and danger to human health, society, nation; identification of sources of environmental risk from man-made, economic, social, political structures and ways of its prevention; protection of natural resource and human potential of the state.

Environmental security is a component of national security that guarantees the protection of the vital interests of man, society, the state, and the environment from real or potential threats created by natural or anthropogenic factors. In addition, the ecological component of each of the specified types of security can become the integrator that will unite them in the system of national security, help to find their optimal ratio in this system. Moreover, today there is no doubt that any aspect of national security, be it economic, technological or defense, loses its meaning if the environment is unsuitable for human life and activity.

Ecological threats to national security are associated with significant anthropogenic disturbance and man-made overloading of the territory of Ukraine, negative ecological consequences of the Chernobyl disaster; inefficient use of natural resources, large-scale use of environmentally harmful and imperfect technologies; uncontrolled import into Ukraine of environmentally hazardous technologies, substances and materials; negative environmental consequences of defense and military activities [5].

The study of Ukraine's place in international metrics is of great importance. An important indicator of the degree of implementation of "green economy" principles by individual countries is the Global "Green Economy" Index. It was created by the Dual Citizen rating agency in 2010 and measures the efficiency and progress in the "green" economy in 130 countries of the world based on an expert survey. The index uses quantitative and qualitative indicators to measure each country's performance on four indicators: climate change management and change (media coverage, international forums, climate change

outcomes); efficiency of industries (construction, transport, energy, tourism, etc.); markets and investments (eco-technologies, stimulation of environmental investments, corporate stability); environment (agriculture, air and water quality, biological and natural environment, fisheries, forests). According to the latest data (2018), Ukraine took 120th place in the rating [10].

Environmental Performance Index is another important indicator. This is a comprehensive indicator of the assessment of the environmental policy of the state and its individual subjects. The index is calculated based on 24 performance indicators across ten categories covering health, environment and ecosystem viability. In 2020, Ukraine took 60th place out of 180 countries, receiving 49.5 points out of 100.

The Law of Ukraine "On the National Security Strategy of Ukraine" defines a number of threats to national interests in the environmental sphere. They are: — excessive anthropogenic influence and high level of technogenic load on the territory of Ukraine; — negative environmental consequences of the Chernobyl disaster; — irrational, exhausting use of mineral and raw natural resources; — a significant volume of production and consumption waste and an inadequate level of their secondary use, processing and disposal; — unsatisfactory state of the unified state system and forces of civil protection, environmental monitoring system. — increasing risks of man-made and natural emergency situations; — deterioration of the ecological condition of water basins, aggravation of the problem of transboundary pollution and reduction of water quality; aggravation of the man-made state of hydrotechnical structures of the cascade of reservoirs on the Dnipro River; — uncontrolled import into Ukraine of environmentally dangerous technologies, substances, materials and transgenic plants, pathogens, etc.; the danger of man-made and biological terrorism, etc. [11].

Environmental security is a state of protection of the natural environment and population from threats arising from anthropogenic and natural influences. The concept of environmental safety involves a system of regulation and management that allows predicting, preventing, and in case of occurrence — eliminating the consequences of emergency situations.

The following main factors of ecological danger can be distinguished — natural, socio-economic, man-made, military. It is the military factor in modern conditions that has the greatest negative impact on Ukraine's environmental security. A particularly dangerous threat to environmental safety during hostilities is the radiation threat that

may arise due to damage or non-compliance with the operating conditions of nuclear plants. The seizure of the Chernobyl nuclear power plant by the Russian military, followed by the seizure of Europe's largest Zaporizhzhia nuclear power station, poses a very great danger. The problem of averting an ecological threat to the environment requires special attention.

The development of national security, and one of its components — environmental security, in the situation of military operations taking place on the territory of Ukraine is of great importance. In such a situation, the risk of man-made disasters increases, in particular due to improper maintenance or physical damage due to shelling, as well as the possibility of other negative processes that can cause negative consequences at nuclear plants. Therefore, the effective strategy of environmental security of Ukraine in modern conditions of military operations should correspond to such a variant of the development of events with the involvement of the international community, in which the risk of disasters and minimal loss of human and natural resources will be excluded.

The armed aggression of the Russian Federation against Ukraine caused new threats to environmental security. In particular, one of the threats is the consequences of mining and contamination of agricultural lands with explosive objects and mines. To neutralize the threat of pollution and degradation, it is necessary to conduct an assessment and take measures to reduce environmental risks in the war zone. In order to overcome the threatening situation in the field, measures should be taken to create and ensure the proper functioning of the relevant national system.

The mining of natural landscapes and agricultural lands poses a serious threat to the life and health of citizens, creates a whole range of ecological threats to the main components of the environment, including the state and level of fertility of soils, plants, and ecosystems. These and other effects are significantly increased due to the distant negative consequences of exposure to products of mine explosions, equipped with detonation delay systems, and explosive devices on natural objects, forest plantations, and soils.

Mine explosions lead to significant chemical contamination of soils with heavy metals, including lead, strontium, titanium, cadmium, and nickel. In turn, the high concentration of heavy metals and toxic substances, caused by explosive substances entering the soil and their decomposition, makes the soil dangerous, and in some cases unsuitable for further agricultural use.

The practical implementation of comprehensive measures to minimize the impact of mining on landscapes and agricultural lands with the involvement of international organizations will reduce the number of victims among the population and the negative consequences of the impact of explosive objects on the state of the main components of the environment. In particular, there was an urgent need to develop measures to assess damages and minimize the negative impact of mining on natural landscapes and agricultural lands, as well as to ensure the possibility of their use in agricultural production after demining.

The detonation of explosive objects provokes the occurrence of forest fires, which can lead to new explosions, which greatly complicates their extinguishing. Explosive munitions also cause brush, forest and grass fires in the steppe zone of the country, especially during the dry season. In addition to habitat destruction and destruction of wildlife, uncontrolled wildfires also cause economic losses, as they damage property and natural tourist sites, pollute air and water sources [12].

The scale of the problem is illustrated by the data of the State Emergency Service of Ukraine: demining requires about 300,000 square meters. km, i.e. almost half of the territory of Ukraine. Pyrotechnic units of the state service from emergency situations remove and neutralize from 2 to 6 thousand explosive objects every day — ten times more than before the Russian invasion [13].

Large-scale fires at infrastructure and industrial facilities lead to air poisoning with particularly dangerous substances. Pollutants can be carried by winds over long distances.

Russian troops are carrying out targeted strikes on the infrastructure for the intake, purification and supply of water, as well as sewage treatment facilities. Due to Russian aggression, water supply and drainage facilities in Luhansk, Donetsk, Zaporizhzhia, Kharkiv and Mykolaiv regions were significantly damaged.

Russian troops have placed a large number of mines in the waters of the Black Sea, which threaten both shipping and people and marine animals in Ukraine and other countries of the Black Sea region.

Despite the war, Ukraine continues to implement European integration reforms in the field of environmental protection. On August 16, the parliament supported in the first reading draft law No. 5159 "On Amendments to Certain Laws of Ukraine Regarding the Introduction of Liability for Violation of the Procedure for Carrying Out a Strategic Environmental Assessment." This draft

law will help prepare the ground for an ecologically balanced recovery of the country from the consequences of the war.

The main challenges in the field of environmental security in the pre-war period in Ukraine were as follows. In the sphere of state management and control: the environmental component was not taken into account when developing state and industry strategies, there was insufficient financing of the sphere of environmental protection. Mechanisms for regulating the use of natural resources are not coordinated in the field of rational nature management. Developed sectoral strategies, policies and plans are not aligned with climate planning documents. The regulatory and legal system in the field of chemical safety has a fragmented and uncoordinated nature, there is no comprehensive management of chemical safety and management of chemical products.

The main goal in the post-war period for Ukraine is to build the state's capacity to meet energy needs in a technically reliable and safe, economically efficient and ecologically acceptable way, to ensure sustainable functioning of the economy under any conditions. The energy policy of Ukraine should be aimed at organizing access to inexpensive, reliable, sustainable and modern sources of energy for all consumers. Providing electricity during the heating season is especially relevant. The main external priority will be to overcome the critical dependence of the national economy on any one source, route or supplier of energy resources and technologies. The state should promote competition in energy markets. Energy development should not be accompanied by an increase in its negative impact on the environment. It is necessary to carry out a quick and full harmonization of Ukrainian and European energy legislation. Ukraine's efforts must be directed to the full integration of Ukrainian energy into the European energy space.

In order to overcome the negative environmental consequences of the Chernobyl disaster, Ukraine must ensure radiological protection and safety in the territories that have experienced radioactive contamination as a result of the accident at the Chernobyl nuclear power plant. At the same time, it is necessary to develop economic activity in the territory of the exclusion zone, subject to unconditional compliance with radiation safety standards.

In the pre-war period, the following environmental safety challenges were present in Ukraine. There was an ineffective management system of the forest industry, the structure of the country's lands is ecologically unbalanced, there is irrational water

use, and a high level of toxic, microbiological and biogenic pollution. At the moment, there is an inconsistency of industry strategies, policies and plans with climate planning documents, significant amounts of accumulated waste, and a low percentage of waste recycling. In Ukraine, there are currently no tax incentives and state support for business entities in the direction of increasing investments in environmental protection measures. A significant proportion of the population of Ukraine lacks access to safe drinking water and proper sanitation.

The main areas of environmental security are rational nature management, state management, monitoring and control, implementation of the principles of sustainable development and gradual transition to a "green economy". Within the framework of these directions, it is necessary to make the activities of environmental protection funds transparent and effective, to ensure that Ukraine fulfills its obligations in accordance with international conventions, to improve the structure of the country's land, to ensure sustainable use and protection of land, balanced use of water resources. It is mandatory to integrate the ecological and climatic component into policies and programs of national and local development, to create a tax, credit and investment climate for involvement in environmental protection activities.

CONCLUSIONS

The main external threats to Ukraine's environmental security include, in particular, the greenhouse effect and global warming, and internal threats include man-made emergencies, in particular those that may be provoked by the war in Ukraine. Ukraine's transition to the "green economy" model is possible only under the conditions of modernization of all sectors of the economy through the transition to energy-saving, resource-efficient and cleaner production technologies. Currently, this transition is also complicated by the negative consequences caused by military actions on the territory of Ukraine. Overcoming existing and new environmental threats, improving the state management system in the direction of ensuring environmental safety is an important task of our state, especially within the framework of European integration. The priority directions for the future development of the environmental security system in the new European integration conditions are the activation of cooperation of all countries of the world, the involvement of international organizations in the prevention of possible man-made disasters on the

territory of Ukraine and the preservation of the environment. minimal loss of human and natural resources.

Література:

1. Dobruskin V. (2022), "The Impact of Energy Produced by Civilization on Global Warming", *Open Journal of Ecology*, no. 12, pp. 325—332. doi: 10.4236/oje.2022.126019.
2. Jabbour J. and Hunsberger C. (2014), "Visualizing Relationships between Drivers of Environmental Change and Pressures on Land-Based Ecosystems", *Natural Resources*, no.5, pp. 146—160. doi: 10.4236/nr.2014.54015.
3. Scheffer M., Bascompte M., Brock J., Brovkin W.A., Carpenter V., Dakos S.R., Held V., van Nes H., Rietkerk E.H. and Sugihara G. (2009), "Early-Warning Signals for Critical Transitions", *Nature*, no. 461, pp. 53—59. <http://dx.doi.org/10.1038/nature08227>
4. Хилько М. І. Екологічна безпека України. К., 2017. — 267 с.
5. Сталінська І.В. Забезпечення екологічної безпеки. Харків ХНУМГ, 2017. — 88 с.
6. Дудюк В.С. Теоретичні підходи до визначення поняття економічної безпеки. *Науковий вісник НАТУ*. 2015. Вип.25.5. С. 130—135.
7. Варламова І.С. Теоретичні підходи до визначення поняття "екологічна безпека". *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Вип. 23. 2017. С. 161—164.
8. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-ХІІ. Дата оновлення: 01.01.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (дата звернення: 15.08.2022).
9. Якібчу О. В. Особливості екологічної безпеки України в системі національної безпеки. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. №28. 2014. С. 100—104.
10. GGEI "2018 Global Green Economy Index" URL: <https://www.greengrowthknowledge.org/research/2018-global-green-economy-index-ggei> (дата звернення: 15.08.2022).
11. Президент України (2022), Указ Президента України "Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 грудня 2021 року "Про Стратегію забезпечення державної безпеки", URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56/2022#Text> (дата звернення: 15.08.2022).
12. Іванюта С. (2022), Загрози екологічній безпеці України від мінування територій. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/natsionalna-bezpeka/zahrozy-ekolohichniy-bezpetsi-ukrayiny-vid-minuvannya-terytoriyi> (дата звернення: 15.08.2022).

13. Державна служба України з надзвичайних ситуацій. Розмінування потребує майже половина території України URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3454649-rozminuvanna-potrebue-majze-polovina-teritorii-ukraini-dsns.html> (дата звернення: 15.08.2022).

References:

1. Dobruskin, V. (2022), "The Impact of Energy Produced by Civilization on Global Warming", Open Journal of Ecology, vol. 12, pp. 325—332. doi: 10.4236/oje.2022.126019.

2. Jabbour, J. and Hunsberger, C. (2014), "Visualizing Relationships between Drivers of Environmental Change and Pressures on Land-Based Ecosystems", Natural Resources, vol. 5, pp. 146—160. doi: 10.4236/nr.2014.54015.

3. Scheffer, M., Bascompte, M., Brock, J., Brovkin, W.A., Carpenter, V., Dakos, S.R., Held, V., van Nes, H., Rietkerk, E.H. and Sugihara, G. (2009), "Early-Warning Signals for Critical Transitions", Nature, vol. 461, pp. 53—59. <http://dx.doi.org/10.1038/nature08227>

4. Khilko, M. I. (2017), Ekologichna bezpeka Ukrainy [Environmental security of Ukraine], Kyiv, Ukraine.

5. Stalinska, I.V. (2017), Zabezpechennia ekologichnoi bezpeky [Ensuring environmental safety], Kharkiv, Ukraine.

6. Dudyuk, V.S. (2015), "Theoretical approaches to defining the concept of economic security", Naukovyi visnyk NLTU, vol. 25.5, pp. 130—135.

7. Varlamova, I.S. (2017), "Theoretical approaches to the definition of the concept of "environmental safety", Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu, vol. 23, pp. 161—164.

8. Verkhovna Rada of Ukraine (1991), Law of Ukraine "On Environmental Protection", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (Accessed 15 August 2022).

9. Yakibchu, O.V. (2014), "Peculiarities of environmental security of Ukraine in the system of national security", Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu, vol. 28, pp. 100—104.

10. GGEI (2018), "2018 Global Green Economy Index", available at: <https://www.greengrowthknowledge.org/research/2018-global-green-economy-index-ggei> (Accessed 15 August 2022).

11. President of Ukraine (2022), Decree "On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated December 30, 2021 "On the Strategy for Ensuring State Security", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56/2022#Text> (Accessed 15 August 2022).

12. Ivanyuta, S. (2022), "Threats to the ecological security of Ukraine from the mining of the territory", available at: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/natsionalna-bezpeka/zahrozyekologichniy-bezpetsi-ukrayiny-vid-minuvannya-terytoriyi> (Accessed 15 August 2022).

13. State Service of Ukraine for Emergency Situations (2022), "Almost half of the territory of Ukraine needs demining" available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3454649-rozminuvanna-potrebue-majze-polovina-teritorii-ukraini-dsns.html> (Accessed 15 August 2022).

Стаття надійшла до редакції 02.09.2022 р.

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України (Категорія «Б») з

ЕКОНОМІЧНИХ НАУК та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(Наказ Міністерства освіти і науки України
№ 886 від 02.07.2020)

Спеціальності - 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

УДК 332.2.01:332.3

Т. М. Прядка,
к. е. н., доцент, Білоцерківський національний аграрний університет,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6179-0128>

DOI: 10.32702/2306-6792.2022.17-18.33

ЗЕМЛЕВПОРЯДНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЗЕМЕЛЬНОГО УСТРОЮ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД: ПЛАНУВАННЯ ТА КОМПЛЕКСНА ОЦІНКА

T. Priadka,
PhD in Economics, Associate Professor, Bila Tserkva National Agrarian University

LAND PROBLEMS OF THE DEVELOPMENT OF THE LAND SYSTEM OF TERRITORIAL COMMUNITIES: PLANNING AND COMPREHENSIVE ASSESSMENT

Оскільки, однією з ключових цілей реформи місцевого самоврядування й територіальної організації влади на засадах децентралізації стало забезпечення належної фінансової спроможності територіальних громад, то важливими інструментами обґрунтування розмірів як районів так і територіальних громад є територіально-просторове планування розвитку землекористування. Для забезпечення фінансової спроможності та сталого розвитку території територіальної громади з дотриманням балансу державних, громадських та приватних інтересів комплексним планом передбачається розвиток території в цілому, як за межами населених пунктів, так і в межах них, а отже планувальні рішення комплексного плану містять перспективи використання всієї території територіальної громади. Згідно статті 45-1 закону України "Про землеустрій" Комплексний план просторового розвитку території територіальної громади є одночасно документацією із землеустрою та містобудівною документацією на місцевому рівні. Він крім відомостей, передбачених Законом України "Про регулювання містобудівної діяльності", згідно статті 16-1 включає проектні рішення комплексного плану, зокрема: межі та правові режими всіх режимоутворюючих об'єктів та всіх обмежень у використанні земель (у тому числі обмежень у використанні земель у сфері забудови), встановлених до або під час розроблення проекту комплексного плану (у тому числі межі та правові режими територій і об'єктів природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення, земель оздоровчого, рекреаційного, історико-культурного, лісгосподарського призначення, земель водного фонду, прибережних захисних смуг, водоохоронних зон, пляжних зон, інших охоронних зон).

Одним із розділів комплексного плану просторового розвитку території територіальної громади є комплексна оцінка, яка дозволяє оцінити сучасний стан та тенденції перспективного використання наявних ресурсів, створює основу для своєчасного виявлення бажаних і небажаних змін у громаді, а також для прийняття обґрунтованих рішень щодо розвитку землекористування території. Комплексна оцінка повинна визначати ключові проблеми та дозволяти зробити висновки щодо майбутнього розвитку території територіальної громади, які необхідні для подальших кроків просторового планування розвитку сталого землекористування та земельного устрою.

Приведено інституційну структуру землепорядних заходів та дій, що забезпечують формування складових елементів підсистем земельного устрою територіальних громад із врахуванням авторських доповнень. Зокрема, землепорядні заходи та дії, що забезпечують формування складових елементів підсистем земельного устрою, повинні бути доповнені розробленням та реалізацією: проектів землеустрою щодо створення екологічної мережі, оцінки природно-ресурсного потенціалу та його оптимізацією; проектів комплексних планів територіально-просторового планування розвитку сталого землекористування; проектів землеустрою щодо зонування земель за типами (підтипами) землекористування; проектів землеустрою щодо організації землекористування сільськогосподарських підприємств (фермерських господарств); оцінки стану ринкового обігу земельних ділянок та прав на них, стану екологізації, капіталізації та соціалізації землекористування, розмірами землекористування приватної власності.

Обґрунтовано, що комплексний план просторового розвитку території територіальної громади не може бути одночасно землепорядною і містобудівною документацією, оскільки функції двох напрямів планування різні, а сам план запропонованого законодавством змісту не вирішує проблем формування сталого (збалансованого) розвитку землекористування територіальних громад.

Показано, що система планування розвитку земельного устрою на рівні територіальних громад має цілу низку землепорядних проблем. Зокрема, це недосконале, а часом колізійне, законодавчо-нормативне забезпечення, не врахування важливості формування екологічної мережі як екологічного каркасу системи сталого землекористування, не врахування природно-ресурсного та земельно-ресурсного потенціалів при зміні меж (укрупненні районів та об'єднанні територіальних громад) адміністративно-територіальних утворень, відсутності системного підходу до формування інституційної структури землепорядних заходів та дій, що забезпечують проектування складових елементів підсистем земельного устрою територіальних громад. Крім того, комплексний план просторового розвитку території територіальної громади не може бути одночасно землепорядною документацією, оскільки він не вирішує проблем формування земельного устрою відповідно і сталого (збалансованого) розвитку землекористування територіальних громад. Для удосконалення інституційної структури землепорядних заходів та дій, що забезпечують формування складових елементів підсистем земельного устрою, запропоновано внести зміни і доповнення до законів України щодо нових видів документації із землеустрою та змінити концепцію розроблення і реалізації комплексного плану територіально-просторового планування розвитку землекористування територіальних громад.

Since one of the key goals of the reform of local self-government and territorial organization of power on the basis of decentralization was to ensure the proper financial capacity of territorial communities, territorial and spatial planning of land use development are important tools for substantiating the size of both districts and territorial communities. In order to ensure the financial capacity and sustainable development of the territory of the territorial community while observing the balance of state, public and private interests, the comprehensive plan envisages the development of the territory as a whole, both outside the boundaries of settlements and within them, and therefore the planning decisions of the comprehensive plan contain prospects for the use of the entire territory territorial community. According to Article 45-1 of the Law of Ukraine "On Land Organization", the Comprehensive Plan for Spatial Development of the Territory of the Territorial Community is both land management documentation and urban planning documentation at the local level. In addition to the information provided by the Law of Ukraine "On the Regulation of Urban Planning", according to Article 16-1, it includes project decisions of the comprehensive plan, in particular: boundaries and legal regimes of all regime-forming objects and all land use restrictions (including land use restrictions in the field of construction), established before or during the development of the comprehensive plan project (including the boundaries and legal regimes of the territories and objects of the nature reserve fund and other nature conservation purposes, lands for health, recreational, historical and cultural, forestry purposes, water lands fund, coastal protection strips, water protection zones, beach zones, other protection zones).

One of the sections of the comprehensive plan for the spatial development of the territory of the territorial community is a comprehensive assessment, which allows to assess the current state and trends of prospective use of available resources, creates a basis for timely identification of desirable and undesirable changes in the community, as well as for making informed decisions regarding the development of land use in the territory. A comprehensive assessment should identify key issues and allow conclusions to be drawn regarding the future development of the territory of the territorial community, which are necessary for the further steps of spatial planning for the development of sustainable land use and land management.

The institutional structure of land organization measures and actions that ensure the formation of constituent elements of land organization subsystems of territorial communities, taking into account author's additions, is given. In particular, land management measures and actions that ensure the formation of constituent elements of land management subsystems should be complemented by the development and implementation of: land organization projects regarding the creation of an ecological network, assessment of natural resource potential and its optimization; projects of comprehensive plans of territorial and spatial planning for the development of sustainable land use; land organization projects regarding land zoning by types (subtypes) of land use; land organization projects regarding the organization of land use of agricultural enterprises (farms); assessment of the state of market circulation of land plots and the rights to them, the state of greening, capitalization and socialization of land use, the size of land use of private property.

It is substantiated that the comprehensive spatial development plan of the territory of the territorial community cannot be both land organization and urban planning documentation, since the functions of the two areas of planning are different, and the content of the plan proposed by the legislation itself does not solve the problems of the formation of sustainable (balanced) land use development of territorial communities.

It is shown that the system of land development planning at the level of territorial communities has a number of land management problems. In particular, this is an imperfect, and sometimes conflicting, legislative and regulatory provision, not taking into account the importance of the formation of an ecological network as an ecological framework of the system of sustainable land use, not taking into account the natural resource and land resource potential when changing borders (consolidation of districts and unification of territorial communities) administrative-territorial formations, the lack of a systematic approach to the formation of the institutional structure of land organization measures and actions that ensure the design of the constituent elements of the subsystems of the land system of territorial communities. In addition, the comprehensive plan for the spatial development of the territory of the territorial community cannot be land organization documentation at the same time, since it does not solve the problems of the formation of the land system and, accordingly, the sustainable (balanced) development of land use of territorial communities. In order to

improve the institutional structure of land organization measures and actions that ensure the formation of the constituent elements of land organization subsystems, it is proposed to introduce changes and additions to the laws of Ukraine regarding new types of land organization documentation and to change the concept of developing and implementing a comprehensive plan of territorial and spatial planning for the development of land use of territorial communities.

Ключові слова: земельний устрій, територіальні громади, землеустрій, комплексні плани територіально-просторового планування.

Key words: land system, territorial communities, land organization, complex plans of territorial and spatial planning.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В процесі формування територіально-адміністративної складової моделі земельного устрою, не доцільно в її основу брати, наприклад, новоутворені райони Київської області та сформовані території громад, оскільки природно-ресурсна і підсистема земельного устрою є базовими для побудови територіальної системи організації суспільства на будь якій території. Крім того, при реформуванні адміністративних районів та територіальних громад не враховувався природно-ресурсний і особливо у київській області земельно-ресурсний потенціал, який займає 93,5 відсотка. Враховуючи, що земля, згідно Конституції України, є матеріальною основою розвитку територіальних громад, а згідно Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [1] метою "є визначення напрямів, механізмів і строків формування ефективного місцевого самоврядування та територіальної організації влади для створення і підтримки повноцінного життєвого середовища для громадян, ..., задоволення інтересів громадян в усіх сферах життєдіяльності на відповідній території, узгодження інтересів держави та територіальних громад", підвищення їх спроможності вимагає наукового обґрунтування розмірів території громад. Крім того, як вважає дослідник соціального капіталу Р. Патнем, збільшення територіальних розмірів може негативно позначатися на політичній участі [2].

Оскільки, однією з ключових цілей реформи місцевого самоврядування й територіальної організації влади на засадах децентралізації стало забезпечення належної фінансової спроможності територіальних громад, то важливими інструментами обґрунтування розмірів як районів так територіальних громад є територіально-просторове планування розвитку землекористування.

У зв'язку з цим обґрунтування землевпорядних проблем розвитку земельного устрою

на рівні територіальних громад та управління комплексним розвитком їх землекористування на основі обґрунтування його концептуального базису, є актуальною науковою проблемою, вирішення якої може забезпечити реалізацію стратегічно важливого соціально-економічного завдання розвитку сільських територій

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою статті є дослідження структури інституціонального середовища функціонування земельного устрою сільських територій як системи для його моделювання на різних ієрархічних рівнях.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У територіально-просторовому плануванні необхідним є використання "place-based approach" — підходу до управління розвитком територій на основі їх місцевих особливостей, а також знань і переваг людей, що живуть на даній території. Це пояснюється тим, що практика планування повинна розумітися в рамках конкретного контексту, в якому вона відбувається, оскільки кожна система є унікальною, і не існує підходу, відповідного усім. Крім того, обмін досвідом та розгляд тематичних досліджень надзвичайно складні без детального розуміння системи планування, як в розвинутих країнах, так і в Україні. Приклади кращих практик використовуються на різних рівнях планування, в різних галузях з тим, щоб охопити різні сфери відповідної діяльності.

У Європі була запропонована типологія, за якою поділяються країни-члени ЄС (на той час 15 країн) на 4 групи, чийх культури та традиції щодо планування були сталі, зокрема: 1-ша — з традиціями урбанізму; 2-га — управління землекористуванням; 3-тя — регіонально-економічний підхід; 4-та — всеосяжний комплексний підхід. Їх короткі характеристики представлені в табл. 1 членах [3].

Таблиця 1. Критерії класифікації систем територіально-просторового планування країн-членів ЄС

<i>Традиції урбанізму</i>	<i>Управління землекористуванням</i>
♦ Територіально-просторове планування в основному стосується архітектури, містобудування, міського дизайну і контролю будівництва ♦ Територіально-просторове планування регулює розвиток землекористування і територій через жорстке зонування, норми і правила <i>Країни – представники: середземноморські країни – члени ЄС</i>	❖ Територіально-просторове планування контролює зміни в землекористуванні і зонуванні ❖ Місцеві органи проводять більшу частину роботи з планування, але центральний уряд має суттєвий вплив через систему нагляду або встановлення політичних цілей <i>Країни – представники: Великобританія</i>
<i>Регіональний економічний підхід</i>	<i>Комплексний всеосяжний підхід</i>
► Територіально-просторове планування тісно пов'язане з досягненням соціально-економічних цілей, зокрема, скорочення регіональних відмінностей ► Питання територіально-просторового планування інтегровані в політику регіонального розвитку ► Просторова політика не охоплює всю територію, концентрується на проблемних територіях ► Територіально-просторове планування використовується у випадках соціально небажаного розвитку ► Центральний уряд відіграє важливу роль в управлінні розвитком територій і виділенні інвестицій <i>Країни – представники: Франція і в меншому ступені Португалія</i>	⊕ Територіально-просторове планування як управління структурою: територіально-просторове планування здійснюється через сувору систематичну і формальну ієрархію планів від національного до місцевого рівня ⊕ Більший акцент на територіально-просторове планування ніж на економічний розвиток ⊕ Планування окремо від інших галузевих політик та здійснює координацію політик, що мають територіальний ефект ⊕ Територіально-просторове планування визначає керівні принципи, які допомагають уникнути небажаного просторового розвитку усієї країни ⊕ Відповідальність за планування або розділена між місцевою владою і центральним урядом або сконцентрована на регіональному рівні в країнах з федеративним устроєм ⊕ Значні інвестиції направляються на реалізацію планів територіально-просторового планування <i>Країни – представники: Німеччина, Нідерланди, Австрія, країни північної Європи</i>

Джерело: [4].

Ці традиції були розроблені як "ідеальні типи", щодо яких порівнюється реальний стан справ з планування в державах. Звичайно, європейські системи територіально-просторового планування не можна сприймати як статичні та набори формальних правил і принципів прийнятих дій. Навпаки, вони можуть пристосовуватися, підлаштовуватися і бути динамічними конструкціями [5]. Тому відзначимо два основних підходи щодо розуміння систем територіального планування:

— перший, системи в принципі адаптовані і можуть реагувати на зовнішні проблеми;

— другий, правова і адміністративна структура не повністю визначають планувальну діяльність, а лише встановлюють межі, в яких може відбуватися практика планування.

В процесі еволюції підходів до управління розвитком землекористування та територій відбувається зближення основ структурування культури і стилю планування. Оскільки чітких меж між групами в класифікації немає, то з часом відбувається перехід країн з однієї групи в іншу, що і сталося в дійсності. Це наочно ілюструється в країнах ЄС де з 1990-і по 2000-і рр. відбулися суттєві зміни в традиціях

територіально-просторового планування. Так, системи територіально-просторового планування землекористування і територій таких країн як Швеція, Німеччина, Нідерланди і Фінляндія — відносяться до комплексного всеосяжного підходу, який зараз вважається найбільш просунутим і бажаним [4], Великобританія, Австрія — до підходу управління землекористуванням. На жаль Україна залишається в системі територіально-просторового планування, що відноситься до традицій урбанізму.

В наукових працях "Територіально-просторове планування: базові засади теорії, методології, практики" [4], "Територіально-просторове планування використання земель в Україні: понятійний базис в контексті безпеки життєдіяльності людей" [6], "Законодавчо-нормативне запровадження зонування земель за типами (підтипами) землекористування в заміні чинних категорій земель" [7], "Стан та проблеми розроблення комплексних планів просторового розвитку землекористування території територіальних громад" [8], "Інформаційні проблеми розроблення комплексних планів просторового розвитку територій територіальних

громад" [9] відзначаються проблеми врегулювання розроблення комплексних планів просторового розвитку території громади з точки зору формування сталого (збалансованого) землекористування в процесі землевпорядного територіального планування.

Для забезпечення фінансової спроможності та сталого розвитку території територіальної громади з дотриманням балансу державних, громадських та приватних інтересів комплексним планом передбачається розвиток території в цілому, як за межами населених пунктів, так і в межах них, а отже планувальні рішення комплексного плану містять перспективи використання всієї території територіальної громади. Згідно статті 45-1 закону України "Про землеустрій" [10] Комплексний план просторового розвитку території територіальної громади є одночасно документацією із землеустрою та містобудівною документацією на місцевому рівні. Він крім відомостей, передбачених Законом України "Про регулювання містобудівної діяльності" [11], згідно статті 16-1 включає проектні рішення комплексного плану, зокрема: межі та правові режими всіх режимоутворюючих об'єктів та всіх обмежень у використанні земель (у тому числі обмежень у використанні земель у сфері забудови), встановлених до або під час розроблення проекту комплексного плану (у тому числі межі та правові режими територій і об'єктів природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення, оздоровчого, рекреаційного, історико-культурного, лісгосподарського призначення, земель водного фонду, прибережних захисних смуг, водоохоронних зон, пляжних зон, інших охоронних зон).

Одним із розділів комплексного плану просторового розвитку території територіальної громади є комплексна оцінка, яка дозволяє оцінити сучасний стан та тенденції перспективного використання наявних ресурсів, створює основу для своєчасного виявлення бажаних і небажаних змін у громаді, а також для прийняття обґрунтованих рішень щодо розвитку землекористування території. Комплексна оцінка повинна визначати ключові проблеми та дозволяти зробити висновки щодо майбутнього розвитку території територіальної громади, які необхідні для подальших кроків просторового планування розвитку сталого землекористування.

Головними завданнями комплексної оцінки розвитку території та сталого землекористування громади вважається:

а) оцінка наявних ресурсів громади, особливо земельних та інших природних, та тенденції їх змін, виявити проблеми;

б) проаналізувати структуру економіки, визначити взаємозв'язки між галузями виробництва, потенціалом та перспективами розвитку території та сталого землекористування громади;

с) виявити конкурентні позиції громади, місцеву та регіональну специфіку;

д) визначити унікальні риси земельних та інших природних ресурсів, які можуть стати відносними перевагами чи загрозами.

Проте, якщо розглядати комплексну оцінку з точки зору земельного устрою, то викладений перелік завдань необхідно доповнити виходячи із складових його підсистем. Зокрема:

а) в межах природно-екологічної підсистеми повинна здійснюватися оцінка стану формування екологічної мережі як екологічного каркасу землекористування відповідної території та оцінка наявного природно-ресурсного потенціалу і його використання;

б) в межах адміністративно-територіальної підсистеми земельного устрою територіальної громади повинна здійснюватися оцінка структури громад, що ввійшли у до неї та їх населення, як людського капіталу, стан антропогенного навантаження та екологічної небезпеки землекористування, територіально-просторового розміщення землекористування типів (підтипів) землекористування з врахуванням придатності земель та цінності інших природних ресурсів і їх ефективності в контексті сталого (збалансованого) розвитку;

с) в межах власнісної підсистеми земельного устрою повинна здійснюватися оцінка структури та територіально-просторового розміщення земель за формами власності, режимоутворюючих об'єктів та їх ефективності;

д) в межах землегосподарської підсистеми земельного устрою повинна здійснюватися оцінка структури та територіально-просторового розміщення земель за формами землекористування (господарювання) і їх ефективності, стану ринкового обігу земельних ділянок та прав на них, стану екологізації, капіталізації та соціалізації землекористування, розмірами землекористування приватної власності.

Розглянемо на прикладі Білоцерківської та Узинської територіальних громад які створені в межах раніше функціонуючого Білоцерківського району (до 2020 р.) стан землевпорядкування щодо удосконалення земельного устрою.

Таблиця 2. Інституційна структура землепорядних заходів та дій, що забезпечують формування складових елементів підсистем земельного устрою територіальних громад

№ п/п	Назва підсистем земельного устрою	Складові елементи підсистем земельного устрою	Землепорядні заходи та дії, що забезпечують формування складових елементів підсистем земельного устрою
1	Природно-екологічна	Екомережа як екологічний каркас системи землекористування	<i>Проекти землеустрою щодо створення екологічної мережі*</i>
		Структура природно-ресурсного потенціалу	<i>Оцінка природно-ресурсного потенціалу та його оптимізація*</i>
		Структура співвідношення земель сільськогосподарського, природно-заповідного та іншого природоохоронного, оздоровчого, історико-культурного, рекреаційного призначення, а також земель лісового та водного фондів	Наявність територіальних нормативів співвідношення (станом на 2022 р. відсутні) Схеми землеустрою області та району Проекти землеустрою щодо організації і встановлення меж територій природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення, оздоровчого, рекреаційного, історико-культурного, лісгосподарського призначення, земель водного фонду та водоохоронних зон
2	Адміністративно-територіальна	Формування (удосконалення в процесі зміни) меж територіальних громад	Проекти землеустрою щодо формування (зміни) меж територій територіальних громад
		Комплексні плани територіально-просторового планування розвитку сталого землекористування	<i>Проекти комплексних планів територіально-просторового планування розвитку сталого землекористування*</i>
		Зонування земель за типами (підтипами) землекористування за межами населених пунктів	<i>Проекти землеустрою щодо зонування земель за типами (підтипами) землекористування*</i>
		Формування (удосконалення в процесі зміни) меж населених пунктів	Проекти землеустрою щодо формування (зміни) меж територій населених пунктів
3	Власнісний	Структура та територіально-просторове розміщення земель за формами власності	Проекти землеустрою щодо формування (розмежування) земель державної та комунальної власності
		Структура та територіально-просторове розміщення режимоутворюючих об'єктів	Проекти землеустрою щодо організації і встановлення меж територій обмежень у використанні земель та їх режимоутворюючих об'єктів
4	Землегосподарська	Структура та територіально-просторове розміщення земель за формами землекористування (господарювання)	Проекти землеустрою щодо приватизації земель державних і комунальних сільськогосподарських підприємств, установ та організацій
			<i>Проекти землеустрою щодо організації землекористування сільськогосподарських підприємств (фермерських господарств)*</i>
		Структура співвідношення ріллі та багаторічних насаджень, сіножатей, пасовищ, а також земель під полезахисними лісосмугами в агроландшафтах	Проекти землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь
		Структура розподілу земель за категоріями, власниками і користувачами (форма власності, вид речового права), угіддями з відображенням наявних обмежень (обтяжень).	Складання плану розподілу земель за категоріями, власниками і користувачами (форма власності, вид речового права), угіддями з відображенням наявних обмежень (обтяжень).
		Структура розподілу земель за розмірами землекористування приватної власності	<i>Оцінка стану ринкового обігу земельних ділянок та прав на них, стану екологізації, капіталізації та соціалізації землекористування, розмірами землекористування приватної власності*</i>

* Авторські пропозиції.

В табл. 2 приведено інституційну структуру землепорядних заходів та дій, що забезпечують формування складових елементів підсистем земельного устрою територіальних громад із врахуванням авторських доповнень. Авторські доповнення впливають із аналізу та оцінки стану землепорядного забезпечення розвитку земельного устрою на рівні терито-

ріальних громад. Зокрема, аналіз тенденцій формування землекористування складових національної екологічної мережі в межах Білоцерківського району станом на 2020 р. показав, що за період з 2001 по 2020 роки складові землекористування структурних елементів національної екологічної мережі України за даними обліку в державному земельному кадастрі зай-

має тільки 1,5% відносно рівня проектної площі, що менше на 23159 га.

Оцінка природно-ресурсного потенціалу будь якої територіальної громади, наприклад, колишнього Білоцерківського району (Білоцерківська та Узинська територіальні громади), дає можливість здійснити аналіз природно-екологічної підсистеми земельного устрою. Так, в структурі природно-ресурсного потенціалу на території Білоцерківської та Узинської територіальної громади переважають земельні ресурси (94%) загальною вартістю 39838 млн грн. Для оцінки ефективності використання потенціалу земельних ресурсів Білоцерківської територіальної громади використаємо формулу:

$$Езр = НГО / Визр \times 100 \quad (1),$$

де $Езр$ — ефективність використання потенціалу земельних ресурсів, у відсотках;

$НГО_{тг}$ — нормативна грошова оцінка сільськогосподарських земель відповідної територіальної громади, грн;

$Визр$ — вартість потенціалу земельних ресурсів відповідної територіальної громади, грн, яка складає 3683,29 млн грн для Білоцерківської та Узинської територіальної громади.

Нормативна грошова оцінка сільськогосподарських земель відповідної територіальної громади розраховується за формулою:

$$НГО_{тг} = НГОр \times Пр + НГО_{бн} \times П_{бн} + НГО_{с} \times П_{с} + НГО_{п} \times П_{п} \quad (2),$$

де $НГОр$, $НГО_{бн}$, $НГО_{с}$, $НГО_{п}$ — нормативна грошова оцінка ріллі, багаторічних насаджень, сінокосів та пасовищ на відповідній території територіальної громади, грн, яка за даними Держгеокадастру України складає для рілля — 35254.87 грн/га, для багаторічних насаджень — 76996.07 грн/га, для сінокосів — 10145.85 грн/га, для пасовищ — 7011.35 грн/га в Білоцерківсько-Миронівському природно-сільськогосподарському районі Київській області [12];

$Пр$, $П_{бн}$, $П_{с}$, $П_{п}$ — площа ріллі, багаторічних насаджень, сінокосів та пасовищ на відповідній території територіальної громади, га., яка за даними Київського обласного управління Держгеокадастру України в 2020 р. складала: рілля — 91725 га, багаторічні насадження — 2192 га, сінокоси — 2412 га, пасовища — 3194 га.

Відповідно, нормативна грошова оцінка сільськогосподарських земель Білоцерківської та Узинської територіальних громад складатиме:

$$\begin{aligned} НГО_{тг} &= 35255 \times 91725 + 76996 \times 2192 + \\ &+ 10146 \times 2412 + 7011 \times 3194 = 3\,233\,764\,875 + \\ &+ 168\,775\,232 + 24\,472\,152 + 22\,393\,134 = \\ &= 3\,449\,405\,393 \text{ грн або } 3449,40 \text{ млн грн.} \end{aligned}$$

Використовуючи формулу 1 розрахуємо ефективність використання потенціалу земельних ресурсів:

$$Езр = 3449,40 \text{ млн грн} / 3683,29 \text{ млн грн} \times 100 = 93,6\%$$

Таким чином, потенціал земельних ресурсів Білоцерківської та Узинської територіальних станом на 2020 р. використовувався тільки на 93,6%.

Третю складову елементу природно-екологічної підсистеми земельного устрою, структуру співвідношення земель сільськогосподарського, природно-заповідного та іншого природоохоронного, оздоровчого, історико-культурного, рекреаційного призначення, а також земель лісового та водного фондів, ми не зможемо проаналізувати із-за відсутності територіальних нормативів співвідношення земель різних категорій. Зазначимо, що схеми землеустрою теж не розроблялися з метою оптимізації використання земельних ресурсів.

Землевпорядні проблеми складових елементів адміністративно-територіальної підсистеми земельного устрою щодо формування (удосконалення в процесі зміни) меж територіальних громад, розроблення комплексних планів територіально-просторового планування розвитку сталого землекористування та зонування земель за типами (підтипами) землекористування за межами населених пунктів частково викладені у працях "Територіально-просторове планування: базові засади теорії, методології, практики", "Територіально-просторове планування використання земель в Україні: понятійний базис в контексті безпеки життєдіяльності людей", "Стан та проблеми розроблення комплексних планів просторового розвитку землекористування території територіальних громад", "Філософія зонування земель в Україні в контексті територіально-просторового планування землекористування територіальних громад", "Законодавчо-нормативне запровадження зонування земель за типами (підтипами) землекористування в замісн чинних категорій земель" [4; 6—8; 12].

Розглянемо основні висновки, що сформульовані у вказаних працях у контексті земельно-впорядних проблем.

Монографія "Територіально-просторове планування: базові засади теорії, методології, практики" [4]:

1) Комплексний план просторового розвитку території територіальної громади, із запропонованим змістом в законі України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель" в основному направлений на вирішення містобу-

дівних потреб, а питання територіально-просторового розвитку землекористування вирішує тільки частково. Так зокрема, не вирішуються питання відносин власності на землю та інші природні ресурси, екологічної раціональності землекористування, формування його інвестиційної привабливості та капіталізації залежно від придатності земель і цінності інших природних ресурсів.

2) З'ясовано, що в Німеччині вартість землекористування із врахуванням фактору територіально-просторового планування складає біля 500 €/м² а в Україні тільки 16 €/м², більш як в 31 раз менша. Однією із причин низької капіталізації землекористування в Україні, крім низької доданої вартості, є відсутність територіального просторового планування розвитку землекористування.

3) Запропонована логічно-змістовна модель методології інституціонального розвитку територіально-просторового планування землекористування передбачає, що методологія планування в Україні повинна базуватися на такій послідовності планувальних документів для об'єднаних територіальних громад (ОТГ): місцеві програми використання і охорони земель ОТГ, проекти землеустрою щодо зонування земель за типами (підтипами) землекористування ОТГ, дані якого є базовою основою заходів Комплексного плану територіально-просторового розвитку землекористування ОТГ за межами населених пунктів, проекти землеустрою щодо створення нових та впорядкування існуючих землеволодінь і землекористувань сільгосппідприємств, природно-заповідного фонду, рекреаційної діяльності і т.п., проекти землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь, плани земельно-господарського устрою населеного пункту. Ключовим положенням у цій моделі є відмовлення від інституції Генеральних планів сільських населених пунктів та Схем планування територій ОТГ як не ринкової містобудівної документації.

4) Зонування земель за типами землекористування це землевпорядно-правові дії щодо розподілу земель (в межах територій рад або об'єднаних територіальних громад) на типи та підтипи землекористування в залежності від еколого-економічної придатності земельних угідь, цінності інших природних ресурсів — за межами населених пунктів та містобудівної і природно-ресурсної цінності земель і інших природних ресурсів — в межах населених пунктів.

5) Встановлено, що більшість планувальних рішень не є предметом Комплексного плану

просторового розвитку території територіальної громади, із-за великої деталізації для масштабу (1:25000) в якому розробляється такий планувальний документ та особливо із-за відсутності планувальних рішень щодо зонування земель за типами (підтипами) землекористування, яке за межами населених пунктів є базовою основою інформації щодо територіальних обмежень у використанні земель та інших природних ресурсів та регулювання земельних відносин.

6) Обґрунтовано, що стратегічними напрямками територіально-просторового планування розвитку екологічно раціонального землекористування в Україні є: запровадження функціональних територій розвитку землекористування; формування стійкості землекористування до зовнішніх впливів; сільськогосподарська діяльність, направлена на екологізацію та капіталізацію землекористування; регулювання меж між міськими і сільськими територіями.

Стаття "Територіально-просторове планування використання земель в Україні: понятійний базис в контексті безпеки життєдіяльності людей" [6]:

1) Розуміння того, що кількість земельних ресурсів, наявних в нашому розпорядженні, обмежена, а також визнання їх важливості для нашого виживання і підвищення обізнаності про темпи, з якими ми їх виснажуємо і знищуємо, сформувало абсолютно нову парадигму в публічному дискурсі. Збільшення кількості питань, пов'язаних з екологією і стійкістю природних систем та їх компонентів, пов'язане з безпекою життєдіяльності людей. Зміна клімату стало основною рушійною силою, яка впливає (і підпадає під вплив) на використання земельних ресурсів та управління землекористуванням, роблячи його зв'язок з усіма аспектами безпеки людства ще міцнішою.

2) Планування землекористування — це не просто оцінка землі, яка може бути дуже привабливою для міських забудовників і шкідлива для сільського господарства, а й класифікація продуктивності землі та цінності інших природних ресурсів. Територіально-просторове планування в Україні є функцією державного сектора, покликаної вплинути на майбутній розподіл діяльності на відповідних територіях залежно від наявності земельних та інших природних і людських ресурсів. Воно покликане забезпечити більш раціональну територіальну організацію використання земель і зв'язок між видами землекористування, збалансованість потреб розвитку і необхідності охорони навколишнього середовища та досягнення соціаль-

них та економічних цілей. Територіально-просторове планування землекористування охоплює всі потенційні види використання земель, включаючи землі, придатні для сільського та лісового господарства, урбанізації, природно-заповідний фонд, рекреаційне землекористування тощо. Воно виконує функцію регулювання земельних та екологічних відносин і функцію розвитку землекористування. Як регулюючий механізм (на місцевому, регіональному та/або національному рівнях) визначає дозвіл на здійснення тієї чи іншої діяльності на землі; як механізм розвитку — розробляє інструменти розвитку землекористування для надання послуг та створення інфраструктури, визначення напрямку розвитку сільських та міських районів, збереження земельних та інших природних ресурсів, створення інвестиційних стимулів та забезпечує безпеку життєдіяльності. Запропоновано логічно-змістовну модель територіально-просторового планування розвитку землекористування ОТГ в інтеграції із містобудівним плануванням. Вказана модель передбачає обов'язковість зонування земель за типами (підтипами) землекористування, що базується на придатності земель та цінності інших природних ресурсів.

Стаття "Стан та проблеми розроблення комплексних планів просторового розвитку землекористування території територіальних громад" [8]:

1) Розроблення пілотного проекту "Комплексного плану просторового розвитку території" Пісочинської територіальної громади показало, що не врахування вимог земельного законодавства у контексті формування сталого (збалансованого) землекористування, не покращує екологічну стабільність та капіталізацію землекористування, як складових його сталості. Запропоновано здійснити зміни та доповнення до законодавства України щодо зонування земель за межами населених пунктів, яке суттєво відрізняється від містобудівного, особливо категорій земель сільськогосподарського, природно-заповідного і природоохоронного призначення та земель оборони. Так, виділити функціональні зони із режимом використання і охорони земель сільськогосподарського призначення, який пов'язаний з глобальними процесами зміни клімату та опустелюванням і характеризується територіальними зонами різних типів (підтипів) землекористування. Зокрема, ця категорія земель повинна включати підтипи: польовий, ґрунтозахисний, садовий, виноградний, ягідний, сіно-косо-пасовищний, спеціальний, змішаний, на-

уково-дослідний, присадибний, сільськогосподарський нетрадиційний (органічне землеробство, вирощування нішових культур тощо). Землі природно-заповідного і природоохоронного призначення, згідно переліку територіальних зон (груп об'єктів Державного земельного кадастру) повинні включати зони ключових, сполучних, буферних та відновлюваних територій екомережі, які в свою чергу поділяються на підтипи: природно-заповідний, садово-заповідний, рекреаційний, науково-дослідний; природно-ресурсно-охоронний, біотично-охоронний, санітарно охоронний, науково-охоронний. Категорія земель оборони повинна включати типи: обороно-безпековий, прикордонний, внутрішньо-безпековий та підтипи: землекористування із незначним ступенем еколого-економічного ризику; землекористування із значним ступенем еколого-економічного ризику; землекористування із підвищеним ступенем еколого-економічного ризику; землекористування із катастрофічним ступенем еколого-економічного ризику. І так далі по інших категоріях земель. Удосконалення складових, структури і змісту комплексного плану просторового розвитку землекористування територій територіальних громад із врахуванням європейського досвіду дозволить зменшити вартість його розробки мінімум на половину. Це особливо важливо враховуючи, що на 2022 рік у держбюджеті закладено 187,7 млн грн субвенцій.

Стаття "Філософія зонування земель в Україні в контексті територіально-просторового планування землекористування територіальних громад" [12]:

1) Обґрунтовано, що землепорядне зонування земель включає такі види: територіальне зонування земель, функціональне зонування земель, містобудівне зонування територій, земельно-оціночне зонування територій населених пунктів, кадастрове зонування земель, природоохоронне функціональне зонування територій. Територіальне зонування земель за типами (підтипами) землекористування включає окремі елементи містобудівного та природоохоронного функціонального зонування територій. Його складовими є дозволене використання земель, екологічне зонування землекористування, ерозійне зонування земель та ін.

2) Обґрунтовано, що в системі природокористування ключове місце займає система землекористування, оскільки вона є просторовим базисом розвитку інших галузей природокористування. Підсистема землекористування має ув'язуватися з іншими підсистемами (лісокористування, водокористування, надрокористування, корис-

тування тваринним світом) і лише їх спільний гармонічний розвиток дозволить створити систему природокористування, що відповідає принципу сталого розвитку. Запропонована схема взаємозв'язку різних підсистем системи природокористування в якій система землекористування як ядро системи природокористування вимагає найбільшої уваги, оскільки вона: має найбільше конфліктних інтересів; надає прямий вплив на всі інші підсистеми; має розвинену систему обліку та контролю з боку землеустрою та державного земельного кадастру.

3) Запропоновано схему аналізу існуючої системи землекористування, основними елементами якої є: "Використання і охорона земель та інших природних ресурсів", "Оцінка результатів землекористування", "Перерозподіл земельних ділянок та прав на них". Для формування сталого (збалансованого) розвитку територіальних громад запропоновано доповнити систему землекористування елементом "Планування режиму землекористування", що є державним механізмом регулювання системи землекористування, надавши йому еколого-соціально-економічне орієнтування.

Таким чином, комплексний план просторового розвитку території територіальної громади не може бути одночасно землепорядною документацією, оскільки він не вирішує проблем формування сталого (збалансованого) розвитку землекористування територіальних громад.

ВИСНОВКИ

Система планування розвитку земельного устрою на рівні територіальних громад має цілу низку землепорядних проблем. Зокрема, це недосконале, а часом колізійне, законодавчо-нормативне забезпечення, не врахування важливості формування екологічної мережі як екологічного каркасу системи сталого землекористування, не врахування природно-ресурсного та земельного-ресурсного потенціалів при зміні меж (укрупненні районів та об'єднанні територіальних громад) адміністративно-територіальних утворень, відсутності системного підходу до формування інституційної структури землепорядних заходів та дії, що забезпечують проектування складових елементів підсистем земельного устрою територіальних громад. Крім того, комплексний план просторового розвитку території територіальної громади не може бути одночасно землепорядною документацією, оскільки він не вирішує проблем формування земельного устрою а відповідно і сталого (збалансованого) розвитку землекористування територіальних громад.

Література:

1. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р. Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text>
2. Putnam, R. D. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon&Schuster.
3. Nadin V., Stead D. Opening up the compendium: An evaluation of international comparative planning research methodologies // *European Planning Studies*. — 2013. — Т. 21. — № 10. — С. 1542—1561.
4. Третяк А. М. Територіально-просторове планування: базові засади теорії, методології, практики: монографія / А.М. Третяк, В.М. Третяк, Т.М. Прядка; Н.А. Третяк, [за заг. ред. А.М. Третяка]. — Біла Церква: "ТОВ "Білоцерківдрук", 2021. 142 с.
5. Reimer M., Getimis P., Blotvogel H. *Spatial Planning Systems and Practices in Europe: A Comparative Perspective on Continuity and Changes*. Routledge, 2014. — 310 с.
6. Третяк А. М., Третяк В. М., Прядка Т. М., Скляр Ю. А., Капінос Н. О. Територіально-просторове планування використання земель в Україні: понятійний базис у контексті безпеки життєдіяльності людей. *Агросвіт*. 2021. № 15. С. 3—13. DOI: 10.32702/2306-6792.2021.15.3
7. Третяк А., Третяк В., Прядка Т. Законодавчо-нормативне запровадження зонування земель за типами (підтипами) землекористування в заміні чинних категорій земель. *Землепорядний вісник*. 2021. № 2. С. 16—20.
8. Третяк А. М., Третяк В. М., Прядка Т. М., Третяк Р. А., Комарова Н.В. Стан та проблеми розроблення комплексних планів просторового розвитку землекористування території територіальних громад. *Землеустрій, кадастр і моніторинг земель*. № 1. 2022. С. 57—68.
9. Третяк А.М., Третяк В.М., Лобунько Ю.В. Інформаційні проблеми розроблення комплексних планів просторового розвитку територій територіальних громад. *Міжнародний науковий журнал "Глобальні науки"* [№ 9 (жовтень, 2021). За матеріалами II Міжнародної науково-практичної конференції "Globalization of scientific knowledge: international cooperation and integration of sciences", С. 33—41.
10. Про землеустрій: Закон України від 22 травня 2003 року № 858-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/858-15#Text>
11. Закон України "Про регулювання містобудівної діяльності". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text>

12. Третяк А. М., Третяк В. М., Прядка Т. М., Гунько Л. А., Капінос Н. О. Філософія зонування земель в Україні в контексті територіально-просторового планування землекористування територіальних громад. Економіка та держава. 2022. № 4. С. 13-19. DOI: 10.32702/2306-6806.2022.4.13

References:

1. Cabinet of Ministers of Ukraine (2014), "The concept of reforming local self-government and territorial organization of power in Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text> (Accessed 01 April 2014).

2. Putnam, R. D. (2000), *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*, Simon&Schuster, New York, USA.

3. Nadin, V. and Stead, D. (2013), "Opening up the compendium: An evaluation of international comparative planning research methodologies", *European Planning Studies*, vol. 21, no. 10, pp. 1542—1561.

4. Tretiak, A. Tretiak, V. Pryadka, T. and Tretiak, N. (2021), *Terytorial'no-prostorove planuvannia: bazovi zasady teorii, metodolohii, praktyky* [Territorial-spatial planning: basic principles of theory, methodology, practice], Belotserkivdruk LLC, Bila Tserkva, Ukraine.

5. Reimer, M., Getimis, P. and Blotevogel, H. (2014), *Spatial Planning Systems and Practices in Europe: A Comparative Perspective on Continuity and Changes*, Routledge, Abingdon, UK.

6. Tretiak, A., Tretiak, V., Priadka, T., Skliar, Yu. and Kapinos, N. (2021), "Territorial-spatial planning of land use in Ukraine: conceptual basis in the context of vital activity security", *Agrosvit*, vol. 15, pp. 3—13. DOI: 10.32702/2306-6792.2021.15.3

7. Tretiak, A. Tretiak, V. and Pryadka, T. (2021), "Legislative and normative introduction of land zoning by types (subtypes) of land use in replacement of existing land categories", *Land Management Bulletin*, vol. 2, pp. 16—20.

8. Tretiak, A. Tretiak, V. Pryadka, T. Tretiak, R. and Komarova, N. (2022) "The state and problems of developing comprehensive plans for the spatial development of land use in the territory of territorial communities", *Land management, cadastre and land monitoring*, vol. 1, pp. 57—68.

9. Tretiak A.M., Tretiak V.M. and Lobunko Yu.V. (2021) "Informational problems of developing comprehensive plans for the spatial development of territories of territorial communities", *International scientific journal "The Grail of Science"*, vol. 9, II Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia [Globalization of scientific know-

ledge: international cooperation and integration of sciences], pp. 33—41.

10. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), *Law of Ukraine "On Land Management"*, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/858-15#Text> (Accessed 20 Nov 2021).

11. The Verkhovna Rada of Ukraine (2011), *Law of Ukraine "On regulation of urban planning activities"*, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038&17#Text> (Accessed 20 May 2020).

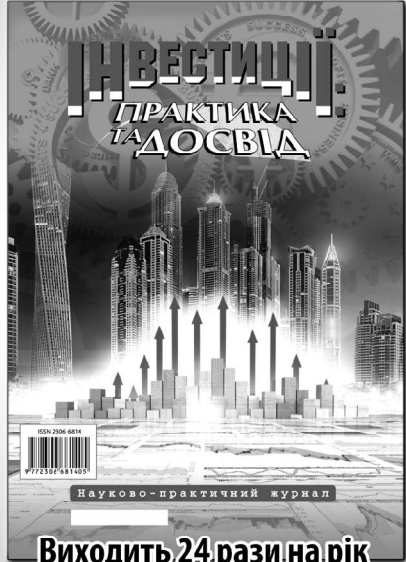
12. Tretiak, A., Tretiak, V., Priadka, T., Hunko, L. and Kapinos, N. (2022), "Philosophy of land zoning in Ukraine in the context of territorial-spatial planning of land use of territorial communities", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 4, pp. 13—19. DOI: 10.32702/2306-6806.2022.4.13

Стаття надійшла до редакції 12.09.2022 р.

ІНВЕСТИЦІЇ.

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

www.investplan.com.ua

Науково-практичний журнал

Виходить 24 рази на рік

Передплатний індекс: 23892

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України (Категорія «Б») з

ЕКОНОМІЧНИХ НАУК та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(Наказ Міністерства освіти і науки України
№ 886 від 02.07.2020)

Спеціальності - 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

УДК 338.43

Н. В. Комарова,

доктор філософії в галузі економіки, Білоцерківський національний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9347-455X>

Л. Р. Скрипник,

доктор філософії в галузі економіки, доцент кафедри аерокосмічної геодезії та землеустрою, Національний авіаційний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7349-9496>

Д. Ю. Комаров,

асистент кафедри управління земельними ресурсами та земельного кадастру,

Білоцерківський національний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3996-5294>

В. А. Тарнавський,

аспірант, Інститут агроєкології і природокористування НААН

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2321-6352>

DOI: 10.32702/2306-6792.2022.17-18.44

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗБАЛАНСОВАНОГО ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ

N. Komarova,

PhD in Economics, Bila Tserkva National Agrarian University

L. Skrypnyk,

PhD in Economics, National Aviation University

D. Komarov,

Assistant of the Department of Land Resources Management and Land Cadastre,

Bila Tserkva National Agrarian University

V. Tarnavskiy,

Postgraduate student, Institute of Agroecology and Nature Management of NAAS

ACTUAL PROBLEMS OF BALANCED USE AND PROTECTION OF LANDS OF THE NATURE RESERVE FUND

Природно-заповідний фонд включає в себе цінні об'єкти природи, які мають особливий статус та охороняються державою. Створення нових та удосконалення заповідних територій є працюючим механізмом охорони природних ландшафтів. Збалансований розвиток та збільшення територій природно-заповідного фонду є ключовим питанням державної екологічної політики. Україна має значні території понад 4 мільйони гектарів земель природно-заповідного фонду. Аналізуючи землі природно-заповідного фонду, виявлено, що кількість заповідних територій України не відповідає середньоєвропейським значенням (близько 21%) і темпам росту заповідних територій передбаченими прийнятими нормативно-правовими актами та програмами розвитку держави. Спостерігається значна неоднорідність розподілу природно-заповідних земель по регіонах України. Зокрема найбільший відсоток заповідності серед адміністративно-територіальних одиниць: у м. Севастополь, м. Київ, Івано-Франківській, Хмельницькій та Закарпатській областях. Найменший — у Вінницькій, Харківській, Черкаській, Дніпропетровській та Миколаївській областях. Протягом 2020-2021 року кількість об'єктів та територій природно заповідного фонду загальнодержавного та місцевого значення зросла на 120 одиниць, а їхня загальна площа становить 26032,82 га. Загальний відсоток площі територій та об'єктів природно заповідного фонду загальнодержавного значення становить — 62,70 %, а місцевого — 37,30 %. Незважаючи на те що територія збільшилась, досі існує несприятливий для навколишнього середовища антропогенний вплив та нехтування чинним законодавством з охорони земель, використання у сільськогосподарській економічній діяльності територій природно-заповідного призначення.

Також спостерігається неефективна система управління заповідними територіями, а саме різновідомче підпорядкування об'єктів та територій природно заповідного фонду. Адміністративно-правові конфлікти ускладнюють не тільки можливість утворення нових об'єктів, але й подекуди ставить під загрозу функціонування вже існуючих. Проблемними залишаються питання функціонування механізмів залучення та розподілу державних фінансових ресурсів для розвитку земель природно-заповідного фонду.

The nature reserve fund includes valuable objects of nature that have a special status and are protected by the state. The creation of new and improvement of protected areas is a working mechanism for the protection of natural landscapes. Balanced development and increase of the territories of the nature reserve fund is a key issue of the state environmental policy. Ukraine has large areas of more than 4 million hectares of land of the nature reserve fund. Analyzing the lands of the nature reserve fund have shown that the number of protected areas of Ukraine does not correspond to the average European values (about 21%) and the growth rate of protected areas provided for by the adopted regulatory legal acts and state development programs. There is a significant heterogeneity in the distribution of protected lands in the regions of Ukraine. In particular, the largest percentage of conservation is observed among administrative-territorial units: in Sevastopol, Kyiv, Ivano-Frankivsk, Khmelnytsky and Zakarpattia regions. The lowest indicators are observed in Vinnytsia, Kharkiv, Cherkasy, Dnipropetrovsk and Mykolaiv regions. During 2020-2021, the number of objects and territories of the nature reserve fund of national and local significance increased by 120 units, and their total area is 26032.82 hectares. The total percentage of the area of territories and objects of the natural reserve fund of national importance is — 62.70%, and local — 37.30%. Despite the fact that the territory has increased, there is still an unfavorable for the environment anthropogenic impact and neglect of current legislation on land protection, use in agricultural economic activity of territories of natural reserve purpose.

There is also an inefficient system of management of protected areas, namely, the diverse subordination of objects and areas of the nature reserve fund. Administrative and legal conflicts complicate not only the possibility of the formation of new facilities, but also sometimes jeopardize the functioning of existing ones. The functioning of mechanisms for attracting and distributing state financial resources for the development of lands of the nature reserve fund remains problematic.

Ключові слова: екологічна стабільність території, екологічний баланс екосистем, заповідні території, збалансоване використання та охорона, природно-заповідний фонд.

Key words: ecological stability of the territory, ecological balance of ecosystems, protected areas, balanced use and protection, nature reserve fund.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Пріоритетним напрямком еколого-економічного регулювання держави є дотримання збалансованого природокористування та забезпечення процесу сталого розвитку територій, саме для збереження хиткого екологічного балансу і відбувається створення територій природно-заповідного фонду (далі — ПЗФ). Землі даної категорії знаходяться під особливою охороною держави, до яких, відповідно, встановлюється особливий режим використання.

Природні території та об'єкти ПЗФ відіграють важливу роль у збереженні екологічної цілісності унікальних природних комплексів, які створені, для підтримки базового функціонування екосистем ландшафтів.

Землі ПЗФ становлять 6,77 % території країни, що відповідає близько 4 мільйонам гектарів. Землі природно-заповідного фонду активно розорюються у процесі сільськогосподарської діяльності землекористувачів, які нехтують та порушують норми чинного природоохоронного законодавства.

Деякі види земель, які входять до ПЗФ можуть мати господарські зони (наприклад: національні природні парки) відповідно до зонування території. Проте, масове розорювання земель даної категорії призводить до виснаження земельних ресурсів ПЗФ та знищення їх екосистем. Перелічені тенденції викликали необхідність у проведенні аналітичного дослідження сучасного стану збалансованого використання та охорони земель природно-заповідного призначення.

АНАЛІЗ ПОПЕРЕДНІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Пошук шляхів забезпечення збалансованого використання й охорони земель природно-заповідного фонду привертає увагу широкого кола дослідників, зокрема цим проблемам присвячено роботи таких вітчизняних науковців: Д.С. Добряк, О.П. Канаш, Г.К. Лоїк, А.Г. Мартин, С.О. Осипчук, А.М. Третяк та ін. Проте питання збалансованого використання й охорони земель ПЗФ вимагають подальшого детального дослідження та впровадження за-

Рис. 1. Класифікація територій та об'єктів природно-заповідного фонду України

ходів, які допоможуть раціоналізувати та зменшити антропогенний вплив на дану категорію земель, та матиме сприятливі наслідки для довкілля загалом.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є здійснення аналізу сучасного стану земель природно-заповідного фонду, виявлення нагальних проблем збалансованого використання та охорони даної категорії земель. За результатами дослідження запропонувати ефективні заходи щодо забезпечення існування, впорядкування та формування земель природно-заповідного призначення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У сучасних умовах ринкового господарювання роль еколого-економічного напрямку зростає, оскільки на сьогодні особливої актуальності набула проблема збереження, відновлення і раціонального використання природно-заповідних територій та об'єктів. Природно-заповідному фонду та його об'єктам властиві специфічні підходи, адже досліджувані території є найціннішими в еколого-економічному, науково-естетичному, рекреаційному значеннях, внаслідок їх унікальності.

Відповідно до Закону України "Про природно-заповідний фонд України", визначають наступне тлумачення категорії ПЗФ — це ділянки суші і водного простору, природні комплекси та об'єкти, які мають особливу природоохоронну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність і виділені з метою збереження природної різноманітності ландшафтів, генофонду тваринного і рослинного світу, підтримання загального екологічного балансу та забезпечення фонового моніторингу навколишнього при-

родного середовища [1]. На основі узагальнених матеріалів, автори пропонують визначати поняття "природно-заповідний фонд", як сукупність найцінніших природних і рукотворних територій та окремих об'єктів, що допомагають нам зберегти природу у всій її різноманітності.

Відповідно до чинного законодавства до складу природно-заповідного фонду України входять такі природно і штучно створені території та об'єкти, які відрізняються за ступенем суворості заповідного режиму (рис. 1).

Станом на 01.01.2021 р. природно-заповідний фонд України налічує 8633 території та об'єктів реальною площею 4105522,247 га та 402500,0 га на території акваторії Чорного моря.

Територіальне розміщення об'єктів ПЗФ на карті України показано на рисунку 2.

Значну частину площі природно-заповідного фонду України (62,7%) займають території та об'єкти загальнодержавного значення. Станом на 1 січня 2021 року за поданими даними обліку територій та об'єктів ПЗФ, органами виконавчої влади на місцевому рівні, встановлено, що в Україні налічується 5 біосферних заповідників, 19 природних заповідників, 53 національних природних парків, 3398 заказники, 3580 пам'ятки природи, 85 регіональних ландшафтних парків, 802 заповідних урочищ, а також низка штучних об'єктів: 28 ботанічних садів, 13 зоологічних парків, 62 дендропарків та 588 парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва.

Фактичний розмір площі природно-заповідного фонду у відношенні до площі держави становить 6,8 %, що в загальному становить 4085862,37 га. Цей показник залишається меншим, ніж у європейських країнах, де кількість таких земель приблизно становить 21 %.

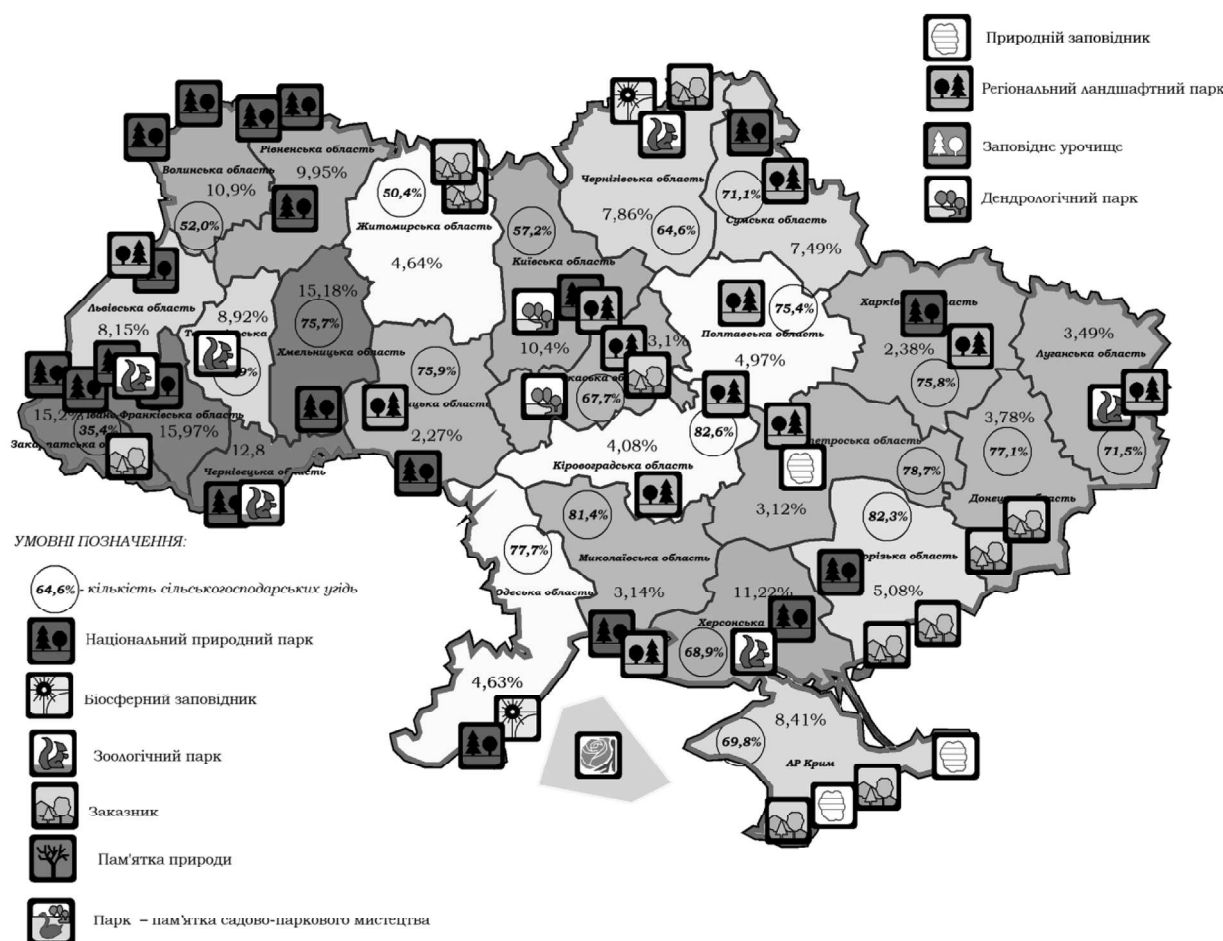

Рис. 2. Картохема об'єктів природно-заповідного фонду. Дані щодо меж природно-заповідного фонду надано Міндовкілля (станом на 2021 рік)

Показник заповідності країни є дуже важливим екологічним і соціальним індикатором, підвищення якого сприяє підтриманню екологічного балансу екосистем та екологічній стабільності територій.

Аналізуючи рисунок 4 можна виділити чотири області з найбільшою площею заповідності — Херсонська, Хмельницька, Київська та Чернігівська (площа ПЗФ відповідно становить — 318695 га, 312579 га, 292208 га та 250537 га). При

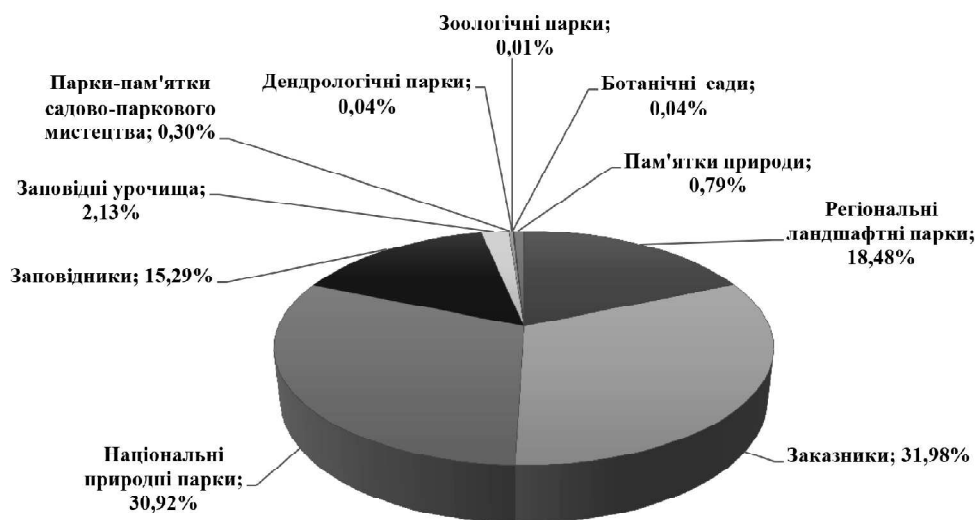

Рис. 3. Структура природно-заповідного фонду України (станом на 01.01.2021 р.)

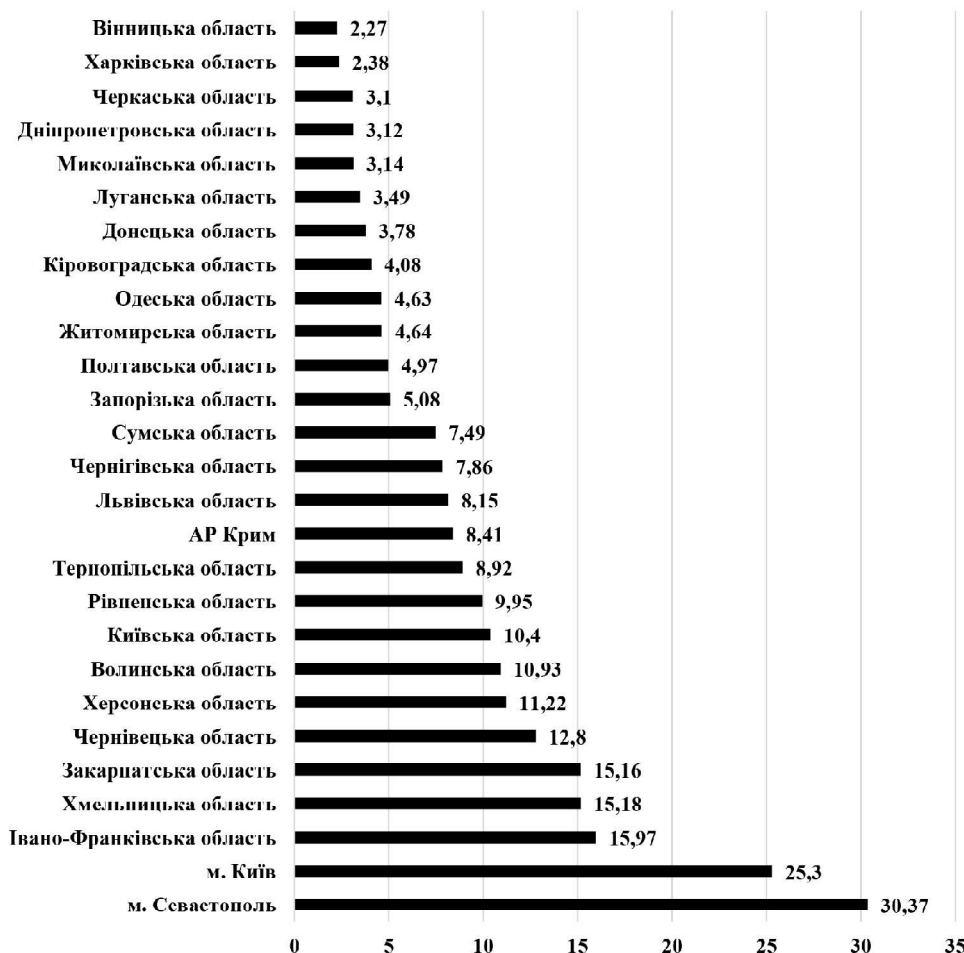

Рис. 4. Величина територій природно-заповідного фонду адміністративно-територіальних утворень у відсотках від їхньої загальної площі

дослідженні показника заповідності встановлено, що в м. Севастополь та м. Київ даний показник найвищий та становить 30,37 % та 25,3 %

відповідно. Крім того, високі показники заповідності (понад 15 %) зустрічаються в Івано-Франківській, Хмельницькій та Закарпатській

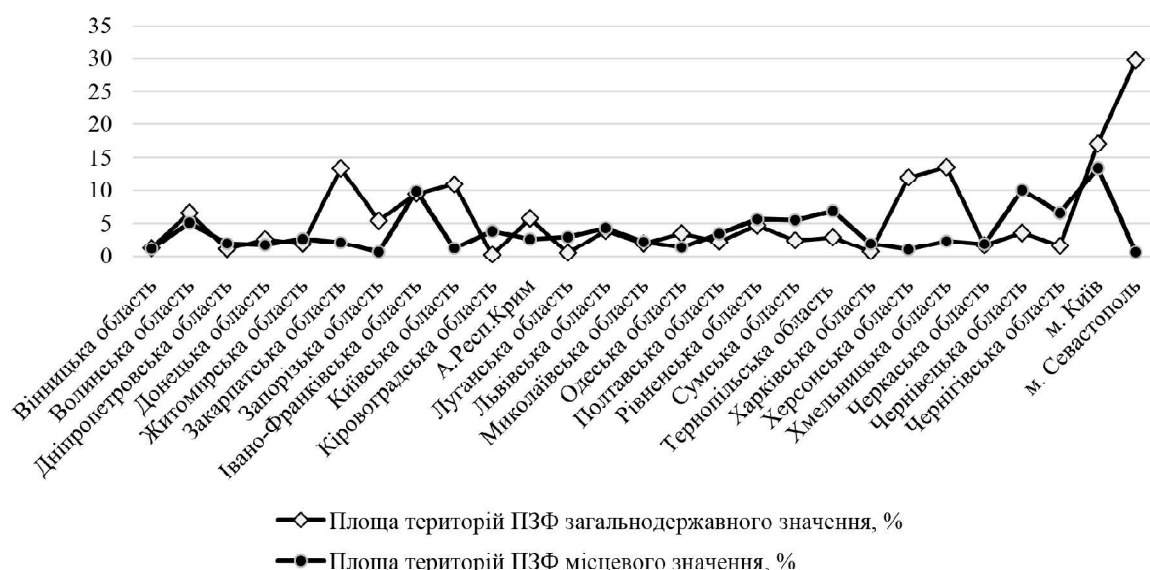

Рис. 5. Порівняння територій природно-заповідного фонду загальнодержавного та місцевого значення у відсотках від загальної площі адміністративно-територіальних одиниць

областях. Найменший відсоток заповідності (до 2,27 та 2,38 %) відмічено у Вінницькій та Харківській областях.

Протягом 2020 року кількість об'єктів та територій природно-заповідного фонду загальнодержавного та місцевого значення зростає на 124 одиниці, а їхня загальна площа становить 26032,82 га.

Загальний відсоток площі територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення становить — 62,70 %, а місцевого — 37,30 %.

Законом України "Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року" [11] для забезпечення сталого розвитку природно-ресурсного потенціалу України передбачено збільшення та розширення територій природно-заповідного фонду (зокрема заповідних зон у національних природних парках та регіональних ландшафтних парках), створення на суходолі і в акваторії Чорного та Азовського морів і забезпечення збереження і функціонування репрезентативної та ефективно керованої системи територій та об'єктів природно-заповідного фонду, у тому числі транскордонних та європейського і міжнародного значення.

Прогрес створення територій та об'єктів природно-заповідного фонду в Україні за 2015—2020 рр. можна спостерігати на рисунку 6.

Аналіз створення нових територій ПЗФ у період за 2015—2020 роки показує, що стрімке збільшення заповідних територій відбулося у 2019—2020 роках, кількість територій збільшилась на 240 одиниць.

Державною стратегією регіонального розвитку на 2021—2027 роки, затвердженою постановою Кабінету Міністрів від 5 серпня 2020 року № 695, передбачено розширення площі ПЗФ до 15% від загальної території країни у 2027 році [2].

Конвенцією про охорону біологічного різноманіття, сторонами якої є 196 країни світу, серед яких і Україна, поставлено завдання створити систему природоохоронних територій на площі 17% суходолу та 10% морських акваторій [3].

Створення природоохоронних територій також передбачено іншими діючими в Україні

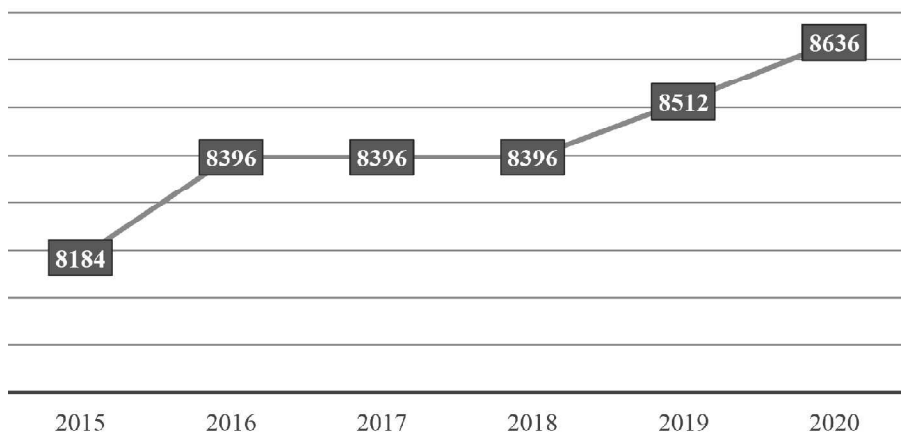

Рис. 6. Кількість територій та об'єктів природно-заповідного фонду в Україні за 2015—2020 рр.

міжнародними конвенціями і угодами, а саме: Конвенцією про водно-болотні угіддя міжнародного значення, головним чином як середовища перебування водоплавних птахів (Рамсарська конвенція, стаття 2) [4], Конвенцією про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі (Бернська конвенція, стаття 4) [5], Конвенцією про збереження мігруючих видів диких тварин (Боннська конвенція, стаття 2) [6], Конвенцією про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини (Конвенція про всесвітню спадщину, стаття 5) [7], Рамковою конвенцією про охорону та сталий розвиток Карпат (Карпатська конвенція, стаття 4) [8], Програмою ЮНЕСКО "Людина і біосфера" [9].

Однією з передумов вступу нової країни до Європейського Союзу є адаптація національного законодавства до Директиви № 2009/147/ЄС про збереження диких птахів (далі — Пташина директива) [12] та Директиви № 92/43/ЄС про збереження природних оселищ та видів природної фауни і флори [13], якими зокрема передбачено створення та функціонування мережі природоохоронних територій NATURA 2000.

Незважаючи на те що територія ПЗФ поступово збільшується, несприятливий антропогенний вплив на довкілля призвів до зникнення з біосфери України великої кількості унікальних видів рослин та тварин. Розвиток виробництва, урбанізація, залучення в господарський обіг нових природних ресурсів, освоєння природних територій загрожує зникненням для багатьох існуючих видів флори та фауни.

Однією з проблем збалансованого використання та охорони земель ПЗФ є розорювання територій. Якщо досліджувати територію запо-

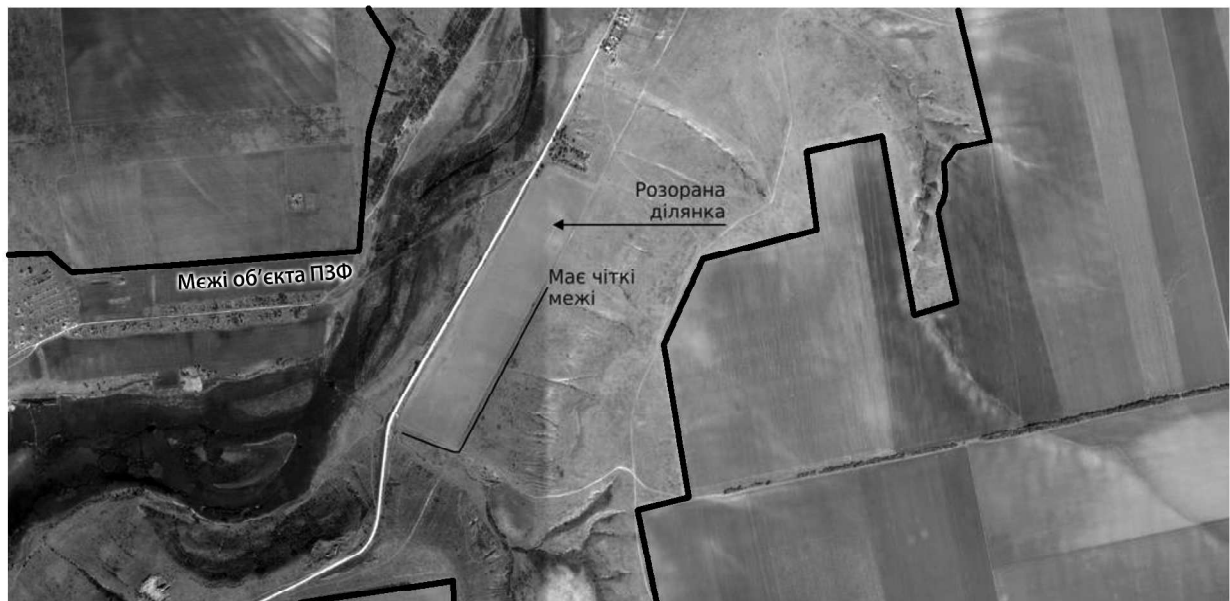

Рис. 7. Приклад розорювання частини території Регіонального ландшафтного парку "Тилігульський"

Джерело: <https://texty.org.ua/>

відного фонду України за допомогою ортофотопланів або космічних знімках програмного комплексу Google Earth, то потрібно зауважити, що значні їх площі використовуються як орні землі (рис. 7).

Важливо відмітити, що декі землі ПЗФ самовільно зайняті та використовуються не за цільовим призначенням. При цьому спостерігається вирубування значної площі лісових

масивів та забруднення водойм, здійснюється масове знищення звірів і птахів, видобуваються корисні копалини. В цілому вищезазначені дії можуть призвести до зникнення заповідних екосистем.

Для ефективного використання земель природно-заповідного призначення необхідно встановити чіткі межі об'єктів ПЗФ за розробленими проектами землеустрою щодо органі-

Рис. 8. Приклад внесеної цифрової інформації до Державного земельного кадастру про об'єкт ПЗФ

Джерело: <https://map.land.gov.ua/>

зації і встановлення меж територій природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення, оздоровчого, рекреаційного, історико-культурного, лісгосподарського призначення, земель водного фонду та водоохоронних зон, обмежень у використанні земель та їх режимуютьовуючих об'єктів та виконуваними технічними документаціями із землеустрою щодо резервування цінних для заповідання територій та об'єктів, з подальшими внесенням відомостей до системи Державного земельного кадастру [15] (рис. 8).

Стаття 252 Кримінального кодексу України [14] передбачає кримінальну відповідальність за незаконне розорювання природно-заповідного фонду. Проте виникає правова колізія, тому що контролюючий орган Держгеокадастр може розглядати правопорушення тільки у випадках встановлених на місцевості меж природно-заповідних територій згідно наведених вище землевпорядних документацій з внесенням цифрових відомостей в Національну кадастрову систему ДЗК.

Визначимо поширені проблеми які присутні в управлінні землями природно-заповідного фонду (рис. 9).

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 року № 686 р "Питання збору даних для моніторингу реалізації Цілей сталого розвитку" було визначено засади моніторингу національних показників Цілей сталого розвитку (ЦСР) [10].

Цілі сталого розвитку — це 17 ключових напрямків діяльності, які визначені ООН у 2015 році, як основні завдання для економічного розвитку, розвитку інновацій, сталого споживання, а також подолання бідності, запобігання негативним наслідкам зміни клімату у світі, забезпечення миру і процвітання для усіх людей.

Серед показників сталого розвитку визначено ті, що стосуються створення мережі територій та об'єктів природно-заповідного фонду (рис. 10).

ВИСНОВКИ

Аналіз поточного стану збалансованого використання та охорони земель природно-заповідного фонду виявив ряд не-

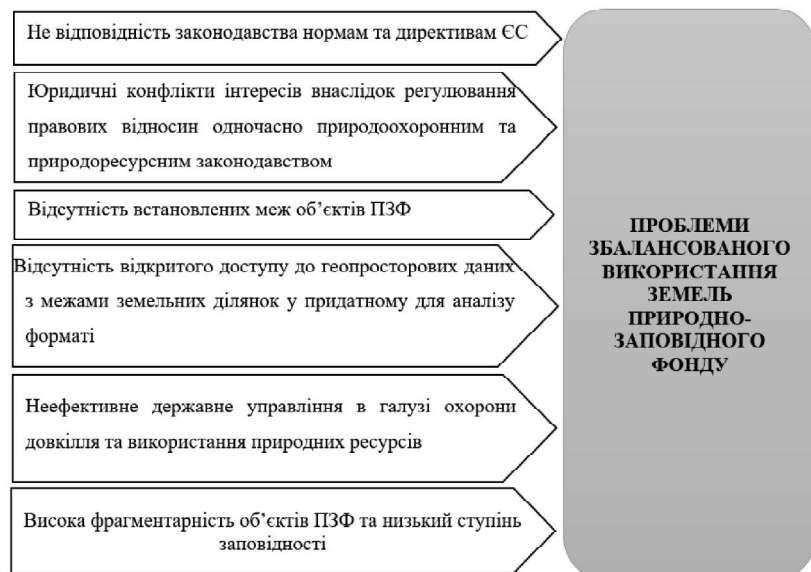

Рис. 9. Сучасні проблеми у сфері функціонування природно-заповідного фонду

доліків функціонування системи які стосуються законодавчих, управлінських та організаційних аспектів. Законодавча складова дещо застаріла та не в повній мірі відповідає інтеграційній політиці Європейського союзу. В українській науковій практиці наявні неадаптовані нормативні показники за допомогою яких б можна було чітко та комплексно (кількісно і якісно) охарактеризувати рівні екологічної безпеки заповідних територій у сучасних умо-

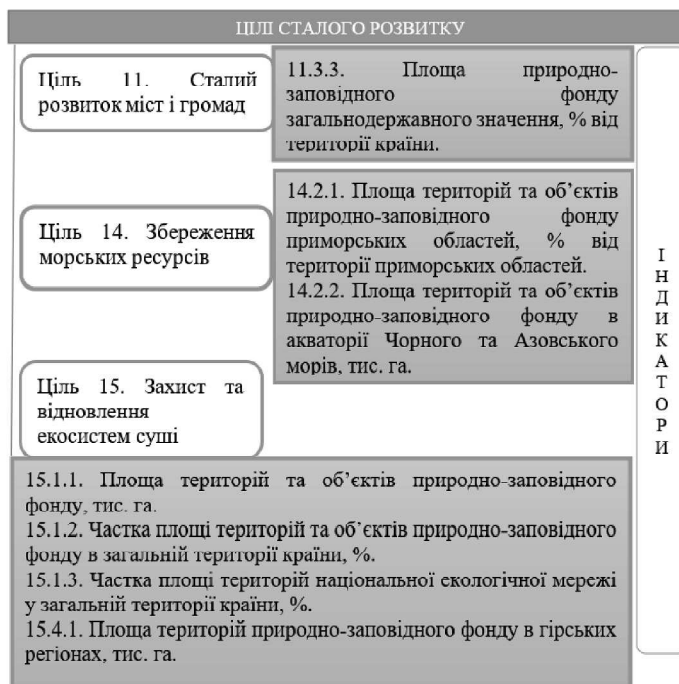

Рис. 10. Схема збалансованого забезпечення цілей сталого розвитку природно-заповідного фонду

вах розвитку. Дослідження чинників, які можуть становити потенційну загрозу є фрагментарними. Переважна більшість наукових досліджень з оцінювання стану екологічної безпеки ПЗФ стосується нормування антропогенного впливу в зонах регульованої рекреації об'єктів. Такий підхід не дозволяє повною мірою цілісно оцінити стан природно-заповідної території. Діючи європейські стандарти вимагають створення для природно-заповідних територій спеціальних екологічних паспортів, проте інформаційний зміст екопаспортів носить лише статистично значимий характер.

Однією з найскладніших проблем управління заповідними територіями є різновідомче підпорядкування об'єктів та територій природно-заповідного фонду. Такі адміністративно-правові конфлікти ускладнюють не тільки можливості утворення нових об'єктів ПЗФ, але й подекуди ставить під загрозу функціонування уже існуючих. Особливо відбивається це на механізмах залучення та розподілу державних фінансових ресурсів, що виділяються на розвиток природно-заповідного фонду. Тому необхідно створити ефективну систему державного управління в галузі, включаючи розмежування функцій та зміцнення інституційної спроможності.

Також необхідно збільшити інтенсивність заходів по створенню нових заповідних об'єктів та збереження меж існуючих і залученням достатніх фінансових ресурсів для досягнення Європейського рівня заповідності та рівності в адміністративно-територіальних утвореннях.

Література:

1. Про природно-заповідний фонд України: Закон України від 16.06.1992 р. № 2456-XII. Дата оновлення: 08.08.2021 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#Text> (дата звернення: 20.08.2022).
2. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 22.08.2022).
3. Конвенція про охорону біологічного різноманіття: Конвенція, Міжнародний документ. Відомості Верховної ради України від 29.11.1994 р. № 257/94-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_030#Text (дата звернення: 23.08.2022).
4. Конвенція про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином

як середовище існування водоплавних птахів: Конвенція, Міжнародний документ. Відомості Верховної ради України від 29.10.1996 р. № 437/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_031#Text (дата звернення: 23.08.2022).

5. Конвенція про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі: Конвенція, Міжнародний документ. Відомості Верховної ради України від 29.10.1996 р. № 436/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_032#Text (дата звернення: 25.08.2022).

6. Конвенція про збереження мігруючих видів диких тварин: Конвенція, Міжнародний документ. Відомості Верховної ради України від 19.03.1999 р. № 535-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_136#Text (дата звернення: 26.08.2022).

7. Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини: Конвенція, Міжнародний документ. Відомості Верховної ради України від 04.10.1988 р. № 6673-XI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_089#Text (дата звернення: 27.08.2022).

8. Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат: Конвенція, Міжнародний документ. Відомості Верховної ради України від 12.10.2017 р. № 001_001-17. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_164#Text (дата звернення: 28.08.2022).

9. Програма ЮНЕСКО "Людина і біосфера". URL: <https://unesco.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/programa-lyudina-i-biosfera> (дата звернення: 27.08.2022).

10. Питання збору даних для моніторингу реалізації цілей сталого розвитку: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.08.2019 р. № 686-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/686-2019-%D1%80#Text> (дата звернення: 29.08.2022).

11. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28.02.2019 р. № 2697-VIII. Дата оновлення: 01.01.2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text> (дата звернення: 20.08.2022).

12. Директива Європейського Парламенту і Ради 2009/147/ЄС від 30 листопада 2009 року про збереження диких птахів: Директива Ради. Відомості Верховної ради України від 30.11.2009 р. № 2009/147/ЄС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_001-09#Text (дата звернення: 21.08.2022).

13. Директива Ради 92/43/ЄЕС від 21 травня 1992 року про охорону природних середовищ існування та дикої флори і фауни. URL:

<https://mepr.gov.ua/news/31295.html> (дата звернення: 23.08.2022).

14. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 21.08.2022).

15. Дребот О. І., Комарова Н. В., Тарнавський В. А., Комаров Д. Ю. Геопортал відкритих даних білоцерківської міської територіальної громади як складова національної інфраструктури геопросторових. Агросвіт. 2022. № 3. С. 31—39. DOI: 10.32702/2306-6792.2022.3.31

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (1992), The Law of Ukraine "On Nature Reserve Fund of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#Text> (Accessed 20.08.2022).

2. Cabinet of Ministers of Ukraine (2020), Resolution "On the approval of the State Regional Development Strategy for 2021-2027", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> (Accessed 22.08.2022).

3. UN (1994), "Convention on the Protection of Biological Diversity", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_030#Text (Accessed 23.08.2022).

4. UN (1996), "Convention on Wetlands of International Importance, Mainly as Waterfowl Habitat", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_031#Text (Accessed 23.08.2022).

5. Council of Europe (1996), "Convention on the Protection of Wild Flora and Fauna and Natural Habitats in Europe", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_032#Text (Accessed 25.08.2022).

6. UN (1999), "Convention on the Conservation of Migratory Species of Wild Animals", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_136#Text (Accessed 26.08.2022).

7. UN (1988), "Convention on the Protection of World Cultural and Natural Heritage", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_089#Text (Accessed 27.08.2022).

8. Verkhovna Rada of Ukraine (2017), "Framework Convention on the Protection and Sustainable Development of the Carpathians", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_164#Text (Accessed 28.08.2022).

9. UNESCO (2021), "'Man and Biosphere" program", available at: <https://unesco.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/programa-lyudina-i-biosfera> (Accessed 27.08.2022).

10. Cabinet of Ministers of Ukraine (2019), Resolution "Issues of data collection for moni-

toring the implementation of sustainable development goals", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/686-2019-%D1%80#Text> (Accessed 29.08.2022).

11. Verkhovna Rada of Ukraine (2019), The Law of Ukraine "About the Basic principles (strategy) of the state environmental policy of Ukraine for the period up to 2030", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text> (Accessed 20.08.2022).

12. European Parliament (2009), Directive "About the preservation of wild birds", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_001-09#Text (Accessed 21.08.2022).

13. Council of the European Union (1992), Directive "On the protection of natural habitats and wild flora and fauna", available at: <https://mepr.gov.ua/news/31295.html> (Accessed 23.08.2022).

14. Verkhovna Rada of Ukraine (2001), "The Criminal Code of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (Accessed 21.08.2022).

15. Drebot, O. Komarova, N. Tarnavskiy, V. and Komarov, D. (2022), "Geoportal of open data of the bila tserkva city territorial community as a component of the national spatial data infrastructure", Agrosvit, vol. 3, pp. 31—39. DOI: 10.32702/2306-6792.2022.3.31

Стаття надійшла до редакції 02.09.2022 р.

www.economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

**Ефективна
ЕКОНОМІКА**

Виходить 12 разів на рік

**Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)
Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292**

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

УДК 657

О. О. Довжик,
к. е. н., доцент кафедри обліку і оподаткування,
Сумський національний аграрний університет, м. Суми
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6547-1418>
В. П. Подгорський,
магістрант кафедри обліку і оподаткування,
Сумський національний аграрний університет, м. Суми
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2564-297X>

DOI: 10.32702/2306-6792.2022.17-18.54

ЗВІТ ПРО ФІНАНСОВІ РЕЗУЛЬТАТИ: ПІДХОДИ ТА ОСОБЛИВОСТІ СКЛАДАННЯ ВІДПОВІДНО ДО МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ

О. Dovzhyk,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Accounting
and Taxation, Sumy National Agrarian University, Sumy
V. Podhorskyi,
Master's student of the Department of Accounting and Taxation,
Sumy National Agrarian University, Sumy

REPORT ON THE FINANCIAL RESULTS: APPROACHES AND FEATURES OF THE PREPARATION ACCORDING TO THE INTERNATIONAL EXPERIENCE

В складних умовах сучасної ринкової економіки та фінансово-господарською діяльністю підприємства потребує уніфікованого методу фінансової звітності, що відображено у Міжнародних стандартах фінансової звітності. Одним із засобів підвищення ефективності господарської діяльності господарюючого суб'єкта є отримання вірогідної інформації про його витрати та доходи для прийняття управлінських рішень. Саме "Звіт про фінансові результати" є невід'ємною частиною звітності та є основним джерелом інформації про результати діяльності підприємства. Дана форма звітності дає змогу провести оцінку діяльності суб'єкта господарювання та визначити, які ресурси використовуються для фінансування бізнесу.

Для цього більшість підприємств складають фінансову звітність за національними та міжнародними стандартами фінансової звітності. Попри велику кількість праць, у більшості наукових роботах мало приділено увагу саме розкриттю інформації про фінансові результати у форматі міжнародних стандартів, тому потребує подальших досліджень та популяризації.

Метою статті є визначення особливостей складання та подання Звіту про фінансові результати господарюючого суб'єкта згідно з Міжнародні стандарти фінансової звітності та Національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку. У ході дослідження було порівняно положення національних та міжнародних стандартів стосовно формування Звіту про фінансові результати, а також розглянуті підходи до складання Звіту про прибутки та збитки в країнах європейського союзу.

У статті було доведено необхідність запровадження в Україні формату "Звіту про фінансові результати" наближеного до міжнародних стандартів фінансової звітності, адже це дозволить іноземним користувачам фінансової звітності покращити аналіз отриманої інформації та допоможе приймати конструктивні рішення інвестувати. Тому застосування міжнародних стандартів фінансової звітності українськими компаніями значно сприятиме отриманню лідируючих позицій нашої країни на міжнародному ринку капіталу.

In the complex conditions of the modern market economy and financial and economic activity, the enterprise needs a unified method of financial reporting, which is reflected in the International Financial Reporting Standards. One of the means of increasing the efficiency of the economic activity of a business entity is obtaining reliable information about its expenses and income for making management decisions. It is the "Report on financial results" that is an integral part of reporting and is the main source of information about the results of the enterprise. This form of reporting makes it possible to evaluate the activity of the business entity and determine which resources are used to finance the business.

For this purpose, most enterprises prepare financial statements according to national and international financial reporting standards. Despite the large number of works, in most scientific works little attention is paid to the disclosure of information about financial results in the format of international standards, therefore it needs further research and popularization.

The purpose of the article is to determine the features of the preparation and submission of the Report on the financial results of the business entity in accordance with the International Financial Reporting Standards and National Accounting Regulations (Standards). In the course of the study, the provisions of national and international standards regarding the formation of the Statement of Financial Results were compared, as well as the approaches to the preparation of the Statement of Profits and Losses in the countries of the European Union were considered.

The article proved the need to introduce in Ukraine the format of the "Report on financial results" close to international standards of financial reporting, because it will allow foreign users of financial reporting to improve the analysis of the received information and help make constructive investment decisions. Therefore, the application of international standards of financial reporting by Ukrainian companies will significantly contribute to obtaining the leading positions of our country in the international capital market.

Ключові слова: звіт про фінансові результати, фінансові результати, доходи, витрати, прибуток, міжнародні стандарти фінансової звітності, національні положення (стандарт) бухгалтерського обліку.

Key words: report on financial results, financial results, revenues, expenses, profit, international financial reporting standards (IFRS), national provision (standard) of accounting.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасні реалії економічної та соціальної політики України спрямовані на пошук шляхів, які забезпечать реалізацію процесів сталого розвитку та інтеграції країни до ЄС та світового економічного простору. В Україні діяльність суб'єктів господарювання пов'язана з отриманням фінансових результатів. Сьогодні для більшості українських компаній зростає потреба у формуванні фінансової звітності за Міжнародними стандартами фінансової звітності (далі — МСФЗ), оскільки іноземні партнери зацікавлені та готові до співпраці з Україною.

На цей час питання переходу українських компаній на МСФЗ є реальністю. Міністерство фінансів України постійно переглядає та доповнює національні стандарти бухгалтерського обліку з метою наближення їх до міжнародних стандартів. Використання МСФЗ при виході на міжнародні ринки значно розширює коло потенційних інвесторів.

Звіт про фінансові результати є невід'ємною частиною звітності та є основним джерелом інформації про результати діяльності підприємства. Дана форма звітності дає змогу провести оцінку діяльності суб'єкта господарювання та визначити, які ресурси (власні

чи позикові) використовуються для фінансування бізнесу.

Хоча, попри те, що МСФЗ є основою для розробки Національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку (далі — НП(С)БО), відмінності між НП(С)БО та МСФЗ все ж є, тому вважаємо за потрібним їх дослідити.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Розкриттю теоретичних і практичних аспектів формування фінансових результатів і фінансової звітності в різних країнах присвячено багато праць вітчизняних вчених, а саме Брадур О.М., Гусаленко Л.В., Лебецевич Я.В., Малюга Н.М., Пархоменко В.М., Вишинська Патарідзе М.В., Шипіна С.Б. та багато інших.

Проте, всупереч підвищеній увазі науковців, у вітчизняній літературі ще не повністю розкритий зарубіжний досвід формування фінансової звітності, тому потребує подальших досліджень та популяризації.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є визначення особливостей складання та подання Звіту про фінансові результати господарюючого суб'єкта згідно з МСФЗ та НП(С)БО.

МСФЗ	НП(С)БО
ФОРМАТ	
Не регламентовано; наведено приблизний перелік статей Звіту	Регламентовано
ДЕТАЛІЗАЦІЯ ІНФОРМАЦІЇ	
Додаткові рядки, заголовки та проміжні підсумки слід подавати у звіті, якщо це необхідно для правдивого відображення фінансових результатів діяльності підприємства	Наведення додаткових рядків, заголовків або підсумків не передбачено (крім інших податків з обороту та частки меншості у консолідованому звіті)
РОЗКРИТТЯ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ВИДИ ДІЯЛЬНОСТІ	
Звичайна (основна, операційна, фінансова, інша), надзвичайна	Операційна, фінансова, інвестиційна
ПОДАННЯ ДОХОДІВ І ВИТРАТ	
Доходи і витрати звичайної діяльності подано у такому розрізі: пов'язані з операціями; пов'язані з фінансовими інвестиціями та залученням фінансування	Доходи та витрати звичайної діяльності поділено на: операційні; фінансові; інші
ПОДАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ, ЩО ПРИПИНЕНА	
Згідно з МСФЗ 5, прибуток (збиток) до оподаткування від припиненої діяльності слід наводити безпосередньо у звіті	Відображається у статті «Прибуток (збиток) від припиненої діяльності після оподаткування»; прибуток (збиток) від переоцінки необоротних активів та груп вибуття, що утворюють припинену діяльність і оцінюються за чистою вартістю реалізації

Рис. 1. Порівняння положень НП(С)БО та МСБО стосовно формування Звіту про фінансові результати

Джерело: розроблено на основі [4].

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Україна завжди прагнула забезпечити сталий розвиток, а інтеграція країни в ЄС вимагає запровадження сучасних практик взаємовідносин у трикутнику "державо-бізнес-суспільство". Сьогодні фінансова звітність є одним зі зв'язків комунікації, оскільки це основне джерело інформації для зацікавлених сторін. Що зумовлює необхідність ретельного вивчення вітчизняними науковцями зарубіжної практики розкриття інформації про фінансові результати у звіті про прибутки та збитки як однієї зі складових фінансової звітності суб'єктів господарювання з метою подальшої стандартизації бухгалтерського обліку та фінансової звітності, інтеграції з іноземними системами.

Як правило, науковці розглядають звітність як один з елементів методу бухгалтерського обліку поряд з документацією, запасами, оцінкою, калькуляцією, рахунками, подвійним записом і балансами. Згідно Закону України "Про

бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" та Національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку 1 (далі — НП(С)БО 1) фінансова звітність — це бухгалтерська звітність, що містить інформацію про фінансовий стан, результати діяльності та рух грошових коштів підприємства за звітний період [1].

Через соціальні, економічні та політичні фактори існують певні відмінності в тому, які підходи використовує та чи інша країна до змісту фінансових звітів. Дані відмінності певною мірою ускладнюють аналіз інформації та прийняття рішень в умовах глобалізації міжнародної торгівлі, транснаціональних корпорацій і фінансових ринків. Тому для забезпечення єдності фінансової звітності 29 червня 1973 р. за угодою професійних організацій бухгалтерів Австралії, Великобританії, Ірландії, Канади, Нідерландів, Німеччини, Мексики, США, Франції та Японії. Протягом багатьох років комітет випустив низку МСФЗ.

З одного боку, МСФЗ представляють собою набір документів, якими регламентується правила складання фінансової звітності, що необхідна зовнішнім користувачам для прийняття економічних рішень щодо бізнесу. З іншого боку, МСФЗ визначаються як стандарти та тлумачення, видані Радою з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку. Вони охоплюють: Міжнародні стандарти фінансової звітності; Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку; Тлумачення, підготовлені Комітетом з тлумачень міжнародної фінансової звітності Тлумачення, підготовлені раніше чинним Постійним комітетом з тлумачень [2].

Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 1 "Подання фінансової звітності" (далі — МСБО 1) надає повний перелік фінансової звітності. До вище зазначеного переліку включаються Звіт про фінансові результати та Звіт про інший сукупний дохід за період, у якому надається інформація про результати діяльності суб'єкта господарювання. МСБО 1 також передбачає, що суб'єкти господарювання можуть використовувати у звітності інші назви. Наприклад, ви можете використовувати заго-

Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 1 "Подання фінансової звітності" (далі — МСБО 1) надає повний перелік фінансової звітності. До вище зазначеного переліку включаються Звіт про фінансові результати та Звіт про інший сукупний дохід за період, у якому надається інформація про результати діяльності суб'єкта господарювання. МСБО 1 також передбачає, що суб'єкти господарювання можуть використовувати у звітності інші назви. Наприклад, ви можете використовувати заго-

ловок "Звіт про сукупний дохід" замість заголовка "Звіт про прибутки та інший сукупний дохід". Крім того, підприємства можуть подавати об'єднаний звіт про прибутки та збитки та інший сукупний дохід, що складається з двох частин. Також, можуть подати розділ про прибутки та збитки в окремому Звіті про прибутки та збитки.

Хоча національні стандарти базуються на МСФЗ, є деякі відмінності. На рисунку 1 наведено порівняння положень НП(С)БО та МСБО щодо формування звітності про фінансові результати. Відповідно до вимог чинного законодавства в Україні діє стандартизована форма звіту про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід), тоді як зарубіжна бухгалтерська практика показує, що стандартного звіту про фінансові результати у формі поточних збитків та іншого сукупного доходу у більшості немає. На практиці ці відмінності унеможливають порівняння звітів, складених за різними вимогами нормативних документів.

Порівнюючи вимоги МСБО 1 та НП(С)БО 1 щодо складання Звіту про фінансові результати, можна стверджувати, що вимоги до складання Звіту про фінансові результати згідно з НП(С)БО 1 забезпечують наступні характеристики: цей звіт наближається до структури Звіту про прибутки та збитки та інший сукупний дохід. Зокрема, дає змогу надати інформацію про інші сукупні доходи. Якщо МСБО 1 дозволяє подавати іншу інформацію про сукупний дохід, то вітчизняна звітність передбачає безальтернативне гібридне подання фінансових результатів — єдиний звіт із двома окремими розділами (один відображає фінансові результати, інший — використовується для формування іншого сукупного доходу) [3].

Оскільки міжнародні стандарти не мають нормативних вимог до форми, назви та місця розташування статей фінансової звітності, можемо констатувати, що фінансова звітність відповідно до національних стандартів суворо регламентована і тому не суперечить міжнародним стандартам.

Однак існують і невідповідності. Наприклад, подання іншого сукупного доходу згідно з НП(С)БО 1 не відповідає вимогам МСБО 1 щодо окремого подання статей іншого сукуп-

Таблиця 1. Порівняння методів подання інформації про витрати залежно від потреб аналізу витрат

Метод функцій витрат	Метод характеру витрат	Метод функцій витрат
Метод функцій витрат	Витрати об'єднують у звіті про прибутки та збитки згідно з їхнім характером або елементами та не перерозподіляють згідно з їхніми різноманітними функціями на підприємстві	Витрати класифікують відповідно до їх функцій як частину собівартості реалізації, збуту або адміністративної діяльності
Приклад	Амортизація, матеріали, транспортні витрати, заробітна плата, витрати на рекламу тощо	Витрати на збут, інші операційні витрати, фінансові витрати
Особливість	Метод простий у застосуванні та використовується невеликими підприємствами, оскільки немає потреби розподіляти операційні витрати відповідно до класифікації функцій	Подання часто дає детальнішу інформацію користувачам, ніж класифікація витрат відповідно до їх характеру, але розподіл витрат за функціями може бути довільним і вимагати виваженого судження
Країни, в яких використовується	Франція та Бельгія використовують горизонтальний і вертикальний, Німеччина – вертикальний, а Іспанія та Португалія горизонтальний	США, Канада, Великобританія, Франція, Німеччина, Греція, Бельгія, Японія, які використовують вертикальний формат

Джерело: розроблено на основі [5, с. 478].

ного доходу, і буде в подальшому рекласифіковано в прибутки чи збитки за певних умов, а також статей, які не будуть перекласифіковані. Така ж неузгодженість стосується відображення податку на прибуток з іншого сукупного доходу, і його також слід звітувати окремо за тією самою ознакою.

Відповідно до Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку існує два підходи до представлення інформації про витрати з використанням двох альтернативних класифікацій — підхід за характером витрат і підхід за функцією витрат, залежно від потреб аналізу витрат. У таблиці 1 наведено порівняння методів. Тобто підприємства мають право вибрати один із двох методів класифікації. Вибір методу залежить від традицій, галузевих факторів і характеру бізнесу.

Натомість національні стандарти передбачають відображення витрат двома способами. У першому розділі форми 2 "Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)" доходи та витрати наведено за їх функціями. Відповідно до НП(С)БО 1 у розділі III цієї форми відображення витрат за їх характером також є обов'язковим, однак перелік економічних елементів є суворо регламентованим і не дає можливості висвітлити специфіку сфери діяльності.

Значна кількість вітчизняних підприємств вже складають та подають звітність за вимогами МСФЗ. Передумовою до впровадження МСФЗ в Україні стало прийняття Кабінетом Міністрів України "Програми реформування системи бухгалтерського обліку із застосуванням міжнародних стандартів" [6].

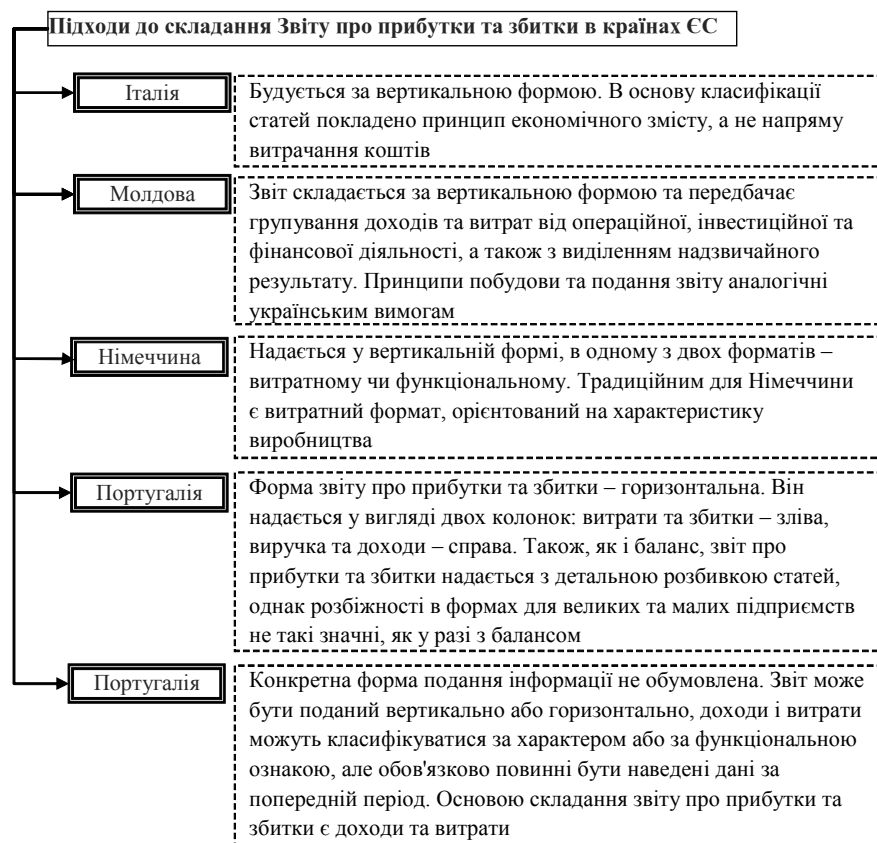

Рис. 2. Підходи до складання Звіту про прибутки та збитки в країнах ЄС

Джерело: розроблено на основі [5].

Крім того, сьогодні на законодавчому рівні встановлено перелік суб'єктів господарювання, зобов'язаних складати звітність за міжнародними стандартами. Законом України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність" передбачено, що підприємства, що становлять суспільний інтерес, публічні акціонерні товариства, підприємства, що здійснюють видобуток корисних копалин загальнодержавного значення, а також підприємства, які здійснюють господарську діяльність за видами, які визначаються Кабінету Міністрів України, повинні складати та подавати фінансової звітності за міжнародними стандартами, а також консolidовану фінансової звітності [1]. Прозорість і відкритість фінансової звітності за МСФЗ відображає справжній стан компанії та її інвестиційну привабливість. Ця зміна позитивно впливає на інвестиційну привабливість вітчизняних компаній, але негативно впливає на нормативне забезпечення українського законодавства.

У сучасних умовах перехід фінансової звітності на міжнародні стандарти можна вирішити двома способами: шляхом трансформації бухгалтерської звітності, складеної за українськими стандартами, на звітність, що складається

за міжнародними стандартами. Тобто на підставі даних звітності за П(С)БО формуються дані для коригування суми бухгалтерських та звітних різниць за МСФЗ. До переваг конвертації звітів можна віднести низькі фінансові та тимчасові витрати, а до недоліків — вищий інформаційний ризик отриманий після конвертації звіту через неминучу суб'єктивну оцінку під час впровадження даних змін. Однак ступінь цього ризику безпосередньо залежить від кваліфікації виконавця.

Інший підхід полягає у введенні обліку за МСФЗ паралельно з національними стандартами бухгалтерського обліку. Паралельний облік має високий рівень інформаційної достовірності, але потребує значних витрат компанії (навчання персоналу, витрати на програмне забезпечення тощо) і є довгостроковим, оскільки передбачає "введення в

експлуатацію" системи паралельного обліку (складання паралельного плану рахунків у форматі відповідно до МСФЗ, перенесення сальдо з українського розрахункового плану на новий плановий рахунок з коригуванням і подальшим щоденним паралельним обліком).

Звичайно, кожна компанія самостійно зробить вибір щодо оптимального способу, виходячи зі власної специфіки, обсягу та потреб користувачів звітності. Чим більша схожість правил бухгалтерського обліку та звітності за українськими стандартами до обліку МСФЗ, тим менше коригувань потрібно буде вносити під час трансформації звітності.

Перш ніж переводити фінансову звітність на міжнародні стандарти, необхідно вивчити підходи до складання звіту про прибутки та збитки в країнах ЄС (рис. 2).

Більшість країн світу використовують "Звіт про прибутки та збитки" для представлення Звіту про фінансові результати. Одна помітна відмінність полягає в тому, що Звіт не має стандартної форми, лише список статей, які повинні бути відображені. Крім того, цей звіт може мати різні формати: горизонтальний (доходи й витрати групуються окремо) і вертикальний (доходи та витрати відображаються послідовно).

но). Вертикальний формат використовується найчастіше, оскільки він визначає проміжні показники (валовий прибуток, результати до оподаткування), які корисні для аналізу під час визначення чистого фінансового результату.

Наприклад, у Німеччині законодавство допускає два формати звітності. Традиційний формат у цій країні — за типом витрат, який використовується частіше. Особливістю німецької практики є те, що після того, як суб'єкт господарювання обрав метод оцінки матеріальних запасів за методом прямих витрат, вона може використовувати лише функціональний формат; різниця в результатах між методом прямих витрат і методом повного поглинання вартості запасів може бути відображено в операційних витратах. Певні відмінності в розподілі загальних витрат виникають при застосуванні двох форматів, що ускладнює порівняння німецьких звітів про доходи один з одним, якщо вони не базуються на єдиному міжнародному підході [7].

Певні відмінності також спостерігаються у "Звіті про прибутки та збитки" Швеції. За даними Шведської асоціації професійних бухгалтерів, шведська податкова система жорстко контролює документи фінансової звітності як ніде у світі. З іншого боку, ринок капіталу для довгострокових позик вимагають економічно обгрунтованої бухгалтерської звітності, яка ґрунтується на передовій світовій практиці [7].

Відповідно до системи бухгалтерського обліку, заснованої на податковому законодавстві, прибуток до оподаткування навіть не досягає 20%, який отримують компанії, які використовують міжнародну прийняту систему бухгалтерського обліку. З іншого боку, підготовка документів бухгалтерського обліку відповідно до міжнародної прийнятої системи обліку призводить до збільшення відповідних вимог щодо сплати податкових зобов'язань. Щоб вирішити ці розбіжності, шведські бухгалтери розробили спеціальну форму, яка фактично ділить звіт про надходження на дві частини. По-перше, до рядка "Прибуток до розподілу" звіт про надходження не суперечить міжнародній системі бухгалтерського обліку. По-друге, у розділі "Розподіл" відображається різниця між прибутком, розрахованим відповідно до міжнародної прийнятої системи бухгалтерського обліку, та прибутком, розрахованим за податковим методом. Подвійний запис даних

завершується відповідним коригуванням звільнених від оподаткування резервів, відображених у балансі [7].

Тобто необхідність відображення прибутку відповідно до міжнародної системи бухгалтерського обліку забезпечується запровадженням показника "Прибуток до оподаткування". А після "Розподілу" подається остаточний показник "Прибуток до оподаткування" відповідно до податкових вимог. Вище зазначена форма подання звітності бере свій початок у 1960-х роках, а у 1975 році дану форму було легалізовано Законом "Про бухгалтерську справу". З одного боку, це дозволяє шведським компаніям забезпечити високий рівень подання інформації, а з іншого — дотримання податкового законодавства [7].

Слід також зазначити, що через особливості економічних, соціальних і політичних систем у різних країнах світу існують певні об'єктивні відмінності в послідовності побудови наведених звітів, і пострадянські країни не є винятком. Усе це ускладнює управління суб'єктами господарювання в умовах розвитку їх зовнішньоекономічної діяльності. Крім фінансової звітності компанія може надати фінансовий огляд, який містить інформацію про фінансові результати діяльності, фінансовий стан та фактори невизначеності, які необхідно врахувати при формуванні фінансової звітності (зміни в умовах господарювання та їх наслідки, джерела фінансування, розкриття інформації про інші ресурси компанії).

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Гармонізація фінансової звітності відповідно до вимог ЄС є дуже важливою сьогодні та набирає обертів, оскільки Україна прагне стати членом ЄС у найближчому майбутньому. Звітність за принципами МСФЗ забезпечує повноту та достовірність інформації про діяльність господарюючого суб'єкта. Тобто може оцінювати та аналізувати привабливість суб'єкта господарювання з точки зору інвесторів та кредиторів.

Сьогодні, впроваджуючи міжнародні стандарти, в країні закладено та постійно працюється над розбудовою якісної системи бухгалтерського обліку та фінансової звітності. Суб'єкти бізнесу, які постійно складають свою фінансову звітність відповідно до МСФЗ, можуть сміливо переходити на міжнародні стандарти не лише для підготовки звітності, але й у веденні бухгалтерського обліку, мінімізуючи трудовитрати на пара-

лельне ведення обліку або трансформації звітності.

Проаналізувавши зміст НП(С)БО, можна стверджувати, що його положення схожі з положеннями Міжнародних стандартів, але все ж є відмінності. Зокрема, такі питання, як відображення інших операційних доходів та інших доходів і витрат, класифікація видів діяльності, подання складових іншого сукупного доходу, формат подання елементів операційних витрат тощо. Як наслідок, українському законодавству тепер необхідно розробити формат "Звіту про фінансові результати", максимально наближений до МСФЗ. Це дозволить іноземним користувачам фінансової звітності покращити аналіз інформації та допоможе приймати конструктивні рішення інвестувати.

Література:

1. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 р. № 996— XIV. Дата оновлення: 10.08.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text> (дата звернення 08.09.2022).

2. Подання фінансової звітності: Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 1 (МСБО 1) від 01.01.2012 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_013#n2 (дата звернення 08.09.2022).

3. Харламова О.В. МСФЗ-звітність: новації в розкритті інформації. Все про бухгалтерський облік. 2013. № 33 (2013). С. 42—47.

4. Бурковська А. В., Горошко В. Г. Звіт про фінансові результати: особливості складання за міжнародними та національними стандартами в Україні. Агросвіт. 2014. № 1. С. 34—38.

5. Патарідзе-Вишинська М. В. Визначення та облік фінансового результату: вітчизняний та зарубіжний досвід. Економіка. Управління. Інновації. Серія: Економічні науки. 2010. № 2.

6. Програма реформування системи бухгалтерського обліку із застосуванням міжнародних стандартів: Постанова КМУ від 28 жовтня 1998 р. http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP981706.html

7. Шипіна С.Б. Зарубіжний досвід розкриття інформації про фінансові результати у фінансовій звітності та МСФЗ. Науковий вісник ХДУ. Серія економічні науки. 2016. Вип. 17/ 4. С. 147—150.

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (1999), The Law of Ukraine "On Accounting and Financial Reporting in Ukraine", available at: <https://cutt.ly/ACROBt7> (Accessed 8 September 2022).

2. The Verkhovna Rada of Ukraine (2012), "Submission of financial statements: International Accounting Standard 1 (IAS 1) dated 01.01.2012", available at: <https://cutt.ly/NCROXhM> (Accessed 8 September 2022).

3. Kharlamova O.V. (2013). "IFRS Reporting: New Disclosures", Vse pro bukhghalterskyj oblik, vol. 33, pp. 42—47.

4. Burkovskaya, A. and Horoshko, V. (2014), "Statement of financial performance: peculiarities of preparation for the international and national standards in Ukraine", Agrosvit, vol. 1, pp. 34—38.

5. Pataridze-Bishinska, M.V. (2010), "Definition and the accounting of financial result: domestic and foreign experience", Ekonomika. Upravlinnia. Innovatsii, vol. 2. Available at: <https://cutt.ly/vCROHKJ> (Accessed 8 September 2022).

6. Cabinet of Ministers of Ukraine (1998), Resolution "On approval of the Program of reforming the system of accounting based on the international standards", Available at: <https://cutt.ly/pCROSRc> (Accessed 8 September 2022).

7. Shypina S.B. (2016) "Foreign experience of information disclosure about financial results in financial reports and IFRS", Naukovyi visnyk Hersonskoho derzhavnoho universytetu: Seriya ekonomichni nauky, vol. 17, no. 4, pp. 147-150, Available at: <https://cutt.ly/WCROYEe> (Accessed 8 September 2022).

Стаття надійшла до редакції 12.09.2022 р.

www.dy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net
тел.: (044) 223-26-28, (044) 458-10-73

УДК 338.48

В. Т. Олещук,
аспірант кафедри міжнародного туризму і готельного бізнесу,
Західноукраїнський національний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5833-683X>

DOI: 10.32702/2306-6792.2022.17-18.61

ФУНКЦІЇ УПРАВЛІННЯ ІНФОРМАЦІЙНИМИ ПОТОКАМИ У ТУРИСТИЧНОМУ БІЗНЕСІ

V. Oleschuk,
Postgraduate student of the Department of International Tourism
and Hotel Business, Western Ukrainian National University

INFORMATION FLOW MANAGEMENT FUNCTIONS IN THE TOURISM BUSINESS

У статті представлено класифікацію функцій управління інформаційними потоками в туристичній сфері. Встановлено основні наукові підходи, в межах яких визначено характеристики та особливості функцій вказаної категорії. Визначено, що підхід, орієнтований на використання інформаційних потоків в цілях реєстрування фактів, даних та документування операцій (реєстраційна функція і функція документування (або функції операціоналізації інформації) передбачає використання вхідних інформаційних потоків під час їх реєстрації і документування операцій, даних в рамках використання отриманих інформаційних даних. Доведено, що геоінформаційний і картографічний підхід, оснований на управлінні інформаційними потоками в цілях створення геолокацій об'єктів, маршрутів екскурсійного транспорту, карт туристичних дестинацій, картографічного зображення їх інфраструктурних об'єктів (аквапарків, зоопарків, заповідників, баз відпочинку, ресторанів, готелів, спортивних комплексів тощо). Вказано, що прогностичний підхід в управлінні інформаційними потоками для забезпечення прогнозування певних характеристик розвитку туристичного бізнесу націлений на залучення більшої кількості клієнтів (утримання існуючої), розвиток певних туристичних дестинацій, і передбачає прогнозування напрямків вибору туристичного місця та його чисельного виміру (кількість туристів). Зазначається, що логістичний підхід в управлінні сферою туристичних підприємств і туристичних дестинацій пов'язаний із використанням інформаційних потоків в цілях розвитку взаємодії із контрагентами, які забезпечують постачання супутніх товарів (послуг). Доведено, що виокремлені функції забезпечують досягнення цілей за основними сферами, зокрема, організації постачання товарів та послуг (логістика за різними напрямками); створення, просування та збут туристичних продуктів (послуг); прогнозування попиту, клієнтських переваг стосовно певних туристичних дестинацій і чисельності туристів в їх межах; створення інформаційно-картографічного інтерактивного матеріалу, який забезпечує залучення нових клієнтів, підвищення конкурентних позицій.

The article presents the classification of information flow management functions in the tourism sector. The main scientific approaches are established, within which the characteristics and features of the functions of the specified category are defined. It was determined that the approach focused on the use of information flows for the purposes of registering facts, data and documenting operations (the registration function and the function of documenting (or the function of operationalizing information) involves the use of incoming information flows during their registration and documentation of operations, data within the framework of the use of received information data. It has been proven that the geo-informational and cartographic approach, based on the management of information flows in order to create geolocations of objects, excursion transport routes, maps of tourist destinations, cartographic representation of their infrastructure objects (water parks, zoos, nature reserves, recreation centers, restaurants, hotels, sports complexes, etc.) It is indicated that the prognostic approach in the management of information flows to ensure the forecasting of certain characteristics of the development of the tourism business is aimed at attracting a larger number of customers (maintaining the existing ones), the development of certain tourists national destinations, and involves forecasting the directions of choosing a tourist destination and its numerical dimension (number of tourists). It is noted that the logistics approach in the management of the sphere of tourist enterprises and tourist destinations is connected with the use of information flows in order to develop interaction with counterparties that provide the supply of related goods (services). It has been proven

that the isolated functions ensure the achievement of goals in the main areas, in particular, the organization of the supply of goods and services (logistics in various directions); creation, promotion and sale of tourist products (services); forecasting demand, customer preferences in relation to certain tourist destinations and the number of tourists within them; the creation of informational and cartographic interactive material that ensures the attraction of new customers and the improvement of competitive positions.

Ключові слова: функції управління, інформаційні потоки, туристичні підприємства, туристичні дестинації, геоінформаційні інструменти, операціоналізація інформації, прогнозування, логістика.

Key words: management functions, information flows, tourist enterprises, tourist destinations, geoinformation tools, operationalization of information, forecasting, logistics.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасне суспільство живе в інформаційну епоху, яка пред'являє жорсткі вимоги до раціонального використання ресурсів часу, що обумовило орієнтир на операційну діяльність і застосування інноваційних потоків у сфері передачі інформації. Управління інформаційними потоками потребує їх систематизації в рамках певних програмних технологій, які забезпечують широкий спектр можливостей використання даних. Високий рівень автоматизації управління інформаційними потоками дозволяє туристичним підприємствам налагодити роботу таким чином, щоб максимально ефективно використовувати ресурси, автоматизувати всі можливі процеси для прискорення виконання завдань. З іншого боку, сьогодні, щоб дізнатися про наявність місць на будь-якому рейсі або в туристичному комплексі, в будь-якій країні, потрібен тільки мобільний пристрій і наявність доступу до мережі Інтернет. Це все дозволяє не тільки забезпечити високий рівень інформативності серед потенційних споживачів туристичної сфери, але й підвищити конкурентоспроможність туристичних підприємств при ефективному використанні інформаційних потоків. Інформаційні потоки впливають на всі сфери життєдіяльності людини, тому конкурентоспроможність сучасних туристичних підприємств безпосередньо залежить від їх можливості використовувати нові інформаційні технології. А тим більше це актуально для туристичного бізнесу, основним товаром якого є послуга, що продається в момент її виробництва. Таким чином, чим більш детально і вичерпно вона буде представлена віртуально, а якщо ще й очікування покупця збігаються з реальністю, тим краще вона буде продаватися. Функціональна сфера управління інформаційними потоками важлива для забезпечення можливості вивчення проблем і визначення напрямків оптимізації за основними функції. З огляду на вказане, вивчення складу і характе-

ристик останніх потребує комплексного дослідження, що підтверджує актуальність обраної теми.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання складу і характеристик функцій управління інформаційними потоками, інформацією розкриваються в положеннях досліджень вчених, а саме: Ю. Косенко [1, с. 237], В. Денг, Дж. Сю, С. Вей [2], Х. Лі, Н. Хунг, Й. Нам [3], П. Лопеса, Л. Алмейда, Ж. Пінту [4], Дж. М. Мегідж, Ш. Джекосгей, С. М. Онівер [5], А.І. Раммано [6], С.М. Роджерсон, Дж. М. Роджерсон [7], В.-Кі Руан, С.-Н. Жанг [8], П.П.С. Сіфоло, Ю. С. Хенама [9], Е. Торрез-Морага, С. Родрігез-Санчес, Ф. Санчо-Еспер [10]. Існування достатньо широкого спектру наукових досліджень показало, що незважаючи на локальні напрацювання, відсутнє системне вивчення зазначеної проблематики, що вказує на потребу комплексного аналізу зазначеного питання.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — класифікація функцій управління інформаційними потоками в туристичній сфері. Для досягнення зазначеної мети встановлено низку дослідницьких завдань, зокрема: характеристика підходів стосовно визначення і оцінки функцій управління інформацією та інформаційними потоками в туризмі; класифікація зазначених функцій в сфері туристичної діяльності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Розглянемо основні підходи щодо визначення і оцінки функцій управління інформацією та інформаційними потоками в туристичному бізнесі.

По-перше, слід виокремити підхід, орієнтований на використання інформаційних потоків в цілях реєстрування фактів, даних та докумен-

тування операцій (реєстраційна функція і функція документування (або функції операціоналізації інформації)). Вказаний підхід передбачає використання вхідних інформаційних потоків під час їх реєстрації і документування операцій, даних в рамках використання отриманих інформаційних даних.

Відповідно до положень зазначеного підходу можна навести зміст підходу П. Лопеса, А. Алмейда, Ж. Пінту [4], в дослідженні яких показано варіанти створення інформаційних платформ (сервісів) туристичних компаній, які в тому числі включають функції реєстрування, документування інформаційних потоків різних категорій. За твердження авторів визначено основні характеристики:

— реєстраційна функція управління інформаційними потоками в туризмі передбачає управління інформацією (вхідними фактографічними даними в рамках інформаційних систем, які зберігають великі обсяги відомостей, розташованих у вигляді певних структурних елементів). Вказані вхідні інформаційні потоки класифікуються за такими структурними категоріями, як:

1) регуляторна інформація щодо управління підприємством (ставки податків, зборів, вимоги щодо певних стандартів (в тому числі в сфері страхування, транспортування туристів, умов певних туристичних дестинацій);

2) статистична інформація стосовно розвитку ринку та супутньої інфраструктури (ціни на тури, транспорт, супутні послуги, види туристичних послуг (продуктів)), соціально-економічного розвитку країни, певних регіонів тощо (рівень доходів населення (потенційних споживачів); статистична інформація стосовно характеристик туристичних дестинацій;

3) інформація про клієнтів, управління туди, які реалізуються (прибуття, вибуття груп, індивідуальних туристів);

П. Лопес, А. Алмейда, Ж. Пінту [4] вказують, що реєстраційна функція характеризується реєструванням за відповідними реєстрами, обліком інформації вказаних категорій.

— функція документування в управлінні інформаційними потоками в туристичній сфері. Встановлено, що основною особливістю даної функції виступає є створення таких елементів інформації, як документи. Документування пов'язане із забезпеченням документообігу із використанням інформаційних потоків, яке включає: підтвердження ваучерів, підтвердження бронювання; оформлення квитків тощо.

Можемо констатувати, що характеристика авторами двох зазначених функцій операціо-

налізації інформації свідчить про те, що вони пов'язані між собою, і реєстраційна функція є первинною в розрізі операційного управління вхідними інформаційними даними.

По-друге, можемо відмітити геоінформаційний і картографічний підхід, оснований на управлінні інформаційними потоками в цілях створення геолокацій об'єктів, маршрутів екскурсійного транспорту, карт туристичних дестинацій, картографічного зображення їх інфраструктурних об'єктів (аквапарків, зоопарків, заповідників, баз відпочинку, ресторанів, готелів, спортивних комплексів тощо). В межах зазначеного підходу здійснюється акцент на геоінформаційній та картографічній функції управління в даній сфері.

В розрізі зазначеного підходу потрібно розглянути зміст роботи Ю. Косенко [1, с. 237], пов'язаної із визначенням характеристик і переваг впровадження геоінформаційних баз даних і електронних карт для клієнтів в сфері туризму. А саме, автор визначає перелік основних переваг використання зазначених функціональних інструментів, зокрема:

— процедури розповсюдження і обмінів інформаційними даними в розрізі орієнту на зазначені інструменти порівняно із традиційними способами (передавання інформації через друковані джерела (довідники, які потрібно постійно оновлювати), телефонний зв'язок, із застосуванням паперових карт) є більш вигідними за ступенем фінансових і часових витрат;

— універсальні електронні карти туристичних дестинацій можуть використовуватись як туристами, так і іншими категоріями користувачів (зокрема, для цілей навчання, оцінки стану екології, цілей оцінки можливостей створення нових інфраструктурних об'єктів, для транспортних цілей). Зважаючи на те, що такі електронні карти є постійно оновлюваними, інформаційні потоки, які використовуються для їх обслуговування є актуальними постійно, при цьому звичайні карти не передбачають таких можливостей, є менш корисні для користувачів;

— передбачено можливість позначення розташування об'єктів туристичних дестинацій різних категорій і додаткових інфраструктурних об'єктів в рамках єдиного джерела (постійно оновлюваних універсальних електронних карт) (природно-охоронний фонд, історичні пам'ятки, розважальні і спортивні об'єкти, готельно-ресторанні об'єкти). Варто зауважити, що вказані інструменти дають змогу здійснювати інформування користувачів щодо різних інфраструктурних об'єктів на рівні території певних туристичних дестинацій, в електронно-

му вигляді є більше можливостей представлення широкого переліку таких об'єктів порівняно із традиційними картами, де не завжди подаються разом об'єкти, що відносяться до різних сфер життєдіяльності;

— можливість інформування користувачів не тільки в межах країни, а і за кордоном, оскільки існує відкритий доступ до вказаних універсальних електронних карт туристичних дестинацій. Зазначена можливість передбачає орієнтир на зацікавлення та залучення іноземних туристів до відвідування представлених туристичних дестинацій. В даному випадку може використовуватись рекламне посилання на вказаний ресурс в межах певних популярних Інтернет-ресурсів країни, території (відомі Інтернет-магазини, платформи різного спрямування, які мають велику аудиторію користувачів, веб-сайти підприємств-партнерів в країні, за кордоном, особисті сторінки відомих людей, компаній у соціальних мережах тощо);

— можливість забезпечення зростання чисельності туристів через впровадження нових способів представлення інформаційних потоків, які реалізуються завдяки розвитку інформаційно-комунікаційних технологій (використання візуалізації, он-лайн присутності тощо). Можемо відмітити, що вказані оптимізаційні заходи стають можливими у випадку розвитку відповідних інформаційно-комунікаційних технологій та використання їх в діяльності туристичних підприємств, націлених на розвиток і підвищення власних конкурентних позицій;

— можливість віддаленого попереднього вивчення пам'яток, розміщених на територіях туристичних дестинацій. На нашу думку, вказаний електронний сервіс діє на даному етапі в режимі віддаленого доступу, тобто користувачі можуть подивитись у електронній формі вказані пам'ятки, місця, де вони розташовані і маршрут, за яким до них можна діставатись. Вказані послуги надаються переважно у безкоштовній формі для залучення нових туристів. В рамках даного сервісу може бути запропоновано послугу електронного відвідування зазначених пам'яток в режимі реального часу із використанням послуг гідів (платна послуга). Попит на дану послугу може спостерігатись як з боку звичайних користувачів (індивідуальні клієнти), так і на рівні груп (для навчальних, культурно-просвітницьких цілей). При просуванні такої послуги може здійснюватись акцент на ексклюзивності туру, особливо якщо це стосується відновленої пам'ятки, до якої тривалий час був зачинений доступ для туристів (біля палаців, на приватних або складно доступних територіях).

Згідно із положеннями другого наукового підходу можемо виокремити характеристики геоінформаційних функцій інформаційних потоків в туристичній діяльності, подані в роботі Дж. М. Мегідж, Ш. Джекостей, С. М. Онівер [5]. Потрібно зазначити, що дані характеристики визначені авторами в площині основних ознак геоінформаційних систем в туризмі, які створюються на основі інтеграції географічних характеристик та інформаційно-комунікаційних технологій. А саме, вивчення матеріалів дослідників дозволило сформулювати перелік зазначених характеристик геоінформаційних систем в туристичному бізнесі, серед яких зокрема:

— геоінформаційні інструменти можуть використовуватись для вивчення користувачами (туристами, вченими, студентами, школярами) екосистеми біорізноманіття, аналізу її цінності як туристичного продукту та викликів, з якими вона стикається в процесі людського розвитку. Зокрема, як зазначають П.П.С. Сіфоло, Ю. С. Хенама [9], С.М. Роджерсон, Дж. М. Роджерсон [7], Е. Торрез-Морага, С. Родрігез-Санчес, Ф. Санчо-Еспер [10], в рамках геоінформаційних систем, вбудованих в електронні карти туристичних дестинацій може бути представлена екосистема біорізноманіття, її види, електронні фото, відео її розвитку в режимі реального часу, відео еволюційних змін, яких вона зазнала під дією втручання людини. Особливий інтерес для більшості користувачів складає попереднє вивчення екосистем біорізноманіття, які не зазнавали суттєвих змін від наслідків розвитку людства. Виявлення таких екосистем за допомогою електронних карт, попереднє ознайомлення часто виступають у якості поштовху користувачів відвідати зазначені туристичні дестинації. Тому, екологічно орієнтовані користувачі електронних сервісів (в тому числі електронних карт туристичних дестинацій) складають особливу категорію клієнтів екосистем біорізноманіття, на яких повинні орієнтуватись туристичні підприємства;

— характеристики та опис об'єктів туристичних дестинацій (центри для відвідувачів, готелі, ресторани, маршрути, пам'ятки різних категорій, розважальні, спортивні центри, заклади, екосистеми біорізноманіття), поданих в рамках електронних (інтерактивних) карт визначаються в спрощеному і розширеному вигляді. Зокрема, короткі характеристики передбачають найменування об'єктів, позначення їх на зазначених картах, фото і стислий опис. Розширений опис таких об'єктів включає як короткі характеристики, так і детальні відео-, фотоматеріали, візуальні екскурсії, враження

відвідувачів в реальному часі (окремо в рамках сервісу відгуків туристів);

— геоінформаційні інструменти використовуються туристичними підприємствами для просування, планування, реалізації, управління та маркетингу. А саме, їх застосовують в комплексі реалізації життєвого циклу туристичних продуктів (послуг) в межах тих або інших туристичних дестинацій. Зокрема, згідно із визначенням Х. Лі, Н. Хунг, Й. Нам [3], на стадії створення і апробації використовують вхідні інформаційні дані, отримані на основі управління інформаційними потоками, які стосуються характеристик об'єктів туристичних дестинацій, на стадії впровадження і просування туристичних продуктів (послуг) — здійснюється перетворення інформаційних потоків стосовно вказаних характеристик, що дає змогу позиціонувати зазначені продукти (послуги) споживачам в електронній формі, на стадії росту і скорочення обсягів продажу — проводиться інформування клієнтів щодо існуючих характеристик об'єктів туристичних дестинацій;

— геоінформаційні інструменти застосовуються для реалізації програм дистанційного зондування для картографування тиску людини розвиток екологічних систем. Як вказує А.І. Раммано [6], ці інструменти служать цінним ресурсом для постійного контролю та критичної оцінки стану навколишнього середовища (стан повітря, водних ресурсів, рівень відходів різних категорій, рівень радіації) як обов'язкової умови розвитку туризму в рамках певних туристичних дестинацій, регіонів країн. Вказані екологічні характеристики екологічних систем демонструються в режимі реального часу на електронних картах туристичних дестинацій, регіонів країн, їх стан може бути встановлений в рамках зазначених сервісів через вибір відповідних інформаційних екологічних сервісів. Висока увага до постійного дистанційного екологічного зондування передбачає підтримання високого рівня захисту навколишнього середовища в рамках певних туристичних дестинацій, регіонів країн, що свідчить про їх сталий розвиток, виступає елементом залучення туристів.

По-третє, слід відзначити використання прогностичного підходу в управлінні інформаційними потоками для забезпечення прогнозування певних характеристик розвитку туристичного бізнесу в цілях залучення більшої кількості клієнтів (утримання існуючої), розвитку певних туристичних дестинацій. Мається на увазі акцент на прогностичній функції управління інформаційними потоками в туризмі, яка може використовуватись як стосовно окремих тури-

стичних підприємств, так і відносно туристичних дестинацій, регіонів країн. Прогнозування є необхідною функцією управління в туристичній сфері, воно необхідне як на національному рівні (для встановлення кількості іноземних туристів, яка може відвідати державу та її регіони в певні сезони, місяці), на регіональному рівні — для оцінки туристичних потоків в певний період, прогнозування створення додаткової інфраструктури та залучення трудових ресурсів, так і на рівні туристичних дестинацій і туристичних компаній, які просувають останні (для підготовки відповідних умов гостинності, забезпечення діяльності в певних умовах).

В площині третього прогностичного підходу потрібно висвітлити зміст дослідження особливостей використання прогностичної функції інформаційних потоків в туризмі, представленого В. Денг, Дж. Сю, С. Вей [2]. Зокрема, в роботі авторів показано, що важливими ідентифікаторами, які можуть бути використані для прогнозування напрямків вибору туристичного місця та його чисельного виміру (кількість туристів), є:

— ріст показника відвідування характеристик конкретних туристичних місць (дестинацій), представлених на веб-сайті, в додатках або в межах електронних карт. Дослідники зазначають, що з допомогою вказаного показника, який сформувався користувачем (потенційним клієнтом) за місяць до відпочинку можна встановити точність вибору туристичного місця (дестинації). В дослідженні із використанням методу трендів авторами доведено ефективність орієнтиру на зазначений показник. Відповідно, основними елементами інформаційних потоків в даному випадку виступають дані стосовно переваг туристів щодо туристичних місць (дестинацій), які визначаються в електронному режимі;

— ріст показника відвідування характеристик конкретних туристичних місць (дестинацій) для індивідуального туру на одну особу (кілька осіб), родину, групу (колектив), представлених на веб-сайті, в додатках або в межах електронних карт. В рамках роботи авторів вказано, що операціоналізація із зазначеним показником дозволяє на основі методу трендів спрогнозувати кількість туристів, які придбають тури щодо відвідування певних туристичних місць (дестинацій). Стосовно вказаного показника ключовим елементом інформаційних потоків є дані відносно чисельності туристів, які орієнтовані на придбання турів за певними туристичними місцями (дестинаціями), які визначаються в електронному режимі.

Можемо підтримати ґрунтовність твердження дослідників про те, що вказані оціночні

показники можуть забезпечити вагому точність прогнозування, але вважаємо, що отримання вказаних даних видається досить складним для демократичних суспільств. Зокрема, в Україні, більшості країн Заходу існує правове забезпечення щодо захисту особистих даних (в тому числі електронних), і, відповідно, заборонено ідентифікувати інтереси і пріоритети користувачів без згоди останніх. Відповідно, отримання вказаних інформаційних потоків можливе у разі пропозиції здійснення авторизації відвідувачам (користувача), що може в багатьох випадках стати перешкодою у відвідуванні веб-сайтів, додатків або електронних карт туристичних компаній та / або туристичних дестинацій. З іншого боку, якщо вказана авторизація не буде занадто складною, наприклад, через особистий акаунт у соціальних мережах, користувачі (потенційні клієнти) можуть погодитись на проходження авторизації (реєстрації). При цьому, потрібно враховувати той факт, що є прошарок осіб, які не орієнтовані на відкритість, не ведуть сторінок у соціальних мережах, не мають акантів. Це можуть бути як пересічні громадяни, так і державні (муніципальні) службовці, корпоративний персонал, який через службові особливості не веде сторінки, не має особистих акаунтів у соціальних мережах. Відповідно, орієнтир на розглянуту пропозицію В. Денг, Дж. Сю, С. Вей [2] не завжди може бути реалізований через відсутність ви управління інформаційними потоками

По-четверте, можемо виділити логістичний підхід в управлінні сферою туристичних підприємств і туристичних дестинацій, пов'язаний із використанням інформаційних потоків в цілях розвитку взаємодії із контрагентами, які забезпечують постачання супутніх товарів (послуг). Відповідно, положення зазначеного підходу актуалізують зв'язок інформаційних потоків в туристичному бізнесі із логістичною функцією.

В межах вказаного підходу слід відмітити зміст роботи В.-Кі Руан, С.-Н. Жанг [8], пов'язаної із висвітленням особливостей використання логістичних інформаційних потоків у напрямку збільшення та розвитку економічних зв'язків у туристичній сфері. А саме, автори сформулювали такі особливості щодо зазначеної проблематики:

— поява інформаційних потоків стосовно виникнення на ринку нових виробників товарів (послуг) супутніх сфер (продукти харчування (ресторанні страви, страви, які можна використовувати для тривалих екскурсій, подорожей, туристичне знаряддя, медичні (ветеринарні) послуги, послуги салонів краси та побуту, по-

слуги гідів, доглядальниць, товари першої необхідності, необхідні туристам (одяг, взуття, інші супутні речі), продукти (товари) народних промислів туристичних дестинацій, регіонів країн), яка надходить із перевірених надійних джерел передбачає укладання тимчасових (довгострокових) економічних зв'язків;

— взаємодія з новими суб'єктами ринкового середовища обумовлює виникнення інформаційних потоків стосовно виникнення на ринку інших нових (або тих, з якими не відбувалась співпраця раніше) виробників товарів (послуг) супутніх сфер, і, відповідно, відбувається поява нових тимчасових (довгострокових) економічних зв'язків;

— функціонування в ринковому середовищі впливає на формування інформаційних потоків про туристичне підприємство, туристичну дестинацію, які передбачають появу зацікавленості з боку контрагентів, що забезпечують постачання супутніх товарів (послуг) або партнерських структур (туристичних підприємств, туристичних комплексів, гідів, екскурсійних організацій, підприємств ресторанного бізнесу тощо). Внаслідок виникнення зазначених інформаційних потоків відбувається відповідний розвиток економічних зв'язків (партнерська співпраця, інтеграція підприємницьких структур через створення мережових підприємств, розширення об'єктів туристичної дестинації тощо).

За результатами характеристики розглянутих підходів було представлено класифікацію функцій управління інформацією та інформаційними потоками в туризмі в сфері туристичної діяльності, серед яких, зокрема: реєстраційна функція і функція документування (або функції операціоналізації інформації); геоінформаційна та картографічна функції; прогностична функція; логістична функція. Представлена систематизація функцій вказаної категорії характеризує сучасний стан розвитку управління інформаційними потоками в сфері туризму, орієнтований на ріст конкурентоспроможності, забезпечення цілей сталого розвитку туристичних підприємств, туристичних дестинацій, країни.

ВИСНОВКИ

За результатами систематизації наукових підходів визначено основні функції управління інформаційними потоками в сфері туризму. Можемо констатувати, що виокремлені функції забезпечують досягнення цілей за основними сферами, зокрема, організації постачання товарів та послуг (логістика за різними напрямками); створення, просування та збут туристичних продуктів (послуг); прогнозування попиту, клієнтських переваг стосовно пев-

них туристичних дестинацій і чисельності туристів в їх межах; створення інформаційно-картографічного інтерактивного матеріалу, який забезпечує залучення нових клієнтів, підвищення конкурентних позицій.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Вивчення питання складу та характеристик функцій управління інформаційними потоками в туристичній сфері дозволило встановити, що перспективи подальших досліджень зазначеної проблематики пов'язані із: необхідністю створення методологічного забезпечення оцінки центрів відповідальності стосовно функціонального забезпечення за кожним виділеним напрямком; потребою встановлення рівня достовірності та якості даних, які складають інформаційні потоки за виокремленими сферами.

Література:

1. Косенко Ю.Ю. Застосування сучасних геоінформаційних технологій у розвитку екологічного туризму. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2018. Вип. 9. С. 233—238.
2. Deng B., Xu, J., Wei X. Tourism Destination Preference Prediction Based on Edge Computing. Mobile Information Systems. 2021. Vol. 1. 11 p.
3. Lee H., Chung N., Nam Y. Do online information sources really make tourists visit more diverse places? Based on the social networking analysis. Information Processing & Management. 2019. Vol. 56. Iss. 4. P. 1376—1390.
4. Lopes P., Almeida L., Pinto J. Open Tourist Information System: a platform for touristic information management and outreach. Information Technology & Tourism. 2019. Vol. 21. P. 577—593.
5. Magige J. M., Jepkosgei C., Onywere S. M. Use of GIS and Remote Sensing in Tourism. Handbook of e-tourism. 2020. P. 1—27.
6. Ramaano A.I. The economic-administrative role of geographic information systems in rural tourism and exhaustive local community development in African marginalized communities. Arab Gulf Journal of Scientific Research. 2022. Vol. 40. No. 2. P. 180—195.
7. Rogerson C. M., Rogerson J. M. Inclusive tourism and municipal assets: Evidence from Overstrand local municipality, South Africa. Development Southern Africa. 2020. Vol. 37 (5). P. 840—854.
8. Ruan W.-Qi, Zhang S.-N. Can tourism information flow enhance regional tourism economic linkages? Journal of Hospitality and Tourism Management. 2021. Vol. 49. P. 614—623.
9. Sifolo P. P. S., Henama U. S. Implications of climate change for tourism in Africa. GeoJournal of Tourism and Geosites. 2017. Vol. 20 (2). P. 191—198.
10. Torres-Moraga E., Rodriguez-Sanchez C., Sancho-Esper F. Understanding tourist citizenship behavior at the destination level. Journal of Hospitality and Tourism Management. 2021. Vol. 49. P. 592—600.

Стаття надійшла до редакції 29.08.2022 р.

УДК 339.564

О. В. Мартиненко,
аспірант кафедри менеджменту підприємств, Національний технічний університет України
"Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7241-024X>

DOI: 10.32702/2306-6792.2022.17-18.68

ОЦІНЮВАННЯ ВПЛИВУ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИХ ФАКТОРІВ НА РЕАЛІЗАЦІЮ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДЕРЕВООБРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ

O. Martynenko,
Postgraduate student of the Department of Enterprise Management,
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

ASSESSMENT OF THE INFLUENCE OF ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC FACTORS ON THE REALIZATION OF THE EXPORT POTENTIAL OF WOOD PROCESSING ENTERPRISES

Метою статті є оцінювання впливу організаційно-економічних факторів на реалізацію експортного потенціалу деревообробних підприємств. У роботі розглянуто теоретичні основи організаційно-економічного забезпечення експортного потенціалу деревообробних підприємств, їх взаємодію та основні принципи. Визначено, що ефективне організаційно-економічне забезпечення експортного потенціалу означає можливість для підприємства одночасно і раціонально використовувати всі наявні ресурси для досягнення поставлених результатів, шляхом задоволення потреб зовнішніх споживачів у якісній продукції. Обумовлено використання методології таксономічного аналізу та розроблено поетапність для оцінки ефективності реалізації експортного потенціалу в розрізі вибірки об'єктів дослідження деревообробної промисловості. Методологія таксономічного аналізу включає наступні етапи: формування вибірки об'єктів дослідження, показників оцінювання ефективності реалізації експортного потенціалу у кожного із об'єктів дослідження та матриці спостережень для кожного із об'єктів дослідження; розрахунок середнього значення ознаки досліджуваної одиниці; розрахунок середнього квадратичного відхилення; нормування матриць спостережень; визначення вектору еталону; розрахунок відстаней між кожною одиницею дослідження і вектором еталону; розрахунок середнього значення, середнього квадратичного відхилення та максимальної відстані до еталону; розрахунок проміжного значення показника ефективності реалізації експортного потенціалу та таксономічного показника. Для оцінювання експортного потенціалу обрано дві групи показників, до першої групи увійшли показники, які характеризують існуючий стан діяльності підприємства, до другої — показники, від яких залежить потенціал його розвитку.

За результатами реалізації методології таксономічного аналізу за критерієм експортного потенціалу розраховано ранги обраної вибірки підприємств деревообробної промисловості. На основі проведеного дослідження визначено, що підприємства мають різні потенційні можливості експорту, що обумовлено їх різним організаційно-економічним забезпеченням.

The purpose of the article is to assess the impact of organizational and economic factors on the realization of the export potential of woodworking enterprises. The theoretical foundations of the organizational and economic support of the export potential of woodworking enterprises, their interaction and basic principles are considered in the research paper. It was determined that effective organizational and economic provision of export potential means an opportunity for the enterprise to simultaneously and rationally use all available resources to achieve the set results by meeting the needs of external consumers for quality products. The use of the taxonomic analysis methodology has been determined and a step-by-step approach has been developed to assess the effectiveness of export potential realization in the context of a sample of woodworking industry research objects. The taxonomic analysis methodology includes the following stages: formation of a sample of research objects, indicators for evaluating the effectiveness of realizing the export potential

of each of the research objects, and a matrix of observations for each of the research objects; calculation of the average value of the characteristic of the studied unit; calculation of mean square deviation; normalization of observation matrices; determination of the reference vector; calculation of distances between each research unit and the standard vector; calculation of the average value, the mean square deviation and the maximum distance to the standard; calculation of the intermediate value of the export potential realization efficiency indicator and the taxonomic indicator. To assess the export potential, two groups of indicators were selected, the first group included indicators that characterize the current state of the enterprise's activity, and the second group included indicators that depend on its development potential. According to the results of the implementation of the taxonomic analysis methodology, the ranks of the selected sample of enterprises of the woodworking industry were calculated according to the criterion of export potential. Based on the conducted research, it was determined that enterprises have different potential opportunities for export, which is due to their different organizational and economic support.

Ключові слова: експортний потенціал, організаційно-економічне забезпечення, таксономічний аналіз, підприємство, деревообробна промисловість.

Key words: export potential, organizational and economic support, taxonomic analysis, enterprise, woodworking industry.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах глобальної конкуренції зростає роль якісного організаційно-економічного забезпечення експортного потенціалу підприємства, що полягає у залученні як необхідних обсягів капіталу, так і сучасних технологій, методів управління та висококваліфікованих менеджерів. Переважання малого підприємництва у деревообробній промисловості зумовлює актуальність оцінювання впливу організаційно-економічних факторів на ефективність реалізації їх експортного потенціалу. З огляду на необхідність консолідації зусиль для будівництва та відновлення зруйнованого житлового та промислового фонду України у післявоєнний період, реалізація експортного потенціалу підприємствами деревообробної промисловості є одним з пріоритетних завдань.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретико-методологічним та прикладним аспектам оцінювання впливу організаційно-економічного забезпечення на реалізацію експортного потенціалу суб'єктів вітчизняної економіки присвячені численні праці науковців: А.А. Садеков, В.В. Цурик [1], А.Є. Довгань, О.Г. Лулукало [2], Г.О. Пономарьова [3], С.В. Кучер [4], О.Ю. Шилова [5], В.О. Грицишин [6], Н.М. Лемещенко [8] та ін. Незважаючи на значні здобутки фахівців, водночас, з огляду на сучасні потреби та вимоги міжнародного середовища, зазначена проблематика саме у сфері діяльності деревообробних підприємств України залишається недостатньо вивченою та потребує більш ґрунтового дослідження.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є дослідження теоретичних основ поняття "організаційно-економічного

забезпечення" та оцінювання його впливу на реалізацію експортного потенціалу деревообробних підприємств України за допомогою використання методології таксономічного аналізу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Ефективне організаційно-економічне забезпечення експортної діяльності деревообробних підприємств виступає стимулятором їхнього економічного розвитку. Саме тому дослідження складових організаційно-економічного забезпечення експортного потенціалу підприємств деревообробної промисловості є одним із стратегічних завдань, від реалізації якого залежить можливість до сталого економічного зростання за рахунок реалізації експортного потенціалу.

Проведемо узагальнене дослідження сутності поняття організаційно-економічного забезпечення деревообробних підприємств (табл. 1), його складовими є організаційне та економічне забезпечення. Як загальне забезпечення (організаційно-економічне), так і його окремі складові, є багатоаспектними за своїм змістовним значенням та практичним застосуванням.

Організаційно-економічне забезпечення експортного потенціалу деревообробних підприємств висвітлено в численних працях вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів, проте проблематика ефективного поєднання та взаємозв'язку організаційно-економічного забезпечення реалізації експортного потенціалу деревообробних підприємств є недостатньо обумовленою, а поняття "організаційно-економічного забезпечення" досліджено переважно більшістю авторів як фінансовий інструмент.

Таким чином, організаційно-економічне забезпечення експортного потенціалу варто

Таблиця 1. Дослідження сутності поняття "організаційно-економічне забезпечення"

№ з/п	Автор	Визначення терміну
1	Садеков А.А., Цурик В.В.	Організаційно-економічне забезпечення – це система адаптації суб'єктів підприємництва до умов зовнішнього середовища, орієнтована на пошук і реалізацію можливостей підприємств, що забезпечать їх сталий розвиток та виживання у період трансформаційної економіки.
2	Довгань Л.Є.	Організаційно-економічне забезпечення – це система формування цілей і стимулів, які дозволяють перетворити у процесі трудової діяльності рух (динаміку) матеріальних і духовних потреб членів суспільства на рух засобів виробництва і його кінцевих результатів, спрямованих на задоволення платоспроможного попиту споживачів.
3	Пономарьова Г.О.	Організаційно-економічне забезпечення ґрунтується на тенденціях розвитку підприємства, враховує досягнутий науково-технічний рівень його розвитку, соціальні, правові та психологічні відносини в колективі підприємства в процесі управління.
4	Кучер С.Ф.	Організаційно-економічне забезпечення підприємства – це сукупність заходів і засобів, створення умов, які сприяють протіканню економічних процесів, реалізації намічених планів, програм, проектів тощо, наголошуючи на взаємозв'язку між організаційно-економічним забезпеченням та реалізацією поставленої мети підприємством.
5	Шилова О.Ю.	Організаційно-економічне забезпечення підприємства – це процес управління для досягнення мети розвитку шляхом реалізації системи цілей підприємства як результату використання його ресурсів.
6	Грицишин В.О.	Організаційно-економічне забезпечення підприємства складається з сукупності підсистем та елементів ринкового середовища, до яких можна віднести фінансову, організаційну, кадрову, інформаційну та правову підсистеми.

Джерело: складено автором на основі [1; 2; 3; 4; 5; 6].

розглядати як систему скоординованих економічних елементів (правил, методів, інструментів та закономірностей), які відображають особливості діяльності підприємства, та їх взаємозв'язків і, відповідно, управління цими елементами з метою забезпечення високої ефективності діяльності підприємства в існуючому середовищі задля виконання поставленої мети. Якщо розглядати з точки зору системного підходу, то механізм забезпечення експортного потенціалу потрібно представити у формі структури, яка визначає стійкі зв'язки і відносини всередині підприємства та основні напрями управлінських впливів, що забезпечує цілісність механізму і самототожність. Взаємодію економічної та організаційної складової забезпечення експортного потенціалу промислового підприємства зображено на рис. 1.

Організаційно-економічне забезпечення експортного потенціалу деревообробних підприємств повинно здійснюватися за наступними принципами:

— визначення функціональних підсистем, які необхідні для ефектив-

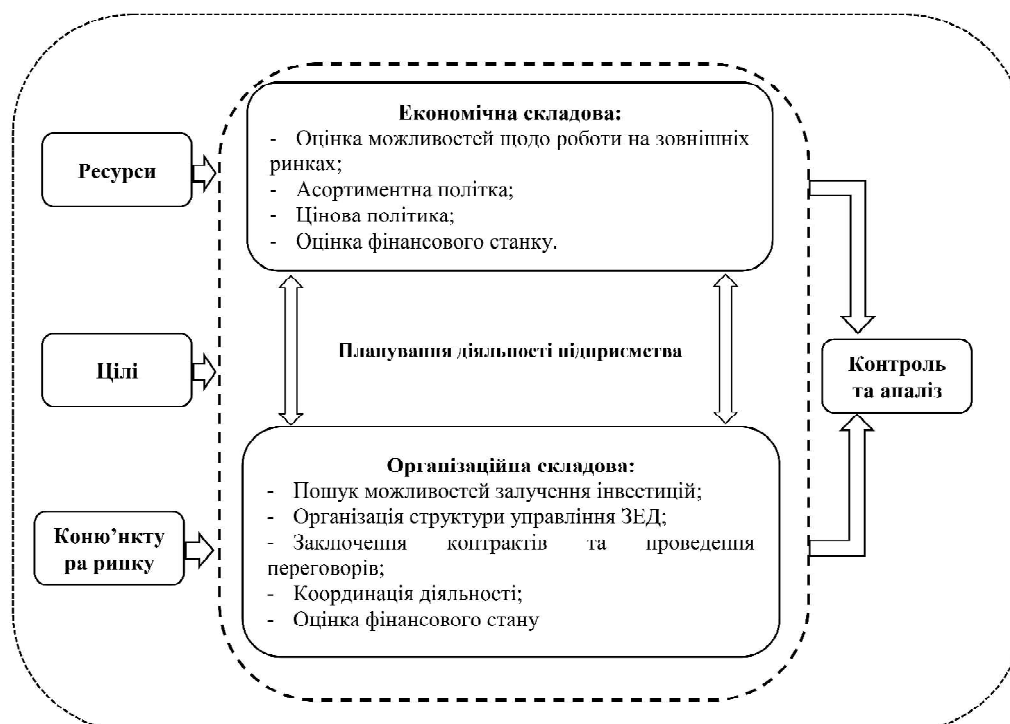

Рис. 1. Взаємодія організаційних та економічних складових забезпечення експортного потенціалу деревообробного підприємства

Джерело: [7].

ної реалізації процесів експортної діяльності (функціональної підсистеми, підсистеми забезпечення, підсистеми взаємодії з ринком (або комерціалізації і безпеки);

— визначення задач і функцій кожної підсистеми (елементів мотивації і впливу: комерційні інтереси, інвестиції, інновації);

— об'єднання всіх функціональних підсистем в єдине ціле.

Таким чином, ефективне організаційно-економічне забезпечення експортного потенціалу означає можливість для підприємства одночасно і раціонально використовувати всі наявні ресурси для досягнення високих кінцевих результатів, шляхом задоволення потреб зовнішніх споживачів у якісній продукції.

Оцінювання впливу організаційно-економічних факторів на реалізацію експортного потенціалу запропоновано дослідити на базі вибірки деревообробних підприємств, які класифіковано за наступними ознаками:

— юридичні особи організаційно-правової форми: ТОВ;

— підприємства, які не перебувають у процесі припинення діяльності;

— основний КВЕД: лісопильне та стругальне виробництво (16.10);

— здійснюють експортну діяльність (дохід від експорту від 1000 до 50 млн грн).

До ТОП-10 деревообробних підприємств досліджуваної вибірки увійшли: ТОВ "Барлінек Інвест", ТОВ "Цунамі", ТОВ "Вівад 09", ТОВ "Укршпон", ТОВ "Успіх", ТОВ "Вуд Інтернаціонал", ТОВ "Август-Будпроект", ТОВ "Даніком Груп", ТОВ "Українські Лісопильні", ТОВ "Ванеса".

Для реалізації поставлених завдань було використано методика таксономічного аналізу, яка дозволила оцінити ефективність реалізації експортного потенціалу в розрізі ви-

Таблиця 2. Етапи методології таксономічного аналізу для оцінювання експортного потенціалу підприємств деревообробної промисловості

№ п/п	Назва етапу	Методика розрахунку
1	Формування вибірки об'єктів дослідження	Підприємства деревообробної промисловості досліджуваної вибірки.
2	Формування показників оцінювання ефективності реалізації експортного потенціалу у кожного із об'єктів дослідження	Середньоарифметичні темпи зростання показників ефективності експорту, фінансової стійкості, ліквідності та платоспроможності, прибутковості.
3	Формування матриці спостережень для кожного із об'єктів дослідження	$X_i = (x_{i1}, x_{i2}, \dots, x_{in}) \quad i = 1, \dots, m$ m – кількість досліджуваних одиниць, n – кількість ознак кожної одиниці
4	Розрахунок середнього значення j -тої ознаки досліджуваної одиниці	$\bar{x}_j = \frac{1}{m} \sum_{i=1}^m x_{ij}, \quad j = 1, n$ x_{ij} – значення j -тої ознаки i -тої одиниці;
5	Розрахунок середнього квадратичного відхилення ознаки X_j	$\sigma_j = \sqrt{\frac{1}{m} \sum_{i=1}^m (x_{ij} - \bar{x}_j)^2}, \quad j = 1, n$ $\bar{x}_j$ – середнє значення j -тої ознаки досліджуваної одиниці.
6	Нормування матриць спостережень	$Z_{ij} = \frac{x_{ij} - \bar{x}_j}{\sigma_j}, \quad i = 1, m; j = 1, n,$
7	Визначення вектору еталону	Вибір значення ознаки, яке є найкращим: $z_{0j} = \begin{cases} \max_i z_{ij}, & \text{якщо } j \in I_c \text{ (стимулятор)} \\ \min_i z_{ij}, & \text{якщо } j \in I_d \text{ (дестимулятор)} \end{cases}$
8	Розрахунок відстаней між кожною одиницею дослідження і вектором еталон	$c_{i0} = \sqrt{\sum_{j=1}^n (Z_{ij} - z_{0j})^2}, \quad i = 1, m$
9	Розрахунок середнього значення c_0	$c_0 = \frac{1}{m} \sum_{i=1}^m c_{i0}$
10	Розрахунок середнього квадратичного відхилення	$\sigma_0 = \sqrt{\frac{1}{m} \sum_{i=1}^m (c_{i0} - c_0)^2}$
11	Розрахунок максимальної відстані до еталону	$c_0 = c_0 + 2\sigma_0$
12	Проміжне значення показника ефективності реалізації експортного потенціалу	$d_i^* = \frac{c_{i0}}{c_0}$
13	Таксономічний показник ефективності реалізації експортного потенціалу	$d_i = 1 - \frac{c_{i0}}{c_0} = 1 - d_i^*$ Таксономічний показник може перебувати в інтервалі $[0;1]$. Наближення значення показника до 1 свідчить про зростаючий експортний потенціал підприємства, наближення до 0 – про скорочення експортного потенціалу підприємства.

Джерело: складено автором.

бірки об'єктів дослідження. Обґрунтованість вибору таксономічного аналізу обумовлена тим, що він дозволяє упорядкувати сукупність багатовимірних об'єктів, які мають різну природу та одиниці вимірювання, характеризують різні функціональні процеси. Перевагами таксономічного аналізу при дослідженні розвитку експортного потенціалу підприємств є [8]:

Таблиця 3. Матриця спостережень показників реалізації експортного потенціалу деревообробних підприємств досліджуваної вибірки

№ п/п	Підприємства	Темп зростання, %								
		Частки експорту	Рентабельності експортованої продукції	рентабельності експорту	Абсолютної ліквідності	Відношення грошових коштів до активів	Коефіцієнт автономії	Відношення чистого боргу до EBITDA	Чистої рентабельності витрат	Оборотності загальних активів
		X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅	X ₆	X ₇	X ₈	X ₉
1	ТОВ «Барлінек Інвест»	0,79	4,75	0,06	14,18	2,84	22,88	8,94	9,84	1,2
2	ТОВ «Цунамі»	0,81	22,20	0,20	26,74	6,86	69,94	25,19	23,5	0,84
3	ТОВ «Вівад 09»	0,83	3,78	0,04	2,18	1,64	17,74	5,08	5,06	1,58
4	ТОВ «Укршпон»	0,49	6,14	0,06	35,34	4,58	68,66	22,96	9,04	2,3
5	ТОВ «Успіх»	0,58	7,37	0,07	2,34	1,382	34	9,03	9,06	0,86
6	ТОВ «Вуд Інтернаціонал»	0,89	4,36	0,04	2,58	1,9	22,6	6,30	4,32	2,08
7	ТОВ «Август-Будпроект»	0,72	0,12	0,01	18,62	6,68	44,64	14,02	0,34	4,7
8	ТОВ «Даніком Груп»	0,85	2,77	0,03	4,26	2,88	24,96	6,98	3,38	4,88
9	ТОВ «Українські Лісопильні»	0,00	0,00	0,00	12,7	1,66	41,32	11,14	-23,96	0,36
10	ТОВ «Ванеса»	0,96	1,65	0,02	3,6	2,84	31,9	8,00	1,64	1,4
Тип ознаки		+	+	+	+	+	+	-	+	+
σ_j		5,72	0,06	13,22	3,38	38,53	12,18	4,51	2,09	5,72
$\bar{x}_j$		6,65	0,06	11,92	2,15	19,61	7,27	12,55	1,65	6,65

Джерело: розраховано автором на основі [9].

— можливість сконцентрувати різнопланову інформацію в один результативний показник;

— можливість застосування великої кількості показників, навіть якщо вони є неспівставними по одиницях виміру;

— можливість доповнення досліджень додатковими показниками;

— можливість виділення стадій циклічності, фаз розвитку.

Застосування таксономічного аналізу дозволяє здійснити систематизацію статистичних даних і розрахувати їх узагальнену оцінку, його методологія базується на поєднанні матричного підходу, методу нормування, розрахунку відстані між об'єктами та реалізується у сукупності етапів, представлених у табл. 2.

У контексті даного дослідження експортний потенціал підприємства розглядається як потенційна спроможність у нарощуванні темпів експорту продукції. Виходячи із представленого розуміння та оцінювання ефективності реалізації експортного потенціалу, запропоновано здійснювати на основі не статичного, а динамічного підходу, що відповідає сутності поняття експортного потенціалу.

У сукупності показників для оцінювання експортного потенціалу обрано 2 групи. До першої групи увійшли показники, які характери-

зують існуючий стан діяльності підприємства, а саме:

— стан експорту (частка експорту у загальному доході підприємства);

— прибутковість експорту (рентабельність експортованої продукції, рентабельність експорту);

— ліквідність (абсолютна ліквідність, відношення грошових коштів до активів);

— прибутковість діяльності підприємства.

До другої групи — показники, від яких залежить потенціал розвитку підприємства, такі як:

— коефіцієнт автономії;

— відношення чистого боргу до EBITDA.

У зазначеній сукупності показників усі, окрім показника відношення чистого боргу до EBITDA, є стимуляторами, тобто їх зростання свідчить про нарощування експортного потенціалу. Відповідно, при розрахунку еталону обиралися найбільші досягнуті значення показників стимуляторів. Для показника дестимулятора у вектор еталону були включені найменші значення у вибірці об'єктів дослідження.

Вихідна матриця темпів середнього зростання показників за 2016—2020 рр., що відповідає темпам нарощування експортного потенціалу підприємствами деревообробної промисловості представлена у табл. 3.

Оскільки показники оцінювання експортного потенціалу деревообробних

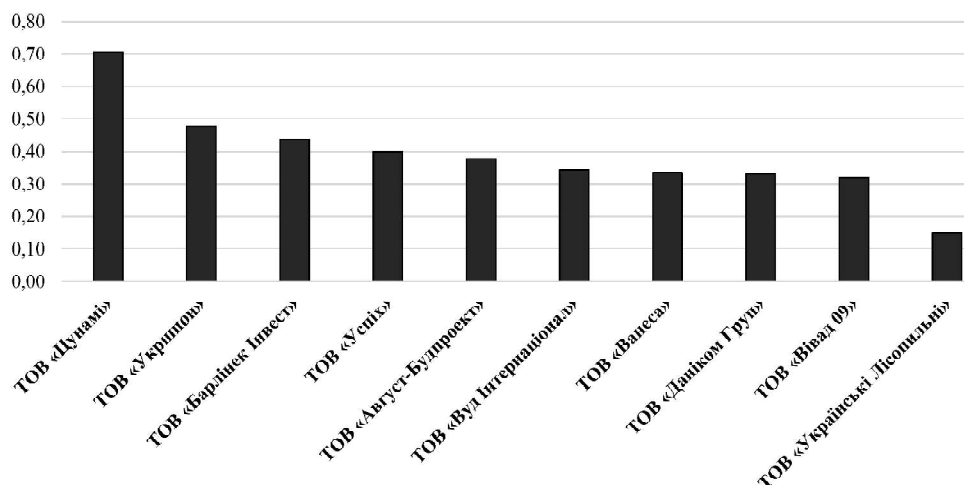

Рис. 2. Ранги обраної вибірки підприємств деревообробної промисловості за результатами методології таксономічного аналізу (за критерієм експортного потенціалу)

Джерело: побудовано автором.

підприємств мають різні одиниці виміру, тому для приведення їх у безрозмірний вимір було використано процедуру нормування. На основі результатів проведеного нормування показників виокремлено найбільші їх значення для стимуляторів та найменші для дестимуляторів.

За результатами реалізації методології таксономічного аналізу за критерієм експортного потенціалу розраховано ранги обраної вибірки підприємств деревообробки (рис. 2).

Сукупність найкращих значень ознак формує еталонний вектор у вибірці. Експозиція рангів підприємств деревообробної промисловості за їх здатністю до нарощування експорту потенціалу виявила 3 групи підприємств. До першої групи увійшло підприємство з найвищим експортним потенціалом — ТОВ "Цунамі", до другої групи — усі підприємства, які мають значення таксономічного індексу у діапазоні $[0,48—0,32]$, до третьої групи — ТОВ "Українські лісопильні", яке має найнижчі економічні та фінансові можливості експортної діяльності.

Підприємства досліджуваної вибірки спеціалізуються у діяльності, що пов'язана з лісопильним та стругальним виробництвом, однак мають різні потенційні можливості експорту, що обумовлено їх різним організаційно-економічним забезпеченням. Значні відмінності таксономічного показника свідчать про необхідність зростання потенційних можливостей деревообробних підприємств шляхом об'єднання їх колективних управлінських зусиль при збереженні юридичної самостійності кожного із учасників, що є напрямком подальших досліджень.

Отже, застосування методики таксономічного аналізу, даючи відповідь на низку питань щодо джерел зростання експортного потенціалу, є об'єктивним інструментом порівняльного аналізу для здійснення найкращого вибору підприємства серед вибірки та пошуку причин низької результативності експорту серед ознак обраного підприємства.

ВИСНОВКИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Проведено узагальнене дослідження поняття "організаційно-економічного" забезпечення деревообробних підприємств та визначено, що його варто розглядати як систему скоординованих економічних елементів, які відображають особливості діяльності підприємства та взаємозв'язки і, відповідно, управління цими елементами з метою забезпечення високої ефективності діяльності в існуючому середовищі задля виконання поставленої мети. Схематично зображено взаємодію організаційних та економічних складових забезпечення експортного потенціалу деревообробного підприємства.

Застосування методології таксономічного аналізу для оцінювання ефективності реалізації експортного потенціалу дозволило здійснити кількісний вимір різних за природою походження показників, які характеризують досягнутий рівень та існуючі можливості для зростання експорту продукції з деревини. Визначено, що не дивлячись на те, що підприємства досліджуваної вибірки спеціалізуються у діяльності, яка пов'язана з лісопильним та стругальним виробництвом, однак вони мають різні потенційні можливості експорту та реалізації експортного потенціалу, що обумовлено їх різним рівнем організаційно-економічного забезпечення.

Практичне значення проведеного дослідження полягає у тому, що застосування методології таксономічного аналізу можуть бути використані деревообробними підприємствами для оцінювання впливу організаційно-економічних факторів на реалізацію їхнього експортного потенціалу.

Перспективами подальших досліджень є удосконалення організаційно-економічного забезпечення реалізації експортного потенціалу підприємств деревообробної промисловості.

Література:

1. Садеков А.А. Управління підприємством в умовах кризи: [монографія] / А.А. Садеков, В.В. Цурик. Донецьк: ДонГУЕТ, 2006. 178 с.

2. Довгань Л.Є. Формування організаційно-економічного механізму ефективного управління підприємством / Л.Є. Довгань, О.Г. Дудукало. Економічний вісник НТУУ "КПІ". Київ: НТУУ "КПІ ім. І. Сікорського". 2012. № 9. С. 253—258.

3. Пономарьова Г.О. Організаційно-економічне забезпечення випереджувального управління підприємством: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.01 "Економіка, організація та управління підприємствами" / Г.О. Пономарьова. Луганськ: СНУ ім. В. Даля, 2004. 25 с.

4. Кучер С.Ф. Організаційно-економічне забезпечення перетворень у курортно-рекреаційній системі приморського міста: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.05 "Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка" / С.Ф. Кучер. Донецьк: ДонНТУ, 2009. 24 с.

5. Шилова О.Ю. Організаційно-економічне забезпечення розвитку підприємства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04 "Економіка та управління підприємствами" / О.Ю. Шилова. Донецьк: ДонНТУ, 2009. 24 с.

6. Грицишин В.О. Організаційно-економічне забезпечення управління підприємствами соціально-економічної інфраструктури міста: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.01 "Економіка, організація та управління підприємствами" / В.О. Грицишин. Луганськ: СНУ ім. В. Даля, 2004. 23 с.

7. Бондар В. Ю. Сутність поняття "організаційно-економічний механізм управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємства". Ефективна економіка. 2018. № 8, 2018. Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/8_2018/156.pdf

8. Лемешенко Н. М. Моделювання сталого розвитку сільськогосподарських підприємств за допомогою таксономічного аналізу. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2018. Т. 2, № 20. С. 83—87.

9. YouControl [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://youcontrol.com.ua/>

References:

1. Sadekov, A.A. and Tsurik, V.V. (2006), *Upravlinnya pidpryyemstvom v umovakh kryzy* [Management of the enterprise in crisis conditions], DonGUET, Donetsk, Ukraine.

2. Dovgan, L.E. and Dudukalo, O.G. (2012), "Formation of the organizational and economic mechanism of effective enterprise management", *Ekonomichnyy visnyk NTUU "KPI"*, vol. 9, pp. 253—258.

3. Ponomaryova, G.O. (2004), "Organizational and economic support of anticipatory management of the enterprise", Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, organization and management of enterprises, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Luhansk, Ukraine.

4. Kucher, S.F. (2009), "Organizational and economic support of transformations in the resort and recreation system of the seaside city", Abstract of Ph.D. dissertation, Development of productive forces and regional economy, DonNTU, Donetsk, Ukraine.

5. Shilova, O.Yu. (2009), "Organizational and economic support for enterprise development", Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, organization and management of enterprises, DonNTU, Donetsk, Ukraine.

6. Hrytsyshyn, V.O. (2004), "Organizational and economic support for the management of enterprises of the socio-economic infrastructure of the city", Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, organization and management of enterprises, DonNTU, Donetsk, Ukraine.

7. Bondar, V. Yu. (2018), "The essence of the concept of "organizational and economic mechanism of management of the foreign economic activity of the enterprise", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 8, available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/8_2018/156.pdf (Accessed 10 Aug 2022).

8. Lemeshchenko N.M. (2018), "Modeling sustainable development of agricultural enterprises using taxonomic analysis", *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu*, vol. 20 (2), pp. 83—87.

9. The official site of "YouControl", available at: youcontrol.com.ua

Стаття надійшла до редакції 08.09.2022 р.